

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

БРЕСЛІВСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

3

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 3 (408), March, 1982, Vol. XXXV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,

проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,

проф. Б. Романенчук, д-р В. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1981-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	90.000 пез.	45.000 пез.	23.000 пез.	8.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шлягу» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (408)

БЕРЕЗЕНЬ, 1982

Річник XXXV

Зміст III-ої книжки

Матеріали VI ВЗ ОУН

— МАНІФЕСТ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)	259
— МАНІФЕСТ ОУН (Грудень, 1940)	271
Ярослав Стецько: СТАНОВИЩЕ У СВІТІ Й УКРАЇНА (Закінчення, 2)	274

*

Доц. д-р Б. Крук-Мелодія (сот. УПА): РОМАН ШУХЕВИЧ — КОМАНДИР ВСЕНАРОДНОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ АРМІЇ	283
П. П-кий: СТРАХ ПЕРЕД ПОЛІТИКОЮ ВИЗВОЛЕННЯ	293
В. Тесляр: РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗРУШЕННЯ В ПОЛЬЩІ І НАША ПОСТАВА Святослав Караваєвський: БЕЗПЕРЕРВНЕ ІНТЕРВ'Ю	295 298

Матеріали й документи з поневоленої України

Степан Говерля: ДИСИДЕНТСТВО; Деякі завваги до суспільного явища. (До серії: «Політичні уроки для української молоді»). (Закінчення, 2)	304
Микола Руденко: «ОРЛОВА БАЛКА»	315
В. Чорновіл: ЧОМУ Я ЗАЗДРЮ РОБЕРТОВІ СЕНДЗОВИ?	317
— «СПРАВА ЛИСТІВОК» — СУДОВА РОЗПРАВА В КИЄВІ	320
— СТРАЙК НА КИЇВСЬКОМУ ЗАВОДІ	321

Поезії з нескореної України

Богдан Лавра: ТИТАНИ І ПРОМЕТЕЙ — 273; Зіновій Красівський: МІЙ БІЛЬ — 321; МОЯ КНЯГИНЕ ЯРОСЛАВНО! — 322; ЛІТА — 323; БЛАГО- СЛОВЕННЯ — 323; Євген Крамар: ЛЕСЯ УКРАЇНКА — 324; ЛІНА КОСТЕНКО — 325.

*

Тарас Шевченко: МИНАЮТЬ ДНІ — 326; ПСАЛОМ 43 — 326.

З галерії творчості наших поетів

Степан Любомирський: ТАРАСОВІ — 328; Ярослав Курдидик: БАЛЯДА — ПРО ДЕНЬ МОЇХ НАРОДИН — 329; МЕЛОДІЯ РУК — 329; ТРЕПЕТНІ СУРМИ — 330.

Наука і досліди

о. С. Гарвакко: МАТЕРІАЛИ ПРО ПАТРІАРХІЮ	331
Богдан Лівчак: «... ЦАРЕВІ МОСКОВСЬКОМУ КОНЯ НАПОЇЛА...»	339
Іван Вергун: ХАРАКТЕРИСТИКА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ГЕТЬМА- НІВ ФРАНЦУЗЬКИМИ ІСТОРИКАМИ І ДИПЛОМАТАМИ XVII, XVIII, XIX СТОЛ. (Закінчення, 3)	352

*

Іван Левадний: Л. ПОЛТАВА — МАЙСТЕР РІЗНОМАНІТНИХ ЖАНРІВ (Продовження, 5)	361
Ганна Черінь: УКРАЇНСЬКА КРОВ (Оповідання продовження, 4)	372
— УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ РІЧНИЦІ В 1982 РОЦІ	381
— З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ	383
— ПОЯВА НОВИХ ВИДАНЬ	383/4

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

»Не я співати буду гимни
На славу вільній батьківщині!
Це ви грізний псалом речіть
І кару для катів звістіть!
І вільним словом пом'яніте
Предтечу волі і пророка! . . .«

»Тризна«

МАНІФЕСТ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)

Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН) — найвищий революційний керівний і політично унапрямуєчий орган національно-визвольної боротьби Української Нації під сучасну пору — звертається до Тебе, *Український Народе*, у великі вирішальні хвилини світової історії, у визріваючій революційній ситуації у російській тюрмі народів — ССРСР і його сателітних країнах, у період революційних зламів у всьому світі.

Народе наш незламний, Народе Героїв, нескорених Борців!

Сорок років тому, дня 30 червня Року Божого 1941, волею Твоєю з почину Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери Народні Збори під головуванням Ярослава Стецька проголосили у городі Льва відновлення Української Держави з благословенням обох наших історично-традиційних Церков — проти волі, відому й згоди Німеччини. Цим Актом розпочався найновіший період української державности, з двофронтовою війною проти обох найбільших воєнних тоталітарних колоніальних тираній того часу — большевицької Росії й націонал-соціалістичної Німеччини — смертельних ворогів України й інших поневолених ними народів.

Понад десять років тривала двофронтова війна України, організована збройним підпіллям ОУН і Українською Повстанською Армією (УПА) під командуванням ген. Романа Шухевича—Тараса Чупринки, який був віцеміністром оборони в Українському Державному Правлінні (УДП) під головуванням Ярослава Стецька. Після ув'язнення Степана Бандери і Ярослава Стецька й членів Державного Правління, з яких трьох гестапо замордувало, як теж ув'язнення великої кількості членів ОУН і українських патріотів та запроторення їх на довгі роки в нацистські концтабори, Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) під керівництвом ген. Романа Шухевича продовжувала державницьку діяльність Українського Державного Правління (УДП), яке ніколи не димісіонувало, відкинувши ультиматум Гітлера.

Москалі з альянтами, щоб перемогти Німеччину на Сході, потребували 1418 днів, а Україна боролася збройно, зразу проти двох окупантів, понад десять років, і так довго проіснувала, хай лише на частинах української території, українська народна влада! Україна вступила у війну проти Німеччини вже 30 червня 1941 року, а США були вманевровані у цю війну щойно у грудні 1941.

Російська імперія коляборувала з нацистською Німеччиною в роках 1939-1941, постачаючи їй збіжжя, паливо, техніку. Провокаторами Другої світової війни були нацистська Німеччина й большевицька Росія, НСДАП (Націонал-Соціалістична Німецька Робітничка Партія) і ЦК КПСС.

Українська національно-повстанська (підпільна) Держава — УДП-ОУН-УПА-УГВР — вела війну теж проти пакту трьох держав: ССРСР, Польщі та ЧСР, заключеного 1947 року, а героїка наших Лемківщини і Холмщини врятувала мільйони українців Західньо-Українських і Центральних Земель від депортації, від масового геноциду, бо навіть Сталін злякався розбудженого Фенікса — повсталі України.

Українські Брати і Сестри!

Україна — це революційна проблема світу зі своїм динамічним незнищенням революційним потенціалом, творчістю свого талановитого народу, винахідливістю його генія, системою своїх вартостей і ідей оновлення, кількістю населення, економічним потенціалом, геополітичним положенням. З відвоюванням нашої державності валиться російська імперія і ліквідується комуністична рабська система. А з цим міняється до основ політична мапа світу, бо приходить справедливий лад на національно-державній zasadі — проти імперіяльної.

Звертаємося до Тебе, Народу наш, як вірні сини й дочки Твої, які не мають на меті нічого іншого, як Твоє добро, Твою волю і Твою народовладну, себто керовану Тобою, нашу рідну українську державність.

Ми боремося за те, щоб Ти міг користуватися усіми тими правами й привілеями, якими користується кожний вільний суверенний нарід світу, як господар на своїй землі.

Ми не боремося за владу для себе, за привілеї і добробут для нас, бо Ти знаєш, яка наша доля: тюремні каземати, розстріли в застінках КГБ, десятки років кацетних знущань, голод і холод, знущання катів над нами — Твоїми синами й дочками, воїнами ОУН і УПА, підпільниками. Не особисте щастя усміхається нам! Нас пече лише сором неволі, ганьба, завдавана нашій великій, героїчній, висококультурній Нації московськими тиранами! Сором і ганьбу неволі хочемо стерти з обличчя Нації великої, яка бореться за найбагатородніші ідеали людства. Бо де ж могила Головного Командира УПА? Де могили тисячів і тисячів тих, що впали з-поміж нас на полі слави за волю і долю Твою? Їх не знають матері, ні сестри, ані дружини, ані діти наші! Наші могили розривають москалі, наших подруг і друзів вішають, видовбуючи очі! Не видніють на нашій землі навіть могили Невідомому Воїнові України. Але ми знаємо, ми віримо в одне: нема невідомих воїнів

за правду, за волю, за честь, за незалежність Нації, за Божу справедливість, бо всі вони відомі Богові! Будуйте і сипте могили в Україні далі й незмінно з написами на них: »Відомим тільки Богові Героям України«.

Сьогодні різні племена, без державних чи національних традицій, втішаються вже державною незалежністю, а Ти, *Народе велете*, обдурений ворогами-москалями, ще далі в неволі! Але час Твій надходить нестримно й закономірно. Провидіння особливо над Твоїм післанництвом свою руку тримає. Людство розвивається під тиском визвольної боротьби поневолених народів у напрямку розвалу всіх імперій світу, всіх штучних багатонаціональних конструкцій на національні суверенні незалежні держави досі уярмлених народів. Прапор цього розвитку підняла Україна, як пробойова сила національно-державної Ідеї — проти колоніально-імперіальної, нації проти імперії. Україна стала проти Росії! Київ станув проти Москви! Св. Софія і Св. Юр станули проти Кремля і Загорська! Загорськ — це символ цезаропапістської т. зв. церкви імперії, як Кремль — це символ воюючого безбожництва і катівні людей і народів. Процес розвалу імперій хвилево затримався на кордонах російської імперії через нерозумну політику західних альянтів, бо замість піти походом одночасно проти диявола і велзевула, вони, західні альянти, одного вбили, а другого врятували й допомогли розбудувати його світову імперію.

Боже Провидіння визначило Тобі, *Народе наш*, велике післанництво: ідейно-етичне, світоглядovo-політичне, духово-релігійне оновлення людства в сенсі героїки життя, визвольного націоналізму, катакомбного християнства, що знаходить призначення людини, як Богоподібної істоти, у службі вищим благородним цілям, а не виключно життєвому матеріалізмові, гедонізмові, мамоні. Служіння духовим вартостям, служіння власній Нації, шануючи право кожної нації на незалежність і волю, права кожної людини без різниці раси, віровизнання, національної приналежності — це наша благородна мета. Гряде революція духа, моралі, етосу вільної праці, культу героя, пошани до аскета, свободи, яка творить рамки для здійснення вищих вартостей, тобто ідеї справедливості для всіх — без холопа і без пана, без рабів і без тиранів, без експлуататорів і експлуатованих, щоб були *люди* на землі — твори Всемогутнього Бога; щоб були вільні й незалежні у своїх державах нації, як думки Бога, як основи Божого порядку на землі, героїчної гуманності і людяності — проти царства ненависти і деспотії. Як гине у свідомості Людини абсурдність існування поняття безправного раба, невільника, так гине і колоніалізм, як протилюдська й проти-Божа злочинна система уярмлення народів.

Народе наш!

Тому сорок років, у вирішальних хвилинах світової історії, коли на її терезах важилася доля численних народів — об'єктів нападу двох диявольських систем: большевизму й нацизму, — своїм Маніфестом з грудня 1940 року ОУН проголосила принципи справедливого ладу у світі проти обох тоталітаризмів і колоніальних імперіялізмів, і в ім'я їх станула зі зброєю на бій ідей і концепцій.

Двофронтова війна України, в ім'я ідеї Свободи Народам і Свободи Людині, закликала уярмлені народи Сходу і Заходу стати спільним фронтом проти обох нелюдських систем тираній та імперо-колоніялізмів, і одночасно знищити обидві сатанічні расистські антилюдські імперії, а на їх руїнах побудувати систему національних незалежних держав у їхніх етнографічних межах, тобто світ без колоній і імперій, світ без рабів і їхніх панів-деспотів. Це був далекосяжний задум-крок Твоїх синів і дочок з ОУН і УПА, що їх свідомством правди був Акт 30 червня 1941 року і факт створення Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН) 21-22 листопада 1943 року.

Національно-повстанська, підпільна Держава (УДП-ОУН-УПА-УГВР) проіснувала десять років. Вироблена нами повстанчореволюційна стратегія, яка при її застосуванні могла б принести найменше жертв при знищенні обох деспотій, лишилася дорогою-вказом, наймодернішою стратегією. Модерна стратегія ведення визвольної війни в епоху атому й електроніки не є ще збагнута Заходом, коли свідомі своїх цілей народи, озброєні в повстанчих революційних лавах, ідуть на барикади. Приклад цієї нової стратегії дали ОУН і УПА, які врятували нашу Націю від знищення німецькими й російськими загарбниками.

Пересторога-дороговказ України не був збагнаний альянтами. Ми залишилися самі проти усіх сильних цього світу. Але ідейно й морально ми не програли! А коли впали вперше атомові бомби, коли прийшла загроза атомової війни, то ще чіткіше вирізьбилася наша, українська альтернатива.

Наш рідний Народе!

У цій страшній епосі термоядерного зброєння Україна несе порятунок людству своїм глибинним розумінням духу, ідеї, волі, національної незалежності, які є сильнішими від термоядерних бомб. Ахіллесовою п'ятою тюрми народів — російської імперії (СССР з сателітами) — є поневолені нації, які творять дві третини населення імперії. Національно-визвольні революції і розвал з середини большевизму й імперії — ось шлях порятунку світу від атомового знищення! Україна, у спілці з поневоленими націями, черговий раз представляє цю альтернативу, як і перед сорока роками, волелюбному світові, як вихід зі страшної кризи людства.

Від імени Українського Народу й усіх уярмлених народів заявляємо всьому волелюбному людству, що, будучи в цьому столітті понад 60 років у стані війни проти Росії й комунізму та чотири роки проти Німеччини й націонал-соціалізму, незмінно будемо вести своїми революційними методами визвольну війну спільно з іншими народами, як *нова ідейно-політична й духовна суперпотуга, озброєна також і модерними технологічними засобами*. Наші сини мають в руках також і модерну зброю, яку примушений їм дати окупант.

І оце поновно, з повною відповідальністю за врятування людства перед атомовою катастрофою стверджуємо, що немає перемоги Заходу над большевицьким злом без співпраці з Україною і іншими поневоленими народами на базі визнання нашої політичної концепції ведення війни й нашої політичної мети — розвалу російської імперії на національні незалежні держави — України й інших поневолених націй в їхніх етнографічних кордонах та нашого типу ведення війни — всенаціональної революції народів в середині імперії й большевицької системи проти російських загарбників.

Закликаємо всі народи, зокрема давно й новопоневолені Московією, від афганців і ангольців до в'єтнамців і поляків, всі народи ісламу, — включитися у наш фронт *визвольної революції*. Для повсталих народів національні революції приносили найменше жертв, а найбільше жертв забирали імперіялістичні війни, до яких їх приневолювали імперо-колоніялісти. Український Народ утратив в імперіялістичній Другій світовій війні мільйони людей за чужі інтереси, а у своїй власній, і то двофронтовій війні, всього кількадесят тисяч воїнів, обороняючи свою країну повстанчореволюційними методами проти російських і німецьких загарбників і в обороні своєї Української Держави. Проти національно-визвольних революцій борються лише лицеміри, зрадники і вороги волі даних народів!

Народи вільного світу!

Ми закликаємо знищити зсередини ворога людства — без атомової війни, при допомозі поневолених народів! Пропонуючи нашу альтернативу, *ми перестерігаємо усі вільні нації світу: не нехтуйте нашою потенційною і дієвою силою і не пробуйте вживати термоядерної зброї на наші країни, уярмлені російськими безбожницькими тиранами*, — лише тому, що Заходові не вистачає конвенційної зброї через його культ гедоністичного вигідного життя! Тиранія вже не викликає в поневолених страху перед терором. Страх вже зламаный! Приходить епоха революцій і визвольних воєн. Або Захід стане по боці революцій, або ж реакції, тобто збері-

гання комуно-большевицької системи й російської імперії. Перед визвольними націоналізмами не втримається ніяка термоядерна зброя, бо вона теж є в наших руках. *Нації повстали, їх нічим не зламати!*

Захід знехтував у Другій світовій війні українську альтернативу. Тепер її не знехтують вільні народи в Третій світовій війні, якщо не схочуть самі зі своїми жінками й дітьми піти з димом пожегарів. На терезах історії лежать: советська, тобто російська расистська супернація — і мозаїка національних культур, нації як думки Бога, одиниці-люди як Богоподібні істоти, природний органічний порядок світу; нації — проти імперій, воля і національна незалежність — проти рабства й національної неволі, людство із сотнями націй, які несуть свій вклад у Божу скарбницю духової творчости, ідея соціальної справедливости і справедливого розподілу дібр — проти їх акумуляції в руках тоталітарної супер-держави й етатистичної системи чи фінансового капіталізму, з нівеляцією приватної власности як масового явища також на засоби продукції.

Минув час, коли велика, могутня, з багатотисячорічними державними, національними й культурними традиціями Українська Нація була лише предметом історії. Україна не буде новою Гірошімою чи Нагасакі! Вона не буде місцем для термоядерних воєнних експериментів суперпотуг! Жодним лихим силам цього світу не вдасться обезцінити нашу Націю, Націю героїв і борців, яка одночасно боролася проти злочинних народобивчих колоніальних систем большевизму й нацизму, понісши гекатомби жертв. Це злочин супроти Бога і людства — намагатися дискредитувати носіїв великих ідей оновлення в душі героїки і визвольного націоналізму, а тим самим намагатися захитати й їхню єдино спасенну розв'язку рятунку світу від знищення большевизмом.

Визвольна революція є єдиною альтернативою до атомового всезнищення!

Тому одна радіостанція ОУН стократ важливіша у боротьбі проти большевизму, як десятки атомових бомб. Одна повстанська частина, яка оперує на території ворога, стократно важливіша, ніж атомові бомби, яких рикошет смерти відчув би не лише Київ, але не менше і Вашингтон! Національні революції визволяють народи, атомові війни винищують їх!

Ми — ОУН-УПА — воювали на два фронти, а українці-червоноармійці також штурмували Берлін, який так як Москва потоптав ідею Української Самостійної Держави і поневолював український нарід. Вони теж сподівалися скерувати зброю у відповідній ситуації, після перемоги над Німеччиною, проти російського окупанта в боротьбі за Українську Державу. Це — мemento для НАТО!

Український Народе!

Ти — автохтон на своїй землі. На від віків замешкалих Тобою просторах, Ти несеш у собі спогад тисячоліть людини, почавши від палеоліту. Коренем своїм сягаєш найрозвинутішої культури Трипілля, найвищої тогочасної хліборобської цивілізації Сходу Європи. Під якою б назвою Ти не почав формувати державне життя на своїй землі, Ти є Той, що створив могутню Антську державу. Ти був творцем потужної держави — Київської Русі-України, яка найвище підняла знамено віри Христової і Руської Правди, що стали місією Твого життя, яку Ти продовжував у Галицько-Волинській державі після того, як під татарською навалою впав золотoverхий Київ. І коли Тобі та усій Європі великою загрозою стала турецько-татарська потуга, Ти протиставив свої груди на Січі Запорозькій, створивши Гетьмансько-козацьку державу, яка збробою боронила Тебе перед польськими і московськими наїзниками. У цьому столітті, після довгої неволі, Ти знову збройною рукою відновив свою державність у формі Української Народньої Республіки, чи на короткий час самостійної Гетьманської Держави, щоб, після розчвертування землі Твоєї окупантами, не зважаючи на голодову облогу і масовий терор московського наїзника, знову продовжувати боротьбу за державність (УВО, ОУН, СВУ, СУМ), суверенність і соборність, відновляючи її у кожній ситуації навіть на клаптику української землі, чого свідoctвом — Українська Карпатська Держава (Карпатська Україна), яку здавив новий займанець.

У двофронтовій війні Ти твориш *найновіший період* Української Державности. На захист Української Держави Ти вилонив із своїх надр Українську Повстанську Армію (УПА), що спільно зі збройним підпіллям ОУН закріплювала Твою державність на широких просторах Твоєї землі впродовж десяти років. Усі згадані епохи були епохами *нашої державности* не лише як адміністративної форми, але як духової якості, про що й навчає Патріярх Йосиф I у своєму Патріяршому Посланні з нагоди 40-річчя відновлення Української Держави.

У 1979 році ми відзначали світлу річницю 50-річчя створення ОУН, нашої всенаціональної Організації, яка стоїть понад інтересами окремих соціальних груп, ставить добро всієї Нації понад усе партикулярне, яка культивує ідеал героя, як приклад для молоді, що має жити й прагнути жити вічним, а не лише дочасним, не виключно матеріальним, яка культивує етос вільної праці, щоб у творчій праці вбачати радість життя, а не кару Божу.

У 1981 році ми святкували 40-річчя відновлення нашої Державности з 30 червня 1941 року. 1982 року будемо святкувати сорок-річчя нашої героїчної Української Повстанської Армії (УПА). Незабаром будемо відмічати 1000-ліття християнства в Україні — християнства Києва, а не Москви, якої тоді ще не було, коли Київ

був вже центром культури й науки, світочем, Атенами Сходу Європи. Передхристиянська чи християнська Українська Держава на нашій землі, з волі нашого народу — це була наша рідна Держава.

Український Патріархат є складовою частиною духової держави. Він своєю генезою сягає часів перебування св. Андрія в Україні, на Київських горах. Патріарх України — це прями́й наступник Апостола св. Андрія. Патріархат України — це виклик Росії, яка не має права до патріяршого зверхництва над Україною. До того ж Московський патріярхат був досягнений симонією (перекупством) і вимушений на Царгороді. Бій за Український Патріярхат — це теж бій за первородство Києва над Москвою. Український Народ прагне до з'єднання українських Церков в одну єдину Патріяршу Церкву з волі Народу і з волі Ієрархії наших Церков, що може статися лише шляхом добровільного зговорення. Сучасний бій, що його підняв Патріярх Помісної Української Католицької Церкви Йосиф I, є всеукраїнським боем, що поборює насильство і безправ'я Загорська говорити від імени християнської України і православних Церков Сходу взагалі. Ще раніше цей бій розгорнув Великий Митрополит-Мученик Української Автокефальної Православної Церкви Василь Липківський, який зірвав з московською патріярхією і повернувся до Церкви перших віків християнства. Обидва наші Владики прагнули того самого, як великі Сини України, Мученики за неї і за її Церкву. Українське патріотичне громадянство бажає з'єднання наших православних Митрополій в єдину Українську Автокефальну Православну Церкву, як протиставлення московській патріярхії. Воно сприяє завершенню нашої Православної Церкви Патріярхатом.

Український Народє!

Твоя незмінна мета — здобути владу на українській землі, на всій нашій етнографічній території. Без влади не будеш мати ні волі, ні землі, ані вільного користування продуктами своєї праці. Щоб добитися своєї рідної влади, мусиш мати силу. А сила — це ідея, організованість і зброя, якою остаточно здобувається влада, бо окупант ніколи добровільно не залишить нашої, медом і молоком текучої, рідної землі. На силу треба відповідати силою, а не риданням. Зброя у Твоїх руках! У лавах советської армії — Твої сини-бійці. Виховані Тобою, вони повернуть зброю проти російського наїзника нашої землі. У їхніх руках зброя! Ти не безсилий!

Народе наш! Прийшла пора перестати бути гарматним м'ясом для будь-якого окупанта! Бери свою долю у власні руки! Не сподівайся, що Тебе визволять чужинці. Свобода з ласки не є сво-

бодою! Це тим більше, коли чужинці йшли б проти цілей революції і прагнули б зберегати цілість імперії. Военний конфлікт може бути нагодою, але ніколи ставкою у визвольній боротьбі поневолених народів.

Нам нічого шукати в Афганістані — країні борців, які прагнуть волі як і ми, ані в Анголі, В'єтнамі, Камбоджі, Кубі, Польщі чи в Нікарагуа або Східній Німеччині, Етіопії чи Лівані, в Болгарії чи Кореї, Монголії, Грузії, Туркестані чи іншій країні. Ми прагнемо допомогти народам визволитися з російського ярма, а не допомагати москалям їх уярмлювати. Наше післанництво — воля і державна незалежність; московська мета — уярмлення і рабство!

Українці для України! Усі ми маємо служити нашій Батьківщині, а не її катам. Український народ є господарем-сувереном своєї прадідної землі, але всі жителі України — наші брати і сестри, при умові, що разом з нами валитимуть російську імперію і більшовицьку систему та гнатимуть геть наїзника з нашої землі! Наш друг не тільки той, хто голосно про це заявляє, але передусім той, хто бере зброю і йде плече-в-плече з нами до кривавого бою на смерть і життя проти російського окупанта. Робитиме це уродженець України — росіянин, виправдає себе як громадянин України.

Український Народ!

ОУН несе справедливий державно-політичний і соціально-економічний порядок, в основі якого лежить добро Української Нації, добро родини, добро одиниці. Це не буде лад капіталізму на руїнах комунізму. Це буде лад народовладдя, демократії української, яка виростає з духовости, нашої рідної правовости, соціальних традицій, суспільного ідеалу Українського Народу. Це буде, як того прагнув Шевченко, лад без холопа і без пана: «Врага не буде, супостата, а буде син і буде мати, і будуть люди на землі!»

Націонал-соціалізм, фашизм — не були націоналістичними рухами й ніколи самі себе так не окреслювали.

Націоналізм, український визвольний націоналізм — це антирасизм, антиімперіялізм, антиколоніялізм, антитоталітаризм, антикомунізм, антикапіталізм. Хіба імперіялізм не був питомий також демоліберальному ладові? Великобританія була в метрополії демократичною країною, а одночасно мала найбільшу у світі імперію. Президент де Голь — проти волі французьких соціалістів та різної барви лібералів — пішов назустріч альжирському народові і зрікся там колоніяльного панування.

Націоналізм — це ще в багатьох відношеннях нездійснена система життя; він вважає, як учив Шевченко, членів Нації синами й дочками, братами й сестрами однієї Матері-України («Живих, мертвих і ненароджених»).

ОУН, як заповіла в своєму Маніфесті в грудні 1940 року, у протиставленні націонал-соціалізму і більшовизму, несе Українському Народові повне його рідне народовладдя, а дійсного народовладдя нам немає потреби в когось учитися. Наша Запорозька Січ, наша козацька, а також княжо-королівська доба не знали рабства. Нам його принесли загарбники-чужинці! Вільне, пряме, таємне, всенародне виборче право визначить притаманну українській правості й духовості та суспільному ідеалові владу; ця влада загарантує право приватної власності не лише на продукти, а й на означеного роду засоби праці, зокрема приватну власність хлібороба на землю, бо дійсно вільною людина є тоді, коли й економічно вона є незалежною від накиненого їй наглядча. Наша держава дбатиме про цілісне добро Нації, про добро родини й добро одиниці, гарантуючи їм усі права. Зникне визиск однієї кляси іншою, не буде кляси комуністичних експлуататорів і кляси капіталістів та поміщиків. Держава плекатиме культ героїки життя, культ посвяти для друзів своїх, ради добра іншого, а не власного самолюбства чи клясового, клікового або мафійного інтересу. Сам народ у вільно вибраному законодавчому органі визначатиме бажані йому форми власності на засоби продукції, щоби і форми власності забезпечували свободу і справедливість.

Програма ОУН, схвалена IV Великим Збором ОУН і наступними Зборами з'ясовує погляд ОУН на усі проблеми життя з точки бачення інтересів цілоти Нації, родини й одиниці.

Український Народе!

Підпалювачами війни, які намагаються завоювати світ, є більшовики, є російські імперіялісти-шовіністи-колоніялісти. Вони — провокатори нової світової війни!

Гасло ОУН: Геть світову війну! Геть імперіялістичні війни! Геть загарбництва чужих земель! Геть з атомовою зброєю! Геть російські війська з Афганістану! Геть з Польщі, Туркестану, Білорусії, Литви, Грузії, Азербайджану, Угорщини, Чехії, Словаччини й інших поневолених країн! Геть, Московіє, з України! ОУН — за визвольну революцію народів, яка зсередини завалить тюрму народів — ССРСР і знищить більшовизм, тиранію, рабство, колхозну систему, суцільний етатизм, насильне панування імперо-колоніального російського окупаційного режиму, комунізму над народами й людьми. Визвольна революція знищить русифікацію, тобто російський стиль і зміст життя в Україні й інших уярмлених народів. Владу перебере український нарід, як суверен своєї прадідної землі.

Поневолені народи в російській імперії! Перетворюймо російські колоніальні війни в національно-визвольні революції, в національно-визвольні війни проти російського імперіялізму, за розвал

імперії і знищення комуністичної рабської системи! Визвольна революція народів, а не імперіялістична війна, завалить тюрму народів! Ми маємо зброю в наших руках — повернім її проти окупанта! Окупант не може кидати атомових бомб і подібної зброї на революціонерів, на міських чи гірських, лісових чи сільських повстанців, бо цим одночасно нищив би і сам себе, свої вірні кагебівські чи емведівські вислужницькі частини і своїх колоністів, які десятками мільйонів заселяють наші землі. Пілоти, пам'ятайте, що ви везете нищівні бомби проти своїх народів. Повертайте їх проти своїх гнобителів — проти центру імперії, де сидять наказодавці, міжнародні терористи. Визвольна концепція АБН — ваш дороговказ!

Центр світового тероризму — Москва, Кремль. Там організують мордування тих, які стоять за правду, за волю, за справедливість, за дружне співжиття між народами, за справедливий мир! Москва вбила Симона Петлюру, Євгена Коновальця, Степана Бандеру; з рук Москви впав у бою геройською смертю Головний Командир УПА ген. Роман Шухевич—Тарас Чупринка.

Не надіймося, що НАТО чи США розпочнуть нас визволяти. Починаймо самі діло визволення. Світ допомагає лише сильним. Світ не любить прошаків. Не стріляйте на афганських борців за свободу — а на кремлівських імперіялістів, катів народів!

Наше звернення скеровуємо теж до росіян!

Не треба приховувати правди, що не лише провідна верства, але російський нарід є носієм російського імперіялізму. Без його активної підтримки російська імперія давно розпалася б. Большевизм — це твір російської духовости, як це стверджують теж визначні російські мислителі. Ненаситний російський імперіялізм з його месіанізмом під прикриттям панславизму, «оборони православія», світової комуністичної революції, чи т. зв. визволення колоніяльних народів має остаточною метою завоювати світ. Чи вірить російський нарід, що волелюбне людство буде незмінно толерувати колоніяльні імперіялістичні підбої Москви?! Чи думає російський нарід, що він встоїться проти всього свободолюбного світу і зокрема проти уярмлених народів, які вже творять в російській імперії ²/₃ населення?! Недавно сказав український політичний в'язень Москви: «Нехай не надіється Росія, що буде вічно топтати гідність народів». У добі закономірного розвалу імперій *закликаємо російський народ* зірвати зі своїми загарбницькими зневоленнями народів і людей, а задовольнитися своєю національною державою на своїх корінних етнографічних землях, не чекаючи кінця подібного до націонал-соціалістичної німецької імперії.

Наш особливий заклик до тих, які безпосередньо зброєю підбивають народи: *Російські вояки, за кого ви воюєте? За тюрму народів і людей? За поневолення все нових народів! За світовий концтабір КГБ? За кого віддаєте життя? За кайдани, що їх накладаєте на волелюбні народи і людей! Кидайте зброю, або скеровуйте її проти ваших вождів, бомбардуйте Кремль і кінчайте з тиранією і рабством! Ніхто не прагне нищити вашої держави на вашій корінній етнографічній землі. Живіть собі там як спокійні люди, які прагнуть волі й миру для своїх дітей і внуків. Зробіть чимскоріше порядок зі своїми загарбниками і грабіжниками, щоб не зустріла вашу країну доля, гірша нацизму. Кінчайте самі з тиранією й імперією, заки скінчать із нею у страшній боротьбі уярмлені народи! Щадіть кров і життя своїх дітей, жінок, братів і батьків! Ми не прагнемо помсти, але ми прагнемо волі й незалежності! Будуйте свою російську державу на своїх землях, але геть із земель усіх поневолених народів, геть із нашої України!*

Українці! Наше спасення — одночасні національно- і соціально-визвольні революції поневолених народів проти імперо-колоніального російського рабства і большевицької системи.

Наша доля в наших руках. ОУН — наш прапор, наш орієнтир. Всі народи світу прагнуть волі й незалежності і всі бажають уникнути атомову війну. ОУН проектує альтернативу до неї і, за Лесею Українкою, твердить: «Хто визволиться сам, той вільний буде; хто визволить кого — в неволю візьме».

Свободолюбні народи і люди всього світу, єднайтеся для спільної боротьби проти російського імперіялізму й комунізму — за незалежність народів і свободу людини під прапорами АБН!

Нескорені Брати і Сестри! Організація Українських Націоналістів — це запряжена когорта борців за ідеї України, за українську правду, яка переможе тоді, коли переможними будуть її носії, готові за неї вмерти. «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї» — це наша заповідь. Тримайте високо наш національний синьо-жовтий прапор волі і золотий історичний державний символ — Тризуб!

Свобода Народам! — Свобода Людям!

Київ проти Москви!

Слава Україні! Героям Слава!

*VI Великий Збір Організації Українських
Націоналістів (ОУН)*

Місце постою, 1981 Р.Б.

МАНІФЕСТ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (Грудень 1940)

Від Редакції:

VI Великий Збір ОУН урочисто підтвердив незмінну правильність і далекосяжну політичну передбачливість змісту *Маніфесту ОУН* з грудня 1940 року, якого ідеї, після більше сорока років, повсякчасно актуальні й зобов'язуючі в національно-визвольній боротьбі ОУН. Цей Маніфест ОУН був сміливим визовом революційної ОУН обидвом тоталітаризмам — німецькому і російському націонал-соціалізму й комуністичному, та ідейно-політичною базою державного будівництва, заініційованого Актом 30 червня 1941 року. Текст Маніфесту ОУН з грудня 1940 року наступний:

*

Існуючий політичний уклад сил у світі, що насильно здавлює вартісні та життєздатні народи, валиться від їх визвольних ударів.

Московська імперія — ССРСР — сьогодні складова частина того укладу.

Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини.

Розвалюючи назавжди жахливу тюрму народів — московську імперію — творимо новий справедливий лад і кладемо основи нового політичного укладу в світі.

I

Боремося за визволення українського народу та всіх поневоєних Москвою народів.

Боремося проти московського імперіалізму всіх видів, а зокрема проти більшовизму, що довів національно-політичний, релігійний, культурний, соціальний і господарський гнет до крайніх меж.

II

Несемо новий лад Східній Європі й підмосковській Азії.

Несемо всім поневоєним Москвою народам свободу творити власне життя на рідній землі по своїй вольній волі.

Несемо безпеку всім загроженим Москвою народам.

III

Кличемо революціонерів усіх поневоєних Москвою народів до спільної боротьби та співпраці з українськими революціонерами-націоналістами.

Тільки Україна є правдивим союзником усіх поневоєних і загрожених Москвою народів у їх боротьбі з московсько-більшовицьким імперіалізмом.

IV

Українці силою об'єктивних умовин є авангардом усіх понево-

лених Москвою народів у їх боротьбі за повне визволення.

Українці на землях поневолених Москвою народів стають у перші лави їх революційної боротьби.

Кличемо всіх українців — де вони не жили б — ставати у бойові лави Фронту Української Національної Революції.

V

Творимо в Україні один спільний Фронт боротьби всіх селян, робітників і трудової інтелігенції проти московсько-більшевицького гнету й визиску.

За свою владу, за землю, за людське життя!

VI

Боремося:

проти крайнього пониження людини в її праці та в її хаті,
проти ограблення її з усякої радості життя,
проти поголовного ожебрачування громадян,
проти обтяжування жінок найтяжчими обов'язками під брехливою заслоною «урівноправнення»,
проти злочинного оглуплювання дітей і молоді брехливою большевицькою «наукою», газетою, кіном, радіом, театром, мітингами та всією безтолковою агіткою сталінського режиму.

Боремося:

за гідність і свободу людини,
за право визнавати одверто свої переконання,
за свободу всіх віроісповідань,
за повну свободу совісті.

VII

Боремося:

проти тиранії і терору большевицької кліки,
проти жакливого режиму НКВД у колгоспах, фабриках, заводах, армії, флоті, партії, комсомолі, школі і хаті.

Боремося:

за право працюючих виявляти одверто свої політичні переконання словом і друком, відбувати свобідно прилюдні збори, та творити свої політичні, громадські та професійні організації.

VIII

Боремося:

проти економічного грабежу України та всіх поневолених Москвою народів,
проти невільництва у колгоспах, радгоспах, фабриках і заводах,
проти ограблювання громадян із злиденних здобутків важкої праці,
проти насильного виселювання з рідних земель.

Боремося за те, щоб кожний поневолений Москвою народ міг вповні користуватися багатствами своєї рідної землі та здобутками своєї щоденної праці.

ІХ

Віriamo і знаємо, що близький вже час, коли здійсниться завітня мрія наших батьків і з крові довгої черги героїчних поколінь спалахне вогонь народнього гніву.

Встане Україна і розвіє тьму неволі!

І тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів здобудемо Українську Державу та визволимо поневолені Москвою народи.

Українці й усі гноблені Москвою народи!

Ставайте до нещадної боротьби з московсько-большевицьким гнетом!

Валіть московську тюрму народів!

Свобода всім поневоленим!

Богдан ЛАВРА

ТИТАНИ Й ПРОМЕТЕЇ

Українці, Україна навхрест руки не складає,
Хоч Москва її ім'я із світських карт водно стирає,
Хоч пастки смертельні так заспрагло розкладає зроду
По усіх святинях нашого страдального народу.
Українці, наша Ненька Україна на цім світі —
Сонце те, що вічно сяє у блакитному zenіті
І своїм промінням розгодинює назавжди ночі,
Що кладуть колоди на роті і шлють у світ заочі
Тих, які з колиски аж до гробу вірять в правду й волю
І своє життя жертвують не за власну кращу долю,
А за долю віри прадідівської в майбутність краю,
Що не був, не є й не буде медом-сіллю короваю,
До якого засягають брудні руки вже віками.
Українці, будьмо, як нас предки научили, нами
І під прапором блакитножовтим, золотим тризубом,
Присягнімо кожен стати серед бур незламним дубом!
У Софійському Соборі дзвони сповіщають днину,
Що відродить, наче витязя у казці, Батьківщину,
Що поверне Їй назад і щастя вкрадене, і славу
Та її і наші муки перекине у заграву . . .
Поки на своїх престолах ще стоять Дніпро й Карпати
І своїх дітей на бій священний кличе Рідна Мати,
Будьмо завжди вірні пресвятій *ОУНівській Ідеї!*
Ми ж не карлики, а, з роду в рід, Титани й Прометеї!

Січень, 1982

Ярослав СТЕЦЬКО

СТАНОВИЩЕ У СВІТІ Й УКРАЇНА

(Закінчення, 2)

СССР і Китай

15) У випадку збройного конфлікту СССР—Китай, США можуть зберігати деякий час неутраляну позицію, підтримуючи слабшу сторону, розраховуючи на вичерпання сил обидвох потуг, щоб відтак включитися у конфлікт в характері арбітра між ними. Одначе така калькуляція в теперішню епоху була б дезактуалізована в обличчі модерних засобів ведення війни, які перевертають догори коренем старі формули ведення війни. В гру входять ще внутрішні сили в обидвох потугах. У Китаї національно-визвольні, антикомуністичні, конфуціянські сили з ідеями Сун Ят-сена можуть стати організованою силою з підтримкою Тайвану, включитися у процес боротьби проти російського наїзника й етапно відсувати комуністичні сили. Вони вже частинно усувають маоїзм і марксо-ленінізм, відчуваючи тиск національної стихії, чим об'єктивно сприяють зростанню національних, питоменно-оригінальних китайських традиційних сил. Скорегувавши на острові свою соціяльну програму в стилі аграрної чи індустріяльної реформи, вони усунули базу соціяльного невдоволення, добилися найвищої життєвої стопи в Азії та стали революційною силою також на континенті. Не треба виключати, що обидві ці організовані сили можуть певний час відбивати рівнобіжно російського наїзника при внутрішньому виграванні з боку США і розрахунку на скріплення національних сил та їх остаточної перемоги. Як некомуністичні й демократичні, вони будуть в перспективі менше загрозові для США й Європи, ніж агресивні комуністичні сили. Не треба також забувати східних туркестанців, монголів, тибетців, манджурців і інших некитайців та їхньої ролі.

В російській імперії наближаються національно-визвольні революційні злами поневолених націй, які творитимуть окрему третю самостійну силу — повстанчі армії, формовані також на Сибірі, які стоятимуть проти всіх можливих нових загарбників. Досвід з повстаннями в концтаборах і славнозвісний апель політичних в'язнів на чолі з ОУНівцями і упівцями в часі повстання у Воркуті 1949 р., які плянували створити незалежну від Москви республіку, що покривала б величезні лісові простори азійської й європейської частини російської імперії та при допомозі Заходу розгорта-

ла б повстанську війну проти Московщини, підтверджує реальність концепції творення *повстанчих армій* у сибірському комплексі.

Ставка на поневолені народи — нова перспектива

16) У війні з «пактом» Варшавським конвенціональними силами під сучасну пору НАТО не має шансів, як довго воно не вирішить стаціонавувати в Європі модерну неутронну зброю, яка вирівняє перевагу ССРСР у танковій зброї. Невтронна зброя відсуває, а не наближає війну, і з різних родів атомової зброї є найгуманніша, бо не нищить цивільного безборонного населення. У випадку нападу Московщини, НАТО матиме можливість тільки проти такою атомової зброї (якщо не буде дозброєння конвенціональною та неутронною зброєю і уміщення нової ракетної зброї в Європі), паралізувати агресію Москви.

Це за умов нехтування НАТО і США найбільше революційної сили епохи — *поневолених націй в російській імперії* і можливостей підтримки їх національно-визвольних рухів з метою розвалу російської імперії. Ставка на *поневолені народи* створює нові перспективи для світу, рятує його перед атомовим знищенням.

Ужиття тактичної атомової зброї не належить до категорії суцільної атомової війни. Зрештою, війна атомовою зброєю є лише завершенням методи старого типу ведення війни, що стає історичним анахронізмом, коли озброєний народ характеризує модерний тип ведення війни — повстанську і партизанську систему ведення війни. Це означає перенесення війни на терени загарбника якраз *підтримкою* визвольної боротьби поневолених народів. Це практикує Московія в Африці, Латинській Америці, Азії.

У боротьбі ідей треба висувати вищу, справедливую ідею, щоб перемогти облудну й брехливу. Сама технічна зброя в епоху ідеологічних воєн не перерішить висліду війни. На практиці це означає, що стратегія Заходу повинна йти по лінії зменшення російської військової потуги, що автоматично скріпить кількостево західню силу вояцтва. Це означає — здобути ідеями душі вояцтва поневолених націй для Заходу, чим зростає сила Заходу тою кількістю, якою послабиться військова сила советської армії. Свідомство тому — мільйони перебіжчиків у перших тижнях німецької кампанії проти ССРСР в 1941 р.

17) Занегаючи політику детанту, рівноваги сил і роззброєння можливо на найнижчому поземі, США і НАТО повинні припинити всякі економічні взаємини з ССРСР і його сателітним комплексом, припинити постачання ССРСР технологією, електронікою, зерном і т. п., щоб таким чином унеможливити зброєння ССРСР. Захід не повинен боятися конкуренції зброєнь з ССРСР, одночасно *припиняючи* його озброювати, що постійно роблять країни НАТО і Японія, постачаючи електроніку, технологію, зерно тощо. Це

комічне: озброювати ССРСР під претекстом економічних взаємин, одночасно запобігаючи в Москві за роззброювання. Саме озброєння ССРСР — це вершок піраміди, яка стоїть на драглистій основі. Перевага озброєння міряється сукупністю усієї економіки, включаючи сюди не лише всякого роду важку, але не менше, і легку індустрію. Допомога Заходу в розбудові не лише легкої, але також важкої (у тому зброєвої) індустрії ССРСР у рамках торговельного обміну, є тотожна з пляновим озброюванням ССРСР. Конкуренція у зброєннях, а не обмеження зброєнь при *одночасному* посередньому, а навіть безпосередньому озброюванні ССРСР, і відмова всякої економічної допомоги при ембарго на усі товари до ССРСР і сателітів — доведе до повного банкрутства ССРСР і провалу в конкуренції зброєнь із Заходом. Конкуренція у зброєнні при тотальному економічному та усякому іншому ембарго й одночасне розгорнення політики визволення доведе імперію й комуністичну систему до упадку.

Поневолені народи своєю визвольною боротьбою підірвуть большевицьку систему зсередини й доведуть її до упадку одночасно з розвалом імперії, якщо вільний світ *заперестане допомагати втримувати імперію і тим чином поневолювати нею народи.*

18) Поневолені народи *засуджують* термоядерну війну і їй протиставляться, маючи у своїх руках ключ перемоги, якщо вільні нації світу будуть вірні законам Божим і схваленим ними на міжнародних форумах постановках про розвал (тобто деколонізацію) усіх імперій світу та міжнародньо-правну легалізацію допомоги, включно зі зброєю, народам, які борються проти колоніального ярма, в тому передусім проти російського.

Хто тепер нехтує підтримкою поневоленим народам, не визнає ідеї їх визволення з-під російського ярма й активно їй не сприяє — той сприяє термоядерній війні. Найбільшим ворогом атомової війни є поневолені народи і ті чинники вільних націй світу, які сприяють їх визволенню.

Американський Конгрес, який в 1959 році схвалював закон 80-89 про *Поневолені Нації* з наголосом на підтримку ідеї розвалу російської імперії й комуністичної системи з метою відновлення незалежних національних держав — України й інших поневолених народів, заявився тим самим проти атомової війни. Але цей закон ще не став нерозривним складником закордонної політики ані одного уряду США й ані одного президента тієї держави, а тому він ще не визначає закордонної політики США в поставі супроти найбільш тиранської імперії світу — російської імперії.

Поневолені нації як досі нехтована потуга ще не стали важливим чинником у розрахунках західного світу проти агресії російського імперіялізму й комунізму, як його модерної форми. Проти можливої війни конвенціональною зброєю Захід не має —

крім атомової зброї — жодної рівновартної зброї, знехтувавши поневолені нації і практично приневолюючи їх воювати проти Заходу. Єдиною відповіддю Заходу може бути атомова війна, коли арсенал російських можливостей при усій слабості імперії є далеко більший. Крім переважаючої конвенціональної зброї, Москва має високої якості і зрізничкованості методи політичної й психологічної війни, включно зі збройною допомогою ще несuverенним народам по цей бік заслони і соціальним револютам у різних країнах світу в пляні світової комуністичної революції. Конституція ССРСР стверджує це відкрито, зобов'язуючи уряд ССРСР активно підтримувати національно-визвольні й соціальні рухи в усіх країнах світу. Комплексу ідей та заходів аналогічного характеру стосовно ключової сили, яка спроможна розв'язати світову кризу, створити ґрунтовно новий порядок у світі, розваливши російську імперію, Захід не стосує, стисло респектуючи ненарушність російської імперії, і не протидіє все новим її загарбництвом. Таким чином Захід об'єктивно сприяє атомовій війні, не перенісши війни на терен ворога, у даному випадку визвольної війни. Натомість Московщина безперервно провадить війну модерними заходами на терені всього світу, включно з ідейно-політичною, деморалізуючою, розкладовою інфільтрацією у всі вільні суспільства Заходу і в Третій світ, включаючи, де є тільки нагода, збрсйну інтервенцію пряму або через її довірених кубинських, східньо-німецьких, болгарських та інших наймитів. Визначити, що буде казус беллі для Заходу — важко. Тому Московщина бавиться з вогнем, гнана ненаситним імперіялізмом, без здійснювання якого її неможливо втримати імперію та мобілізувати російський месіянстично-ненажерливий народ на все нові підбої.

19) Стратегічний плян Москви відвертий: опанувати, маючи вихідну базу Афганістан і Близький Схід — захопити нафтові поля й сирівці Африки, що тотожне з неутралізацією, зглядно сателізацією Західньої Європи без війни. Цей плян Москва послідовно здійснює. Опанувавши В'єтнам, Камбоджію, Лаос, вона має геостратегічну позицію на Індійському океані; з Курильськими островами, Сахаліном і північною Кореєю опановує вихідні позиції на Тихий океан, чому ще виразно перешкоджає національний Китай, який має ключеве стратегічне положення на Тихому океані, захищаючи Австралію, Малязію та Індонезію.

Московська стратегія є наймодернішого типу в політичному, психологічному, економічному й мілітарному сенсі: здобувати світ периферійними війнами, партизанською стратегією, політично-економічною пресією, психологічною війною, розкладом, диверсією, страйками і т. п. Атомовою війною є в неї засобом пресії й шантажу, а ведення війни методами іншого типу є засобом здо-

бування все нових країн світу. Ми пропонуємо альтернативу до їхньої стратегії вільному світові, яка є гарантією перемоги й уникнення атомової війни, яка не дає перемоги, а знищення.

Якщо б Захід включав у свою стратегію у випадку казус беллі з імперією термоядерну війну, зосереджуючи увагу на індустріальні центри і центри сировини, чи геополітичні позиції поневолених країн, — то тим чином він перебрав би на себе ролі нацистського чи більшовицького геноциду, протиставляючи собі усі поневолені нації, а не лише російський народ.

Визначення ворога

20) У ситуації війни чи революції вирішальним є визначити ворога, проти якого йде боротьба. Ворогом є не лише режим, але передусім загарбницький народ, який є носієм імперіялізму і його захисником. Режим є організатором і носієм загарбницької ідеї, яка для кожної епохи, залежно від позиції старту, є іншою — від (регіонального типу) панславізму, оборони православ'я, до світової революції пролетаріату, пролетарського інтернаціоналізму-комунізму, «визволення поневолених народів усього світу» — крім підкорених... московським імперіялізмом, байдуже в якому періоді існування російської імперії минулого чи сучасного. Російський народ перестане бути нашим ворогом тоді, коли зречеться своїх загарбницьких цілей, задовольниться своєю державою на своїх етнографічних землях і стане до боротьби проти власного імперіялізму. Зі спільного фронту ми не виключаємо тих москалів, які дійово визнають, а не лише декларативно, ці позиції. У боротьбі, коли проти себе стоять два воюючі табори, вишукувати москалів-неімперіялістів і до них не стріляти — є гротеском. Хто з москалів перейде на бік української революції й валитиме не лише комуністичну систему, але одночасно імперію — той стане співборцем у рядах поневолених народів. Протилежні рухи не є нашими спільниками у визвольній боротьбі. Поневолені народи не ладні міняти одні кайдани на інші. У боротьбі проти більшовизму не існує проблеми «сепаратизм чи федерація». Не існує проблеми непередрішенства, не існує формули — не ділити шкури ведмеда заки він живий. Це наївна й антивизвольна постановка, це фактична зрада самостійницьких позицій. Немає в Україні, ані в інших поневолених країнах сепаратистів, але є самостійники-революціонери. Не існує для поневолених націй інша мета ніж абсолютна суверенність і незалежність у їхніх етнографічних кордонах. Усякі ідеї федерацій, уній, союзів, республік, — усе це вже на смітнику історії. У 80-их роках ХХ сторіччя стоїть лише одна і то догматична ідея: розвал імперії всяких режимів і відновлення незалежних соборних держав усіх поневолених націй. Це не є предмет для дискусій! Народи йдуть

на смерть не ради фікцій і облудних ідей, але задля великих ідей — абсолютної волі і суверенности, незалежности й соборности своїх земель! Український народ відкидає, засуджує, ганьбить усіх тих з українських середовищ, які висували б в будь-якій формі іншу ідею боротьби проти большевизму, замість боротьби за Самостійну Соборну Державу, як догму, як правду віри, як Божий закон! Усяка інша намістка ідеї УССД — це зрада українських інтересів. Народ не повстане на боротьбу за нові кайдани, пропонувані з боку московських обманців типу Солженіциних, Максимових, Некрасових, Гінсбургів і Спілки.

Ніколи не стояв перед українським народом вибір між сепаратизмом і федерацією з Росією чи іншим окупантом, але завжди був і тепер є самотнім: УССД і розвал російської тюрми народів на національні незалежні держави в їхніх етнографічних кордонах.

Усяка співпраця з москалями на попередіренських позиціях, чи в будь-яких існуючих російських організаціях, пресі, журналах є зрадою інтересів України. Григоренківщина — це явне малоросійство, це власовщина, очолена малоросом (хахлом), це заперечення самостійности, заперечення державности українського народу. Григоренківщина — це зрада українських інтересів, української державности, тому вона мусить бути поборювана як проросійська диверсія москалів в українському таборі.

Передусім держава

21) Передумовою здійснення людських прав є національні права. Без відновлення УССД неможливо здійснити в Україні прав української людини. В ніякій імперії світу, без уваги на державно-політичний лад, у пануючій нації не були й не могли бути здійснені права людини поневоленої нації. Тому змагання за здійснення людських прав поневоленої нації без одночасного поборювання імперії з метою завалення її і відновлення державности поневоленої нації, є самообманом і обманом народу та введенням у блуд і фальшуванням властивих прагнень поневоленої нації перед зовнішнім світом.

22) Гельсінські домовлення є капітуляцією вільних націй перед російською імперією, яку західні держави визнали неподільною й її кордони непорушними, без жодного мирового договору, чим демобілізують поневолені нації. *Визнання неподільности і непорушности кордонів імперії автоматично заперечує визнання за поневоленими в ній народами й одиницями їхніх національних та людських прав, бо сам по собі закон імперії, тобто насильної державної конструкції панівного народу над поневоленими народами, виключає національні й людські права поневоленої в імперії нації і членів цієї нації. Боротьба з позицій Гельсінських домовлень за національні чи людські права є безперспективною з погляду самого тексту Гельсінських домовлень, які повні принци-*

нових контрадикцій, а також і з погляду самого факту, що їх підписав окупант України, а рівночасно і недоречною, коли уна-явлює патріотичні елементи, яких дія була б вирішально важли-вішою у підпільній боротьбі для визволення нації.

Декларативні становища західних урядів у захист людських прав не мають жодного значення, коли за ними не стоїть рішучість ужити сили для їх здійснення. Пустопорожні заяви бала-мутять борців поневолених народів, їх вилонюють на поталу оку-пантові. Гельсінський «рух» є обмагливою фікцією, спертою на уявленнях можливої пошани правості з боку народобивців. Він — це манівці і послаблення національно-визвольних рухів поневолених націй. Наша негативна оцінка гельсінських домов-лень не знецінює самопожертви, ідей і мужності патріотів, які відкрито стали в захист ідей самостійності. В обороні цих патріотів ми завжди будемо діяти, за них будемо боротися.

23) Вільні нації мають спроможність вести політичну й психо-логічну війну проти російської імперії й комуністичної системи з позицій новосформульованого міжнародного права — резолюції ООН з 1960 р. про т. зв. деколонізацію, про міжнародно-правну виправданість збройно допомагати поневоленому народові проти колоніального ярма (з 1979 з приводу Намібії), з погляду Міжна-родньої Декларації прав людини, Закону Конгресу США про Поневолені Нації з 1959 р., які стосуються імперії, її розвалу та прав націй на їхню державну незалежність, і на базі власної неза-лежності здійснення прав і вольностей індивіда, як складової частини нації. Процес розпаду імперій віддзеркалився у нових міжнародно-правних актах у напрямку творення чи відновлю-вання національних держав, до яких Захід ніколи не нав'язує. Натомість москалі хитро ними розграють.

Процес т. зв. деколонізації буде продовжуватися в Третньому світі також з того погляду, що деякі новостворені держави побу-довані не на національному принципі, а на адміністративному колишніх територіальних одиниць в розпадених імперіях.

24) Ілюзоричним є сподівання, що епоха імперіялізму відумерла чи відумре, з обличчя землі зникнуть війни, запанує вічний мир і пацифізм. Імперії розпадуться під ударами поневолених наро-дів, на свсю чергу чекає російська імперія, але явище імперія-лізму так, як і явище воєн, житиме далі. Ми також живемо в епосі воєн і масового геноциду (Камбоджія, В'єтнам), воєн Ізраїлю й арабських країн, африканських країн; імперіялізм Лівії з кон-цепцією великої сагарської держави, імперіялізм перський (Хо-мейні), пакистанський, індійський, нігерський (Біяфра), Конго (Катанга).

Нація завжди мусить бути гстова боротися проти все нових імперіялізмів, так само, як носити зброю, бо ані війни, ані імперія-лізми — не відумерли.

Націоналістична система — епоха завтрішнього дня

25) Рівнобіжно до національної ідеї, як ідеї нації у боротьбі проти російської імперіяльної ідеї виростає релігійна ідея, нерозривно поєднана й мобілізуюча народи в боротьбі за волю й незалежність. Особливо іслам стає мобілізуючою силою в ССРСР рівнобіжно до катакомбного християнства, авангардною силою якого є Українська Помісна Католицька Церква з Патріархом Йосифом, а також відроджується незалежна УАПЦ, хоч їй ще недостає ієрархічного центру.

Соціальна несправедливість і несправедливий розподіл економічних дібр і усіх наслідків того стає чинником міжнародного значення. Тому плекання і вирощування націоналістичних рухів з питоменностями кожної нації стає єдиним на потребу, зокрема у Третньому світі, коли навіть Церкви там завели й не дають розв'язки соціальних проблем. Без означеного політичного націоналістичного руху, який заперечує не лише комунізм, але й феодально-капіталізм — немає порятунку для народів Третнього світу. Стояти осторонь цієї проблематики нам не можливо, коли ми в універсальному засягу протиставимося й побороємо більшевизм, як синтезу російського імперіялізму-шовінізму й комунізму.

Недоцільно накидати чужі формули і сурогати розв'язки проблем, але слід нав'язувати до оригінальних первнів духовости й соціальности даної нації. Ще досі ніде у світі не був здійснений націоналізм як соціально-політична й державно-політична система, яка є щойно системою майбутнього на зміну також демолібералізові й ліберал-капіталізові, що не є останнім словом людського життя в соціальному й державно-політичному відношеннях. Націоналізм як етичний, культурний і політичний рух вніс культ нації, культ героїки життя, героїчний гуманізм, примат спільного над егоїстичним, культ рідних світлих традицій. Націоналістичний лад у всіх ділянках життя дотепер ще не був здійсненим. Нацизм — це був націонал-соціалізм, расизм, імперіялізм, фашизм, а не націоналізм. Не був націоналізм і фашизмом.

Епоха націоналізму як нового соціально-політичного, економічного, державно-політичного ладу, щойно наближається. Сьогодні міжнародно-політичних явищ не можна відділити від соціальних і економічно-політичних, чи церковно-релігійних, а також у міжнародно-політичних розграх не годен стати осторонь їх.

Євреї й Україна

26) Ми вітаємо ту частину жидів в Україні, які, як громадяни України, включаються чи сприяють визвольній боротьбі за УССД. Ми готові забути ті кривди і несправедливості, які український народ зазнав від тієї частини жидівства, яка вислужувалася окупантам України різних часів нашої історії і знущалася над

українським народом, особливо за часів большевизму й голодової облоги України, будучи на визначних постах в ЧеКа-ГПУ-НКВД-КГБ. Ми вважаємо їх зрадниками жидівського народу й не оскаржуємо за них увесь жидівський народ, але водночас вимагаємо від жидівського народу приязної постави до боротьби українського народу за УССД. Наше відношення до держави Ізраїлю таке, як держави Ізраїлю до УССД. Таке саме відношення стосується до всіх націй світу, без уваги на їх державний чи соціально-політичний устрій, якщо ці нації не мають імперіялістичних зазіхань на українські землі й землі інших поневолених у ССРС народів.

Арабсько-ізраїльський конфлікт знайде свою тривалу розв'язку щойно тоді, коли буде виключена із цього комплексу російська імперія, тобто, коли вона перестане існувати. Передумовою миру і спокою на Близькому Сході є УССД. Джерело конфліктів є імперіялістичні зазіхання російського завойовника.

Наше відношення до арабських держав міряється їхнім відношенням до УССД і до розвалу російської імперії.

Природні союзники

27) З уваги на ключеве геополітичне положення, економічні багатства й особливо незламний революційний і ідейний потенціал та кількість населення України, в консеквенції відновлення нашої державности сформується особливо приязні взаємини теперішніх сусідів імперії з Україною.

На особливу нашу увагу заслуговує Японія, якої значення завжди зростатиме й яка дуже приязно ставиться до нашої визвольної боротьби. Необхідно японську карту тримати сильно в руках і зосередити нашу увагу на цю країну всякими заходами.

Приязними до нас є сьогодні нейтральні країни типу Швеції.

Геройський фінський народ має дружнє ставлення до України, перейшовши важкий досвід у боротьбі з Росією, залишившись непереможеним.

Туреччина — природний союзник України.

Латинсько-американські, численні азійські народи, африканські, ознайомившись з українською справою, ставляться прихильно до України, бо наш антиімперіялізм і антиколоніялізм їм є зрозумілий і близький. Як тільки розкрити суть ССРС, як колоніяльної російської імперії, зразу здобувається їх політичну дружбу.

Завданням нашої визвольної політики є не лише здобути прихильність США, але важливе ставлення до української національно-визвольної боротьби також азійських потуг типу Японії, Третього світу. Необхідно постійно роз'ясняти революційний потенціал України й поневолених в ССРС народів також Третьому світові й давати інформаційний матеріал на китайський континент.

Доц. д-р Богдан КРУК-МЕЛОДІЯ (сот. УПА)

РОМАН ШУХЕВИЧ — КОМАНДИР ВСЕНАРОДНОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ АРМІЇ

(Доповідь, виголошена на Студійній Конференції в Торонті,
вересень 1980 р.)

В історії людства є стара максима: що лише той народ має підстави на забезпечення свого державного існування, який те право спирає на власній силі. Під поняттям сили ми розуміємо не лише сили духові, фізичні, матеріальні, соціальні, але й силу політичну. Сила у формі збройного зусилля є «ультіма раціо» в руках політичного проводу даного народу. Ця сила є продовженням політичної дії при рівночаснім виявленні почуття відповідальности за його майбутність. Цей правильний підхід до поняття сили як гарантії самостійного існування народу стало вихідним пунктом у політичній стратегії нашого політично-революційного Проводу ОУН-УПА-УГВР в першій половині 40-их років.

Дивлячись сьогодні з перспективи часу треба ствердити, що в останній світовій війні наш народ належно збагнув концепцію власних збройних сил, яка вповні себе виправдала в перспективі часу та обставин. Виправдує підчеркнення того так важливого питання факт, що в боротьбі за свободу наш народ зі свого революційного шляху вже ніколи не зійде. Після програних наших Визвольних Змагань 1917-1921 рр. приходиться період сталінщини зі своїми кривавими розправами і голодовою облогою, що досягла своєї апокаліптичної вершини в 1933 р. В такому тяжкому історичному періоді наявність серед нашого народу закоріненої із останніх Визвольних Змагань концепції продовження збройного змагу за його волю, сталить молоде покоління до активної боротьби. Пропам'ятні слова головного Отамана Українських Збройних сил Симона Петлюри «не забувайте про меч» породжують УВО, а згодом ОУН. Нащадки розстріляного відродження підносять меч, який випав нашим батькам. Освідомляючи собі істину, що лише національна ідея каталізує найшляхетніші ідеї людства, УВО, а згодом ОУН обґрунтували належно ідею всенародного зриву проти Москви. Формулюючи визвольну концепцію, ОУН була і є свідомою того, що лише мечем, як це підкреслює Симон Петлюра, можна розбити кайдани неволі, і тому в основу своєї праці і боротьби вона поставила ідею і чин.

Хто хоч трохи ознайомлений із законами революцій, той знає, що кожна боротьба за волю мусить бути керована організацією з чітко окресленою революційною програмою. А це тому, що ідея реалізується в чині тільки здисциплінованими, організованими

кадрами, свідомими своїх великих цілей, а не спорадичними діями випадкових, незадоволених людей, людей без почуття міри в оцінці надходячих історичних подій. Цей правильний підхід став вихідною точкою у зрозумінні того, що сама ідея є гола і суха. Великій ідеї потрібно живого втілення. Отже, розуміючи належно

*»... Коли Москва фанфар не грає
Про перемогу над УПА,
То знай: на горло їй ступає
Грізна Чупринківська стопа! . . .«*

(В.А.Ш., «Сурма», ч. 25)

гостроту революційної проблематики, ОУН була свідома того, що в тому періоді часу, коли КГБ заморозило життя нашого народу на кожному відтинку, без духової революції народу політична революція зведеться до ефемерного явища, якому завжди приходить катастрофічний кінець.

І так при наявності виразного ідейно-політичного змісту, ОУН своїми революційними діями від початків свого заіснування, зреволюціонізувала українські народні маси, які в слушний час стали проти суцільного етатизму Москви і Берліну.

З вибухом Другої світової війни при наявності вже виразної політичної цілеспрямованості нашого народу, події починають набирати історичної перспективи для нашої нації, для якої самостійність вже являється апіорним, самозрозумілим поняттям.

Відродження українських збройних сил, ще прийшло спершу на Карпатській Україні, а згодом у постанові УПА, зродившись із Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. з прем'єром Ярославом Стецьком у проводі, витиснуло на душі нашого народу незатерте п'ятно воіна за його Волю.

Для безстороннього дослідника-історика, УПА є самозрозумілим фактом, бо створення збройних сил українського революційного підпілля було конечністю історичної хвилини. Щоб дати належну відповідь на питання, чому щойно за півтора року від Акту 30-го червня УПА виступила збройно проти німців і большевицьких партизан, то слід знати, що наше положення після вибуху німецько-большевицької війни було дуже складним. Маючи за собою два десятиліття большевицького терору, масовий голод в 1933 р., винищення провідної верстви, зтероризовані НКВД народні маси, не було можливості на негайний збройний зрив проти німців. Враховуючи уклад політичних сил того часу, щойно після належної підготовки народніх мас на кін історії виступає збройно в 1943 р. УПА.

Командиром всенародної революційної армії УПА став ген. Тарас Чупринка-Роман Шухевич. Маючи за собою відбуту військову службу в польській армії, а згодом перейшовши спеціально старшинські курси в Данцігу, Чехії і Мюнхені, як і заправу партизанської боротьби з большевицькими партизанами на Білорусії, все це закваліфікувало його на потенційного Командира УПА. Як Бойовий референт КЕ ОУН під псевдом «Дзвін», своїми «ексами» і революційними відплатними акціями, організатором і плановиком яких він був сам, Роман Шухевич дав доказ людини революційного принципу й безкомпромісовості у боротьбі з ворогами України. Як віцеміністер Військових Справ Українського Державного Правління 1941 р. і Командир Дружин Українських Націоналістів, Тарас Чупринка став на висоті завдань героїчної доби нашого народу.

Початкові успішні бої з німцями, большевицькими партизанами і польським шовіністичним елементом мобілізують українську молодь в ряди УПА так, що з початком 1944 р. революційні сили начислювали вже 50 куренів і 15 куренів заприязнених народів. В цих найбільш невиразних історичних констеляціях при кінці 1944 р. число вояків УПА доходило вже до 200.000, що творили тверде ядро українських революційних збройних сил. Згодом,

взявши під належну увагу т. зв. «запілля», тобто членів ОУН і її симпатиків, що творили один суцільний моноліт, то число революціонерів доходило до 500.000 готових на найбільші жертви, що зрештою підтвердили самі большевики у розмові з патріярхом Отцем Йосифом Сліпим. Поменшення деякими нашими істориками числа революціонерів до 70-80.000 являється великим історичним непорозумінням, як рівнож — обезцінюванням революційного потенціалу нашого народу. Знаємо, що терен дій УПА охоплював біля 7 мільйонів нашого населення. Коли б лише для найбільшого песиміста що-14-та особа була пов'язана з революційною дією УПА, то на простій математичній мові матимемо 500.000 вояків. Знаємо, що деякі околиці на Поліссі, Волині і в Чорному Лісі в Галичині становили один суцільний військовий табір. Це була найбільша революційна сила нашого народу під час Другої світової війни.

Зосередивши свою увагу на зреволюціонуванні якнайбільшого числа нашого народу, Тарас Чупринка почав здійснювати плян поширення мілітарних дій і на Центральні землі в напрямі Житомира, Кам'янець-Подільського, Вінниці і Києва. Зі зростом революційних дій відділи УПА поділено за тереновим принципом: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь і УПА-Схід. Організуються сотні, курені, загони, а навіть курені інших поневолених народів, що перейшли до УПА з німецьких та советських з'єднань. Цілість революційної структури завершено створенням УГВР як революційного уряду України, а головою Генерального Секретаріату УГВР стає Тарас Чупринка, задержуючи даліше пост Головного Командира УПА і Голови Проводу ОУН на українських землях. Зі створенням УГВР, Тарас Чупринка, як командир всенародної революційної армії, ще раз підкреслив, що в системі УГВР немає місця на догматизм одної організації, але можуть до боротьби включитися всі ті партії й організації, які у своїй політичній програмі відстоюють принцип безкомпромісової боротьби проти московського імперіялізму.

Озброений залізною послідовністю, ген. Тарас Чупринка, у своїй многогранній революційній праці крім бойових дій та ідейно-політичної пропаганди, присвячує належну увагу розбудові господарського і культурного життя на теренах контрольованих УПА, які втішались серед народу популярними назвами «українські республіки УПА», головно на Волині і Поліссі, яких ворог не всилі був контролювати. Побіч шкільництва повною парою працюють цукроварні, друкарні, ткацькі верстати, зброярні, миловарні, малі лябораторії УЧХ тощо.

Про революційне положення на Західніх Українських Землях один із керівників німецького політичного апарату подає таку характеристику: »1943 р. Галичина мала подвійне обличчя. Вдень правила як і досі німецька адміністрація . . . , але вночі весь край поза містами був опанований УПА: по лісах вправи в стрілянні

та будова сховищ, на шляхах транспорту боєприпасів, перемарш з'єднань, постійні контролі і патрулі, по селах постої війська, яке годувала людність... Політично УПА охоплювала вже майже все населення, зокрема сільське. Вона обмежувала щораз далі функціонування німецької адміністрації. Виявилось, що галицький терен став надто вузьким для існування поруч себе двох суперечних сил: динамічної революційної УПА і німецької адміністрації, спрямованої тільки на самозбереження. Карпатські лісові терени цілком звільнилися від німецької контролі».

Так виглядала політично-революційна ситуація в Галичині на початку 1944 р., бачена німецькими очима. На Волині і Поліссі ситуація виглядала далеко краще, бо тут УПА вже раніше зліквідувала німецьку адміністрацію. Не тільки ніччю, але і днем діє зорганізована з ініціативи УПА українська адміністрація, хоронена відділами УПА.

По традиції ми завжди маємо більше фронтів як інші народи. І так під час революційних дій УПА проти німців і большевиків долучуються ще три менші додаткові фронти, а саме проти поляків, румунів і мадярів. Поляки, спираючись на свій шовіністичний елемент, повели проти нашого населення тероризованого німцями і большевицькими партизанами, терористичні дії. Після безрезультатних переговорів з польським підпіллям, з наказу ген. Тараса Чупринки переведено оборонні акції, які заставили поляків масово покидати наші землі так, що в перших роках большевицької окупації на них мало залишилось польського елемента. На мадярському і румунському відтинках ген. Тарас Чупринка через оборонні революційні дії заставив румунів і мадярів до підписання перемир'я.

В 1946 р., коли польські терористичні банди почали тероризувати наше населення на Закарзонні, Тарас Чупринка висилає з Галичини біля 1.000 вояків УПА для його охорони. І так в цій жорстокій епосі армія ген. Чупринки дає захист народові на всіх частинах нашої землі.

Формулюючи і реалізуючи визвольно-революційну концепцію, Тарас Чупринка, як Головний Командир УПА, наголошує на кожному кроці соборництво в партійно-політичному аспекті на практиці. І так, наприклад, шефом штабу УПА-Північ став «уенерівець» полк. Ступницький, відомий як ген. Гончаренко, а провідний гетьманець полк. Вартоломей Євтимович став членом Головного Військового Штабу УПА. Військові старшини з загону отамана «Бульби», які перейшли до УПА, негайно одержали старшинські пости, а поручника Поля-Польового, який перейшов до УПА із загону організації полк. Мельника, призначено вже в ранзі майора комендантом старшинської школи на Волині, а згодом комендантом старшинської школи «Олені» в Карпатах.

Соборницький характер УПА знаходить належне зрозуміння в Ольжича-Кандиби, діючого заступника полк. Андрія Мельника.

У порозумінні з ВШ УПА-Північ, Ольжич-Кандиба власним рішенням вислав до старшинської школи кільканадцять членів організації полк. Мельника як кандидатів на старшин УПА. Згодом, як знаємо, Ольжич-Кандиба за нав'язання співпраці з УПА, яку ПУН не одобрив, був заарештований і замордований гестапом.

Із-за несприятливих стратегічних властивостей терену Наддніпрянщини, дії УПА були слабшими у порівнянні з Поліссям, Волиню і Галичиною. Помимо цього, в УПА боролись плече-в-плече поліщуки, галичани, буковинці і наддніпрянці. Уродженець Херсонщини Шугай-Позичанюк був найближчим співробітником Тараса Чупринки як член ГК УПА та член УГВР. Першим старшиною, нагородженим Золотим Хрестом Бойової Заслуги, був наддніпрянець майор Дмитро-Карпенко-«Яструб», який в УПА був командиром чужонаціональних частин УПА. Другим був курінний майор Петро Миколенко-«Байда» родом з Полтавщини.

Враховуючи уклад політично-революційних сил нашого народу за німецької окупації, Тарас Чупринка, з уваги на поновну окупацію наших земель большевиками, стає ініціатором створення АБН з думкою, що слабкість Москви лежить в силі поневолених народів. В основі політичної програми АБН став клич: «Свобода народам, свобода людині». Цей правильний підхід Тараса Чупринки в організуванні АБН став вихідним пунктом до згодом широко закроєної діяльності на міжнародному форумі.

Маючи за собою переборені труднощі організаційної і політичної природи в розбудові УПА, Тарас Чупринка з поновним приходом большевиків на наші землі вступає в нову фазу зтяжних боїв з Москвою. Розпоряджаючи здисциплінованою революційною армією, він рішається продовжувати зтяжну боротьбу проти большевиків.

У своїйому зверненні до вояків і командирів УПА в травні 1945 року Тарас Чупринка пише: «Гітлерівська Німеччина остаточно розгромлена й розбита... Та з розвалом Німеччини вернувся та розгосподарився ще гірший окупант — Росія... Та український народ і тепер не скапітулював перед наступаючим ворогом... Новими методами боротьби, пристосованими до нової обстановки, дайте відповідь ворогові на його наступ... З незламною вірою вперед, до перемоги».

І так почалася зтяжна боротьба проти Москви, яка після закінчення Другої світової війни кидає все нові свої поліційні і військові сили проти УПА.

Проти сил ворога Тарас Чупринка застосовує таку саму тактику, як і проти гітлерівських окупантів: концентруючи свої атаки проти НКВД і «заградітельних отрядів». Наявність величезної динаміки дії УПА заставляє Сталіна оголосити не одну, але аж п'ять амністій для вояків УПА.

На конференції в Ялті, — як про це твердить американський державний секретар Штетініус, — Сталін «почув свою позицію

в Україні дуже тяжкою і непевною і тому вимагав допущення советської України до ООН».

Маючи на увазі загрозу зі сторони революційної армії Тараса Чупринки, Сталін висилає в Україну все нові відділи НКВД враз з найзапеклішими комуністами-москалями з рядів ЧА, які прозвали себе «сталінськими дітьми». Але і тут сильні «бльокади» комплексів лісів з ужиттям танків і авіації не увінчалися успіхом. У боях з відділами УПА гине ген. Фйодоров, який командував 20-тисячним корпусом на початку грудня 1944 р., а 3 травня 1946 року гине сам комендант акції великої «бльокади» у Станиславівщині, ген. військ НКВД Москаленко з почтом, полковником і двома майорами. По стороні УПА рівнож були великі втрати: шеф штабу УПА-Південь к-р Кропива, к-р УПА-Північ полк. Савур-Клячківський, курінний к-р Яструб, комендант старшинської школи майор Поль-Польовий, шеф Штабу УПА ген. Перебийніс-Грицай і інші.

Найкращу характеристику затяжних боїв з ворогом дає ген. Тарас Чупринка у своєму зверненні до бійців і командирів УПА з липня 1946 р., де він говорить: «... Весь період від зими по сьогоднішній день видержала УПА з честю... Опинившись в дуже важких ситуаціях, деякі відділи втратили навіть половину складу, та не було відділу УПА, що скапітулював би перед ворогом. В цій безприкладній боротьбі УПА перейшла всі сподівання, які на неї поклав народ і революційний Провід — УГВР. Я гордий з того, що мені довелося очолювати ту славу армію героїв, якій рівної не знає історія України».

Згідно з прийнятою новою тактикою, розпрацьованою Тарасом Чупринкою, в половині 1946 р. відділи УПА розчленовуються на менші групи і своїм включенням групами у величині від 11-50 вояків в сітку збройного підпілля ОУН і СКВ змінюють характер боїв з ворогом. Опинившись в глибокому підпіллі, збройні дії не припиняються. Вже не маємо великих боїв сотень, куренів і загонів з ворогом. На місці великих боїв маємо дрібні сутички з ворогом. З-за кожного рогу в селі чи в місті, на кожній стежці в полі чи в лісі чекає на ворога смерть з руки українського революціонера. Хоч розміром наші бої з ворогом були менші у порівнянні до боїв із 1944-1945 рр., то проте вони вдаряли по ворогові подібно, як попередні більші бої. Треба взяти до уваги факт, що це вже було 3-5 років після закінчення Другої світової війни, а «доблесні бойці» Сталіна не примусили до *капітуляції* ані одного відділу УПА.

Найкращу характеристику того безприкладного героїчного змагу УПА з Москвою подав Тарас Чупринка у Святочному Зверненні з 14 жовтня 1947 р. до бійців і командирів УПА: «Безстрашні командири і бійці УПА виписали на її прапорах ряд бойових чинів, що золотими буквами запишуться в історії української зброї...»

Відділи УПА неодноразово здобували ворожі районні центри, вривалися в обласні центри, далекими рейдами промірювали рідні і чужі землі, засідками і наскоками турбували ворога та не давали йому можливості реалізувати пляни нищення українського народу. Будьте свідомі, що п'ятирічна героїчна боротьба УПА і визвольно-революційного підпілля — це найбільша героїчна боротьба в історії України. Знайте, що такої героїської доби взагалі не знає історія людства. В тінь пішли прославлені герої Тернопілів. На героїзмі УПА і визвольно-революційного підпілля будуть виховуватися нові українські покоління. Вояк УПА, український революціонер заступить місце мужнього спартанця в історії людства».

І вояк армії Тараса Чупринки його заступив. При глибшій аналізі історії революційних змагань інших народів зауважуємо, що вони мали запілля своєї країни, як це було у випадку Тернопілів, або отримували допомогу ззовні, як це було, наприклад, у випадку в'єтнамських комуністів, які одержували допомогу від Москви і червоного Китаю. Навіть Гарібальді, національний герой Італії (1807-1882), який боровся за визволення своєї батьківщини від австрійського поневолення, а потім за об'єднання її проти неаполітанського королівства, одержував допомогу зі-зовні. УПА, натомість, ніякої допомоги не мала зі-зовні, ані навіть власного безпечного запілля. Армія Тараса Чупринки, при матеріальній перевазі ворога, протиставила йому свою моральну силу, свою ідейно-політичну дисциплінованість уосіблену Тарасом Чупринкою, який у своєму одному зверненні заявив: »Я гордий з того, що мені довелося очолювати таку славну армію героїв, якої рівної не знає історія України«.

При докладній аналізі стратегії і тактики УПА під командуванням Тараса Чупринки зауважуємо схожість до бойової тактики і стратегії армії Б. Хмельницького, яка відзначалась незвичайно великою ударною силою. Величезна національна і релігійна спаяність і сильне бажання перемогти були цими елементами, що створили в XVII стол. одну з-поміж найкращих армій Європи, подібно як у нашому столітті — революційну армію ген. Тараса Чупринки.

Коли за часів Хмельницького іншим народам в Європі треба було вербувати людей обіцянками заплати, грабежу й розпусти, то в Україні вербування до війська відбувалося добровільно, бо кожний вояк УПА був добровольцем з ясно окресленим політично-революційним світоглядом.

Постійна загроза життю в добі Хмельницького і за сучасної доби зродила специфічний тип вояка, який не визнавав перепон фізичної натури. Спрага, спека, холод, голод звичайно десяткували незагартовані чужі війська, як, напр., московське військо в поході на Крим 1684 р., або походи Наполеона і Гітлера на Москву.

Ті тверді природні труднощі так для козака як і для вояка УПА являлися буденними труднощами, на які і не звертали особливої уваги.

Одним із найважливіших елементів у кожному війську є дисципліна, яка завжди є запорукою успішності боїв з ворогом. За часів Хмельницького елемент дисципліни є цілком чимсь новим і він у тому столітті був одним із перших творців військової карності. На перші сліди дисципліни в інших арміях Європи натрапляємо щойно в половині XVIII стол., коли-то при проголошенні наказу додавали також і висоту кари, що грозила за невиконання цього наказу. Основами української карності були виплекані з давен чесноти українського народу: честь і хоробрість.

В добі Чупринки, який символізував квінтесенцію революційного духу народу, вояк УПА, знаючи, люблячи і шануючи своє національне «я», був зразком найбільш здисциплінованого вояка революційної армії. Реалізуючи першу точку Декалогу українського революціонера: «Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї», вояк УПА, при наявності ясно спрецизованих політично-революційних позицій, був гідним спадкоємцем боротьби наших предків за волю українського народу.

Військо Чупринки і Хмельницького — це не якась відірвана і чужа народова сила. Військо і нація творили одне тіло, так як одним тілом були всі прощарки населення України. Тому Чупринка, подібно як Хмельницький, є творцем не лише національно-революційної армії, але також і доктрини єдності нації й армії.

Маючи за собою теоретичне військове знання і практичний досвід, Тарас Чупринка, подібно як і Хмельницький, зберігав українську революційну армію від засмічення безідейним елементом, утримуючи в той спосіб високу її мораль.

Вояком УПА і запорожцем міг стати лише той, хто пройшов певний вишкіл і своєю поведінкою, знанням і характером був гідним доступити цієї високої пошести. Упісти, подібно як і запорожці, не послуговувалися своїми правдивими прізвищами, тільки псевдами. Запорожець казав: «Хоч дивись на мене, та ба, не вгадаєш, звідкіль родом і як звуть — нічичирк не визнаєш».

Тактика Чупринки і Хмельницького спиралася головню на якнайбільшій рухливості військ, на наглих нападах і на бойових хитрощах, а у випадку чисельної переваги ворога — діяла згідно з революційним принципом: відступати, коли ворог атакує, непокоїти його, коли він відпочиває, вдаряти на нього, коли він вичерпаний, та переслідувати його, коли він відступає.

Враховуючи уклад політичних сил тих двох періодів, треба підкреслити, що ми не мали держави, яка забезпечувала б логістикою наші армії. Недоліки відділів із-за зрозумілих причин рівноважили кращий моральний стан, ідея, загартованість на холод і голод і партизанська винахідливість.

Знаємо, що кожна регулярна армія має свою базу, своє заплілля, що обумовлюють належне її поповнення і які уможливають воякам належний відпочинок чи лікування хворих і ранених. Армія Тараса Чупринки того не мала, бо її треба було діяти серед ворога, не маючи ніякого заплілля. Фронт був на всі сторони, кожної хвилини можливість зудару з ворогом. Вояк УПА навіть у сні мусів бути чуйним.

Чупринка, подібно як і Хмельницький, знали, що відступ — це поняття, яке цілком пов'язане з поняттям наступу, при чому при відступах завжди був порядок і спокій, як, напр., у випадку бою Хмельницького під Берестечком. Характеристичним чинником в успішних маневруваннях Чупринки і Хмельницького була дуже добре поставлена розвідка, а впарі з тим велика рухливість військ.

До згаданих позитивних прикмет українського революціонера слід зарахувати вмільсть операцій в нічних діях, чим не могли похвалитись інші армії. Мрією великих полководців завжди було — мати таке військо, яке не знає різниці поміж днем і ніччю у боях з ворогом.

Засаду стратегії армії Т. Чупринки можна з'ясувати у трьох точках:

- 1) заскочення ворога сильним ударом;
- 2) ліквідація намічених ворожих пунктів-об'єктів;
- 3) скорий відступ без залишення найменших слідів за собою.

Ці три точки — це одна із клясичних засад стратегії бою революційної армії УПА.

Освідомляючи собі розмах блискучої стратегії і тактики ген. Тараса Чупринки, можна навести слова Наполеона, який гордо говорив про своїх вояків: »Вони хоч і відступали, ніколи не почували себе переможеними«.

Бібліографія

1. Степан Бандера: *Перспективи української революції*, Мюнхен, 1978.
2. Микола Гордієнко: *З Волинських і Поліських рейдів УПА*, Торонто, 1959.
3. Осип Дяків Горновий: *Ідея і Чин*, Лондон, 1968.
4. Богдан Кравців: *Людина і Вояк*, Нью-Йорк, ГУ ООЧСУ, 1952.
5. Микола Лебідь: *УПА*, Мюнхен, 1946.
6. Петро Мірчук: *Українська Повстанська Армія 1942-1952*, Мюнхен, 1953.
7. Петро Мірчук: *Нарис Історії ОУН*, том 1, Мюнхен, 1968.
8. Євген Побігуший: *Дружини Українських Націоналістів на Білорусі*, Мюнхен, 1953.
9. Ярослав Стецько: *30 червня 1941*, Торонто, 1967.
10. Ю. Тис-Крохмалюк: *Бої Хмельницького*, Мюнхен, 1954.
11. Лев Шанковський: *УПА та її підпільна література*, Філадельфія, 1952.
12. Володимир Янів: *Шухевич-Чупринка: людина і символ*, Мюнхен, 1950.
13. Бібліотека Українського Підпільника ч. 6: *УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр.*, видання ЗЧ ОУН, 1957.
14. *Літопис Української Повстанської Армії*, Торонто, 1978-1979, т. 1, 2, 3 і 4.

П. П-КИЙ

СТРАХ ПЕРЕД ПОЛІТИКОЮ ВИЗВОЛЕННЯ

Колоніальна газета «Радянська Україна» від 2 серпня 1981 р., у пасквілі п. з. «Вбивця у... Конгресі», авторства московського вислужника Бориса Олійника, депутата Верховного Совету УРСР (як ми вже писали), виявляє панічний страх московських верховодів перед можливою зміною політики США супроти України й інших поневолених народів і намагається дискредитувати організаторів визвольної боротьби. Автор того пасквіля послуговується арсеналом катебівських провокацій, фальшивок і брехні. Пасквілянт — зрадник свого народу — «призабув» десятки тисяч помордованих в 1941 р. в'язнів втікаючими московськими окупантами, мільйони помордованих московськими більшовиками українських селян, робітників, інтелігентів, чи засланих у пустелі Сибіру, де вони безслідно загинули. Немає числа більшовицьким злочинам і мордам в Україні! Пасквілянт виражував докладно кількість помордованих на ЗУЗ. Це він подав якраз занотовану в архівах КГБ статистику вимордованих НКВД українських патріотів. Його однодумці фальшували правду про Катинь, а тепер свої злочини приписують «бандерівцям і стецькам», які тоді сиділи в німецьких кацетах.

Комуніст Олійник, рідний брат першого-ліпшого нациста, який робив такі самі погроми в Україні, як московські «друзя» Олійника з НКВД-МВД-КГБ.

Не українські націоналісти коляборували з нацистами й не вони заключали дружбу Ріббентропа-Молотова, ані не їх провідник пив на здоров'я «великого фюрера Адольфа Гітлера», «якого так дуже любить німецький народ»... Це тост Сталіна, вождя Олійників і їхніх московських хлібодавців. Більшовики і націонал-соціалісти браталися й ділилися здобиччю і наосліп спровокували Другу світову війну, і вони разом відповідають за десятки мільйонів жертв. Збіжжя і сирівці нацистам постачали не українські націоналісти, які сиділи по німецьких і російських кацетах, але більшовики, без співучасті яких ледве чи вибухла б Друга світова війна. Вони й нацисти були провокаторами війни й за воєнні злочини повинні були бути суджені в Нюрнбергу — крім Герінга і ко, ще Сталін, Берія й Жуков. Це два однакової породи брати-близнюки — нацисти й комуністи-більшовики. Хай зрадник Олійник добре прочитає історію (не фальшовану!), то побачить, що Гітлер був рідним молодшим братом, ще більшого майстра терору — Сталіна та його

помічників хрущових, брежневих, сулових, андропових і спілки. Для товариша Олійника вже не існує український народ, — ще існує Україна як територія, як провінція, а є лише «радянський народ».

І таке потерча наслідкується плювати на справжніх борців за волю України проти Росії й проти Німеччини, проти большевизму й проти нацизму! Цитуємо деякі «квітки» з пасквілю «Радянської України», з яких пробивається жах і тривога Москви перед можливістю зміни політики США з детанту на політику визволення. Залишаємо без змін москалізми «українського» депутата, члена якогось «радянського» народу, що вправ з Марса на землю!

»15 липня ц. р. було влаштовано прийом на честь . . . патентованих убивць, прямих поплічників фашистів! І де — в самісінькому осередку так званого «вільного світу», в епіцентрі буржуазної демократії — в приміщенні конгресу Сполучених Штатів Америки!

Згоден: нормальній людині у це важко повірити. Але ось «Вашінгтон пост» за 21 липня 1981 року: інтерв'ю з Ярославом Стецьком з «нагоди 40-річчя української державності». І як же цей «державник» морочить голови американському читачеві, видаючи себе за «свободолюбця» і «поборника прав народів»!

У цій іпостасі верховоди ОУН і пригнали абверівським автом услід за фашистами опівдні 30 червня 1941 року до Львова, де й відбулося оте проголошення «самостійної України», яке оце ви, панове конгресмени, через сорок літ бучно «відсвяткували».

Пане сенаторе Д'Амато! До вас першого звертаюсь, оскільки саме ви представили в сенаті США проєкт резолюції Но 163 на відзначення «Дня незалежності України». Чи знаєте ви, пане Д'Амато, чим оплачена оця незалежність? 1 мільйоном 672926 закатованих фашистами, бандерівцями та стецьками мирних жителів лише в західних областях України. Погляньте на свою руку, яка тисла лапу вбивці: на ній — кров безвинних!

Пане сенаторе Левін! Саме ви так натхненно на цьому сатанинському банкеті, підтанцювуючи стецьковому гопакові на черепах ним убієних, рекли про «подію історичного значення для українського народу».

Важко буде відмити руки панам-конгресменам Е. Дервинському і С. Стретону, які так пеклися, аби негідник-вбивця потішився в будинку конгресу США. І навіть голові сенатської комісії з іноземних справ пану Ч. Персі, який ошчасливив своєю присутністю цю брудну антирадянську акцію.

Радянський народ знає ціну мирові, він денно і ношно працює на нього. І, природньо ж, чекає взаємності од вас.

Добре подумайте про це, панове конгресмени Сполучених Штатів Америки».

В. ТЕСЛЯР

РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗРУШЕННЯ В ПОЛЬЩІ І НАША ПОСТАВА

Вночі з суботи на неділю 12-13 грудня 1981 р. змобілізовані ген. Войцехом Ярузельським і підкріплені потайки Москвою збройні сили розпочали систематичну акцію проти польського робітничого руху зорганізованого в профспілці «Солідарність». Цю наглу поліційну і військову акцію розпочато під час проголошення ген. Ярузельським воєнного стану в країні та перебрання усіх урядових функцій мілітарною хунтою в числі 21 генералів та адміралів, що виступили під назвою «Військова Рада Національного Рятунку». В цьому самому часі перестали діяти польський парламент і комуністична партія, зокрема її центральні органи, хоча, згідно з деякими інформаціями західньої преси, частина найвищих партійних функціонерів співдіяла з «Військовою Радою Національного Рятунку».

Вийнятковий воєнний стан в Польщі охопив такі головніші аспекти:

- 1) встановлено для народу поліційні години;
- 2) привернено обов'язковий шестиденний тиждень праці;
- 3) змлітаризовано всі основні галузі індустрії із загрозою кари смерти за відмову працювати;
- 4) заборонено всі позапартійні видання, профспілки і громадські організації, заборонено всілякі зібрання, включно до культурних, спортивних, закрито школи;
- 5) заборонено всі позальокальні поїздки громадян, телефонічні контакти тощо, або іншими словами — всі середники комунікації та зв'язку;
- 6) наложено ембарго на усіх представників західньої преси, радія і телевізії та обмежено рух дипломатичним представникам західніх держав;
- 7) польське радіо і телевізію взяли під нагляд військові цензори та спікери, а другі взяли під нагляд усі ці пресові видання партійного характеру, яким дозволено появлятися.

На оправдання усіх цих драконських заходів «Військової Ради Національного Рятунку», ген. Ярузельський та інші речники «Ради», подали, що Польща знайшлася у такому скрутному стані суспільного життя і господарки, що стала над берегом повного «провалу», і що до цього стану спричинився робітничий рух «Солідарности», а зокрема скриті в ньому «екстремісти», які нібито прямували до «повалення соціалістичного устрою та перебрання влади в країні».

Найважчий удар «Військової Ради» впав, очевидно, на рух «Солідарности». Лех Валенса попав під «домашній» арешт, а весь провід «Солідарности», за виїмком тих одиниць, що скрилися в підпіллі, став замкнутим в тюрмах чи нашвидко створених концтаборах. Де робіт-

ництво спротивлялося тій хвилі утисків та переслідувань, там вжито сили й зброї спеціально підготованих бойових моторизованих груп з найбільш довірених поляків і московських висланників одітих в польські уніформи. Даних про кількість ув'язнених, скараних на смерть в перших днях воєнного стану, а чи розчавлених танками під час збурювання барикад та насильного видалювання вуглекопів з нутра копалень — немає, але обсерватори вважають, що таких нараховується понад 50 тисяч осіб.

Під кінець січня 1982 року виглядало, що жорстока акція ген. Войцеха Ярузельського була успішною бодай у тому, що спаралізувала організаційну й пропагандивну дію руху «Солідарности», який не був, як виглядає, приготований на такий «екстремізм», який йому пришивають польські сторонники збанкрутованого комунізму-соціалізму та їхні московські наказодавці. Загнавши «Солідарність» в тюрми, концтабори, в підпілля і стероризувавши народ, ген. Ярузельський поробив незначні пом'якшення режимового затиску, відновив дію парламенту (в рамках воєнного стану) і заповів дальші пом'якшення, але ледве чи бодай з таким правом для робітництва і селянства заступатися за свої інтереси та інтереси народу, як це було в 1981 р.

Ці нові й наглі репресії в Польщі викликали широку хвилю протестів у західньому світі. Найрізкішу поставу зайняв през. Реган, а найбільш поблажливо поставився до цього уряд Західньої Німеччини, хоч пізніше, побоюючись відповідальності за розкол в західньому світі, Західня Німеччина дещо поправилася. Реакція Заходу не поминала ССРСР, назвавши Москву дійсним спричинником теперішньої кризи та переслідувань в Польщі. Це викликало в Москві несамовиту лють зокрема на США і республіканський уряд през. Регана. Реакція Заходу обмежилася, очевидно, лише до бойкоту господарсько-торговельної співпраці з ССРСР і комуністичною Польщею та дипломатичної пресії, що, взяте разом, заставляє ген. Ярузельського модифікувати бодай про людське око свої повинності перед Москвою і Варшавським пактом. Відкомунізування Польщі й перехід тієї країни на суверенний, демократичний спосіб державного життя в нутрі комуністичного бльоку, не обійшлося б без ланцюгової реакції в країнах-сателітах, відгородило б Східню Німеччину від ССРСР, а вслід за цим скріпило б морально свободолюбні сили уярмлених Москвою народів, на теренах яких московсько-кремлівська влада держиться якраз завдяки того ж «воєнного» стану непроголошеного Москвою, але систематично вдержуваного. Доля польської «Солідарности» з грудня 1981 і січня 1982 рр. — це ж доля започаткованого українцями в Україні вільного робітничого руху перед кількома роками і придушеного в зародку в перших місяцях його появи.

Розрухи селянства і робітництва в Польщі в 1980 і 1981 рр. — це ніщо інше, як намагання народу освободитися від комуністичної системи і московської зверхности, що ми бачили раніше в Польщі, що прокотилося свого часу в Мадярщині, Чехо-Словаччині і мало свій відгук також у Східній Німеччині, або що діється уже біля 65 років на

Україні, де боротьба проти Москви та її імперіялізму практично не припиняється, і що діється також серед поневолених Росією народів даліше на схід від України, або в балтицьких — Естонії, Латвії, Литві та в сусідній до України Білорусії.

Польський рух «Солідарности» виявив під час свого першого зеніту найбільш реалістично те, що так, як большевицька Москва зі своїм марксизмом-ленінізмом поклала найбільші надії на робітництво і в теорії зробила робітництво основою «пролетарської диктатури», так тепер це робітництво стає для неї і насильно вдержуваної нею системи найбільше небезпечним ворогом. В Польщі «Солідарність» нараховувала під час минулорічних своїх конгресів біля 10 млн. членів. А запах пробісків національної і соціальної свобод став прямо всеохоплюючим. Освідчення того перед світом стало чи не найсильнішим аргументом для Москви і деяких польських квіслінгів у тому, що до цих пір вони не наважилися втопити цей рух у морі крові, або в мільйонах голодом замучених селян, як це було в Україні 1932-1933 рр.

Рух в Польщі за національну і соціальну волю не стане здавленим теперішніми драконськими засобами Москви і ген. Ярузельського. Ці заходи тільки віддаляють День Свободи, але його не усувають. Розвиток відомих подій і теперішній стан дають пребагатий матеріал на уважне простудювання для потреб майбутнього і полякам і всім народам Центральної і Східньої Європи, які є в боротьбі проти московського комунізму та імперіялізму.

Коли ж мова про нас, українців, то, безперечно, ми глибоко заінтересовані в розвитку подій у Польщі і в цілому підбольшевицькому світі. Наші почування і наші міркування *абсолютно по стороні* свободолюбних і антикомуністичних сил та рухів у Польщі. Ми з глибокою увагою слідкуємо за розвитком польської національно-політичної думки під цю пору під кожним оглядом, а зокрема під оглядом її постави супроти українсько-польського, українсько-білоруського, українсько-литовського питань, або іншими словами — до питання скопленого концепцією АБН. Ми бачимо і знаємо, що в польському суспільстві в Польщі і на Заході є визначні одиниці і групи, які підносять перед своїм народом питання необхідної співпраці між самостійницько-державницькими силами цих народів на базі взаємного пошанівку національних прав кожного із них у межах їхніх етнографічних територій. Імперіялістичну Москву можливо розсадити об'єднаними на такій платформі спільними силами уярмлених нею народів. Ілольовані вибухи й до кінця недовомвлені заклики — це ще не те, чого потребує боротьба, воля і державна незалежність, господарська співпраця і добробут уярмлених Москвою народів і її сателітів. Побажання Блаженнішого Патріярха Йосифа польському народові, висловлені папі Іванові-Павлові II і кард. В. Рубінові — це і вислови української громадськості.

Великий час на те, щоб, поставивши справи ясно, братися спільними зусиллями до московського молоха!

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

БЕЗПЕРЕРВНЕ ІНТЕРВ'Ю

Питання: Як дійшло до повстань у советських концентраційних таборах у 1953 році, і хто був ініціатором повстань?

Відповідь: Основною причиною заворушень у советських концентраційних таборах у 1953-58 рр. були нелюдські умови існування у цих таборах.

Які саме були ці умови — можна зрозуміти з вимог, виставлених норильськими страйкарями під час страйку у 1953 році:

1. Припинити свавільні розстріли;
2. скоротити робочий день до вісьмох годин;
3. гарантувати в'язням вихідні дні;
4. покращити харчування;
5. дозволити побачення з родичами;
6. дозволити листування;
7. покращити медичне обслуговування. Вивезти інвалідів з Крайньої Півночі;
8. відмінити ношення номерів на одязі.

Починаючи з 1944 року советські табори стали поповнюватись в'язнями із земель повторно окупованих советською Москвою. Брак людських ресурсів, який спричинила війна, змусив московський режим відмовитись від практики масового винищення арештантів і використати «воєнних злочинців» на важких роботах. Учасники національних рухів опору склали велику частину табірної населення. Серед них — 50-60 відсотків склали українці, члени ОУН та учасники УПА.

Табір і табірні відносини справляли на новоприбулих гнітюче враження. Ніхто нікого не знав (передбачливе ЧК скупчувало у зонах незнайомих в'язнів). Потрібні були роки для ознайомлення із ситуацією та поміж собою. Потрібна була праця людей для згуртування і освідомлення в'язнів. І такі люди знайшлися з колишніх учасників підпілля. Колишні підпільники були і серед учасників і серед керівників заворушень.

Незалежно від норильського страйку, заворушення відбулися на Воркуті та у Джез-Казгані (Казахстан).

Я особисто був свідком і учасником заворушень в'язнів на Колимі.

Після прийняття урядом ряду вимог норильських страйкарів, «ліберальний» Хрущов дав наказ розвезти усіх учасників страйку з Норильська — кого до тюрми, а кого до інших ще не заражених духом бунтарства таборів, де бунтарям створили «духоту», тобто неможливі умови для будь-якого протесту.

І от етап із 700 норильчан прибуває до Магадану — до «столиці Колимського краю». Їх відвозять на віддалений «рудник» — копальню золота у спеціально приготувану зону. Але ніхто з норильчан не став до праці. Копальня, де основна робоча маса — в'язні — перестала

функціонувати. Це приносило збитки і тоді було ухвалено розвезти норильчан по 20-30 чоловік по всіх таборах Колими. А за якийсь час після цього на всіх зонах почались заворушення. Одні тільки розповіді норильчан про їхній страйк справляли магнетичне враження на людей. Великий відсоток в'язнів перестав виходити на роботу, то тут, то там виникали місцеві короткі страйки, в'язні зривали замки на дверях та ґрати на вікнах, подекуди виганяли із зон табірних стукачів — посіпак адміністрації, в інших зонах руйнували табірні тюрми та ізолятори. Наглядачі боялися заходити до зон. Були випадки побиття наглядачів. Адміністрація не знала, що робити. І не тільки адміністрація, а й головний шеф тюрем і таборів ССРСР — Політбюро КПСС. Заворушення не припинялися по всьому ССРСР. З «Озерлагу» (Тайшет), «Річлагу» (Інта), «Дубровлагу» (Мордовія), з Володимира та інших тюрем ССРСР до Москви йшли тривожні телеграми: «Що робити?» Тоді ж таки відбувалися заворушення і у військових частинах, були страйки у «стройбатах» — будівельних батальйонах, які на 80 відсотків склалися із українців, литовців, естонців, латишів. Виникла небезпека, що поведінка в'язнів заразить і «вільних» советських громадян — в'язнів Великої Зони — ССРСР. Треба було рятувати режим.

Тоді Політбюро КПСС ухвалило зробити амністією і розсіяти бунтарів по Великій Зоні.

Коли табірне населення зменшилося на 90 відсотків — хвиля заворушень стала спадати.

Табірні повстання у 1953-58 роках — це один з яскравих сторінок руху опору народів ССРСР. Участь у табірних заворушеннях представників поневолених народів дає право зарахувати ці заворушення до українського, литовського, естонського та інших національних рухів опору.

Питання: Чи було б доцільно мати сильні радіопроеграми в Україну, як «Радіо Вільна Європа» чи «Голос Америки»?

Відповідь: Мати сильні радіопроеграми в Україну було б дуже доцільно. Це могло б сприяти процесові внутрішньої деконсолідації советського режиму.

На мою думку, організації та установи, які могли б заснувати такі станції — Товариство промисловців та професіоналістів, Визвольний Фронт, кредитівки, УНС — мусіли б подумати, як практично заснувати таку станцію. Короткохвильова радіовисильня не дуже дорога. Я був у Каліфорнії, то там місцеві американські релігійні діячі мають щось із півтора десятка таких станцій, які щодня передають на коротких хвилях програми для американців. Назва програми «Голос американізму».

Почати таку справу треба, очевидно, із заснування радіовисильні для американських громадян. Така станція, ставши фінансово самостійною, могла б згодом організувати програму для України.

Ідея ця дуже приваблива і мудра, і згаданим організаціям, як рівнож і не згаданим, слід було б зацікавитись такою ідеєю, яка варта стократ більшої уваги, ніж теоретичні та амбіційно-особисті суперечки.

Питання: Чи може чесна, добра людина багато допомогти своєму народові у Советському Союзі?

На мою думку, може. Згадаймо композитора Івасюка. Чи допомагав він своєму народові? Я гадаю, що так. Бо даруючи народові високохудожні зразки музики та співу, він допомагав йому чинити опір немилосердному русифікаторському тискові. А хіба не допоміг Б. Антоненко-Давидович своєю творчістю своєму народові?

Пересічна ж людина може допомогти тим, що ширитиме ці високохудожні твори серед населення. Щоб було бажання, а ще — рішучість або відвага. О. Мешко, В. Чорновіл, В. Стус, М. Руденко та інші члени Української Гельсінської групи, крім чесноти та доброти, мали ще й відвагу.

Саме передбачаючи у чесних, рішучих та відважних людях своїх ворогів, комуністична мафія протягом 60 років фізично винищувала і винищує понині чесних, добрих та відважних людей.

Саме тому чесні та добрі люди світу мусять піднести свій голос протесту проти комуністичного геноциду інодумців у ССРСР. І в цьому напрямі повинні діяти чесні та добрі українці у вільному світі.

Питання: Чи добрий чесний член комуністичної партії може більше допомогти своїм людям через свої партійні впливи?

Мені щось не вкладається у голову, щоб доброту та чесність можна поєднувати із членством у комуністичній партії, коли така партія має владу.

Наявність чесних комуністів можна припускати у режимах, де комуністи не є при владі, коли чесні та добрі люди захоплені ідеєю «безкласового суспільства» йдуть до цієї партії.

Допомагати «своїм» людям, будучи в партії, абсолютно нема як, бо за кожним членом партії стежать інші члени партії і така «допомога» рано чи пізно буде припинена. Згідно з програмою, комуніст має бути «нещадимий до ворогів». Коли ж він виявляє «гуманність» — його одразу ж заатакують ортодоксальні члени партії, які, мов ока в голову, бережуть оту «нещадимість до ворогів».

Академік Сахаров та М. Руденко допомагали своєму народові, саме вийшовши з партії. Проте у житті трапляються усякі зигзаги та повороти. І на поставлене питання важко відповісти однозначно. З історії табірних заворушень відомо, що вірні слуги адміністрації у критичні моменти приходили до повстанців і говорили «Ми з вами!»

У житті теоретичні передбачення часом не справджуються. Чи могло КГБ, наприклад, думати, що в операції під назвою «Сім'я Половчаків» їм стане на перешкоді 12-літня дитина? Що саме вона уособить доброти і чесність, витруєну із свідомості її батьків?

Отже поставлене питання не може бути розв'язане взагалі, а тільки конкретно у кожному окремому випадку.

Питання: Чи в тюрмах було добре співжиття між в'язнями українцями, євреями, москалями, балтійцями, кавказцями, азіятами? З ким українці найкраще співпрацювали?

Відповідь: У тюрмах, скільки я знаю, між політв'язнями різних національностей майже не було незгод на національному ґрунті. Українські політв'язні найкраще співпрацювали з єврейськими політв'язнями. В усіх протестних акціях у табірній тюрмі Сосновка брали участь усі національності і, як правило, українці та євреї.

У світлі цих фактів хочеться сказати кілька слів про відносини українців та євреїв у Америці.

Національна ворожнеча — це зняряддя пригноблювачів — її розпалювала на території України саме російська імперія. Тому тверезо і реально думаючи політики ніколи не робили і не роблять у своїй діяльності ставку на розпалювання національної ворожнечі. Сумний кінець III Райху — наочний тому приклад.

Однак, як не дивно, в середовищі єврейської еміграції є певні кола, які звинувачують у антисемітизмі цілі нації. Поширюється легенда, що українці, як нація, — антисеміти. На жаль, цю расистську за своєю природою думку (звинувачення цілої нації, як це робив Гітлер щодо євреїв) поділяє і поширює дехто з дисидентів, заявляючи, що це правда.

Про те, що це неправда, свідчать такі факти. Єврейські погроми до революції 1917 року засвідчено на тих теренах України, які були у складі царської Росії. У Галичині, яка була у складі Австрії, таких погромів не зафіксовано. Чи це не яскравий доказ того, хто був надхненником та організатором погромів? У Австрії не було «смуги осідлости» для євреїв, не було там і «Союзу русского народа», який організував погроми. Це все було у Росії. Царська Росія примусово селила євреїв на Україні, а потім організувала там погроми. До організації погромів в Україні до революції не причетна жодна українська організація. Це робив «Союз русского народа». Зате відомо, що письменник Короленко своїм особистим авторитетом не допустив до погрому у Полтаві.

Велике число погромів під час революції лежить на совісті білогвардійців. Про цей факт певні єврейські кола так само чомусь не згадують.

Під час Другої світової війни винищення євреїв в Україні організувала німецька влада. Там, де була українська влада — на теренах контрольованих ОУН-УПА — єврейські погроми не зафіксовані. Навпаки, відомо, що саме в УПА євреї знаходили притулок і рятунок.

До посередньої участі у своїх акціях німецька влада примушувала і місцеву українську поліцію, так само, як і єврейську поліцію, яка брала посередню участь у акціях, а подекуди і безпосередньо. Невже ж факт участі єврейської поліції у цих акціях дає нам право перекладати вину з організаторів знищення на сліпих його виконавців? Чому примусовість береться до уваги у випадку єврейської поліції і не береться під увагу у випадку української поліції? Адже і ті і ті мали у німців однакові «права».

Дуже точно про це пише проф. М. Білінгслі в «Українському Тижневику» ч. 23, 22-го листопада.

»Суд над Осідачем, українським поліцаєм, звинуваченим у сприянні німцям винищувати євреїв, породив ворожість між українцями та євреями у Місті Братньої Любови . . .

Нам прикро, що місцева преса, а надто редактори двох провідних газет, дозволили своїм репортерам, якнайменше обізнаним із Другою світовою війною в Європі, перекручувати факти і події, які мали місце за тих часів.

Заголовки та інформація у статтях переконували читачів, нібито українці юдофоби та помічники нацистів. Факти свідчать якраз протилежне. За останніми даними на додаток до мільйонів євреїв, німці знищили 5,2 мільйона українців, 3,2 мільйона поляків, 1,5 мільйонів білорусів і коло чверти мільйона циган . . .

Я покинула Україну з моїми батьками у 1945 році малою дівчинкою, але моя пам'ять зберегла деякі факти, що стосуються єврейсько-українських відносин . . . Це було у місті Долина на підгір'ю Карпат . . .

Ми їхали повз українську католицьку церкву і я помітила великий плякат із списком коло 50 імен. Я спитала батька, що це за плякат. Він довго вагався, і, озираючись по сторонах, щоб упевнитись, що його ніхто не чує, сказав мені, що це були імена провідних місцевих українців, яких повісили перед церквою за те, що українці міста та довколишніх сіл сприяли євреям врятуватись . . .«

Навряд чи до цього потрібні коментарі.

Розпалювання національної ворожнечі, яку розпочали деякі філядельфійські газети, не є свідченням їхньої великої мудрости та об'єктивности. Ненависть — поганий порадник у будь-якому ділі, а національна ненависть тим більше. І той, хто всупереч об'єктивним фактам прагне її розпалювати, хай пригадає сумний кінець політичних рухів, які на таку національну ненависть спиралися.

Питання: Увага цілого світу тепер зосереджена на подіях в Афганістані, Ірані, на Близькому Сході. Усе «крутиться» довколо джерел нафти. Про боротьбу за людські права в ССРСР ніхто на Заході і слухати не хоче. Яка ваша думка про успіх «правозахисного Мадриду»?

Відповідь: Вперед треба домовитися, що саме розуміти під виразом «правозахисний Мадрид». На мою думку, правозахисний Мадрид — це спроба мирного розв'язання питання про людські права в ССРСР шляхом переговорів у Мадриді.

Я особисто абсолютно не вірю, щоб у стосунках із ССРСР можна було б досягти якихось поступок шляхом переговорів. Той тип людей, який керує Советським Союзом, визнає тільки реальну силу, повністю дублюючи поведінку кримінального світу. Ці люди ніколи не підуть на зміну своєї внутрішньої політики. Отже той, хто вірить у таку можливість, це просто наївна, непрактична людина, іншими словами — наївний ідеаліст.

Уже попередня Гельсінська нарада у Београді показала, що Совети не пристануть на жодну пропозицію західних держав, відстоюючи своє «право» тероризувати і диктувати народам ССРСР і zarazом заявляти, що вони усі права своїх громадян забезпечують.

Для чого московській мафії така тактика?

Поперше для того, щоб замаскувати терор та геноцид усередині країни, і подруге, щоб ширити дезінформацію у світі, що буцімто ССРСР не фашистська, а демократична держава. Московській мафії потрібно, щоб у країнах Заходу були легковіри, котрі б вірили, що життя у ССРСР — це соціяльний, національний та всякий інший рай. Такі легковіри потрібні для здійснення підривних акцій у західних країнах.

Успіх, якого можна б було добитися у Мадриді, це ухвалити, що ССРСР та його васальні держави не виконують Гельсінських угод і таким чином уневажнити (скасувати) надалі ці угоди.

Це був би великий успіх Заходу. Тільки я особисто сумніваюсь, що Захід міг би одностайно і до кінця триматись такої позиції.

За винятком кількох держав, які займають досить тверді позиції, західні держави стоять на позиції, що, мовляв, «не треба дратувати» Москву, що треба вернутися до «відпруження» (тобто дати Москві волю загарбувати країну за країною) і дотримуються інших опортуністичних поглядів, які нічого Заходові не дають, крім дальшого схилення перед агресором, і фактично підготовляють капітуляцію Заходу перед московським фашизмом.

Якби ж то «миролюбні» західні політики були свідомі того, що кінцева мета советської політики — окупувати їхні країни советськими полчищами! Але закон кроля і удава діє, очевидно, і в політиці. Поки західні «кролі» охоче лізуть у пащеку московського удава, про будь-який успіх «правозахисного Мадриду» не може бути й мови.

Але для викриття перед світом лукавої людожерської політики ССРСР конференція у Мадриді дуже зручна нагода.

Саме такому викриттю повинні присвятити себе українські організації. Маємо нагоду сказати світові багато. Тільки у такому сенсі і можна говорити про успіх правозахисних та правдозахисних акцій у Мадриді.

«... Не дайтеся обманути новим російським імперіялістам! Український народ не сміє зробити такої самої помилки, яку він зробив у 1917-20 рр. Всяка федерація України з Росією на ділі означає окупацію України Москвою, означає дальший гніт і визиск України з боку Москви. Всі російські «федералісти», під якою маскою вони не виступали б, несуть українському народові новий політичний і соціяльний гніт, новий визиск працюючим мас. Дайте належну відсіч новим російським кандидатам в окупанти України! Ставайте до боротьби з большевицькими гнобителями лише в ім'я незалежної і соборної Української держави!»

(Із Звернення Головного командування УПА до бійців і командирів т. зв. радянської армії, серпень 1950 р.)

МАТЕРІЯЛИ Я ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Степан ГОВЕРЛЯ

ДИСИДЕНТСТВО

ДЕЯКІ ЗАВВАГИ ДО СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА

(До серії: «Політичні уроки для української молоді»)

(Закінчення, 2)

Національно-визвольний і Правозахисний рухи мають не тільки безсумнівні успіхи. Значні їх здобутки — це результати самовідданої громадської діяльності дисидентів, а самі рухи постійно несуть втрати, стикаються з труднощами. Однією з них є те, що в наслідок жорстокого терору, безупинних репресій та ще ряду причин рухи носять розрізнений, індивідуальний та вузько груповий характер. Вони не зуміли оформити себе структурно, не мають чітко розроблених програм. З тих же причин вони не створили міжнаціонального координаційного центру. Отже, з того погляду «дисидентство», як вияв індивідуального інакодумства, без сумніву повністю адекватне його формі (хоча зміст цього явища набагато глибший і багато пляновіший).

Терор, систематичні погроми, плюндрування налагоджених ланок зв'язків не дають можливості структурно об'єднатись, розширити й поглибити діяльність рухів, урізноманітнити методи, збагатити засоби. Та акти систематичних погромів репресивного апарату імперії, що прагне в зародку знищити найменші спроби спільно скоординованих дій, не допустити тривалих міжнаціональних контактів багатьох рухів водночас — окрім цих «зовнішніх» факторів існують і внутрішні мотиви такого становища.

По-перше, національні сили поневолених народів, навчені гірким досвідом минулого, втратили довір'я до росіян і сприймають їх, не зважаючи на антикомуністичну спрямованість діяльності, як виразників великодержавних інтересів своєї нації. Тож кожна національна сила тяжіє до розбудови своїх Рухів на політичних засадах і не схильна зв'язувати себе складними (з перспективою нових трагічних наслідків, особливо небезпечних для малих націй) обов'язками з російськими опозиційними силами. І це абсолютно правильна позиція: росіяни, щодо визначальної проблеми сьогодення — національного питання, не тільки не заявили своєї чіткої позиції, а й політично обходять її, намагаються перенести це кардинальне питання в розряд другорядних. В такому розумінні національної проблеми та демократії виявляється іманентно властивий тільки росіянинові спосіб мислення, традиційна поло-

винчастість російського демократизму: поставивши собі за мету захист прав людини, він у той же час зарозуміло, якщо не вороже, сприймає право народів на самовизначення та державність. А до кінця усвідомивши, що означає це право, такий »демократ« вельми часто міняє шкуру і з волянням »оні осмеліваються вимагати расчленення (!?) нашого государства!« перетворюється в лютого ненависника демократії і опиняється в таборі білого зоологічного шовінізму.

По-друге, саме через локальність дисидентських задач, індивідуальність потуг, відносно невелику кількість причетних людей, а отже й обмеженість можливостей, покищо не можемо говорити (окрім хібащо епізодичних зв'язків та розуміння потреби їх поглинення) про згуртованіший союз, систематичні усталені контакти, узгоджені дії, а особливо про спільні дії та взаємодопомогу активно функціонуючих Національно-визвольних рухів поневолених Москвою народів як імперських, так і сателітних. Координація дій, обмін літературою та засобами її продукування, взаємне постачання інформації, посередництво в установленні зв'язків з діаспорою сьогодення, транзитних пунктів доставлявання пошти, публікації спільно розроблених документів, уповноваження представників на міжнародні форуми, формування спільних програм, а в потребі й спільних виступів — це той початковий мінімум, що його може дати налагоджена співпраця з чехами, словаками, поляками та іншими національними силами регіону.

Не маємо також прямих і систематичних контактів з національними силами народів Прибалтики й Закавказзя. Налагоджено лиш розрізнену, індивідуальну й епізодичну форми співдії. А саме тут широке й благодатне поле діяльності. Реальна ситуація однак така, що ми, українці, маємо значно слабкіше налагоджені контакти з литовцями, латвійцями, естонцями і ін. ніж з аналогічними силами Москви. У свою чергу представники цих народів (навіть одного регіону) мають між собою ще слабкіші зв'язки. В той же час контакти та співпраця з росіянами у кожній окремої національної опозиції налагоджена далеко краще і вони систематичніші, посиленіші. Причини такого становища закономірні, бо відбувають реальну ситуацію щодо можливостей та сил національно-визвольних рухів і російського правозахисного руху. Столиця і всі пов'язані з цим словом переваги, значно легші умови праці дисидентів панівної нації, далеко вищий, по суті елітарний склад учасників руху: академіки, письменники, відомі вчені і т. ін.; широкі можливості для контактів, зв'язків та популяризації своєї діяльності завдяки прямого доступу до міжнародних засобів масової інформації й підтримки їх світовою громадськістю. Це й визначило рівень інтенсивності зв'язків та співпраці між рухами, а Москву перетворило в своєрідний базовий центр. І в становищі, що склалося, слід віддати належне: більша частина учасників-москвичів, а впершу чергу євреї, розуміють інтереси Національно-

визвольних рухів, є за певну співпрацю в контактах та посередництво із Заходом. Разом з тим мусимо визнати ситуацію явно ненормальною, коли прерогативи ініціативного центру та центру зв'язку належать силам — хай і демократичним — тієї нації, з-під ярма якої ми повинні звільнитись. Отже, зміст, рівень, якість, усталеність та насиченість відносин між українськими та іншими національними силами Опору далеко не на потрібній височині. А вони мусять бути налагоджені так, як поставлено взаємні контакти й співпрацю між нашими політв'язнями в советських тюрмах і концтаборах.

По-третє, імперія як багатонаціональна держава породжує специфіку національних цілей і задач, які часто не лише співпадають, а й вступають у суперечність поміж себе. І цілком зрозуміло, що представники своїх народів, відстоюючи національні інтереси, займають тотожні до цих інтересів позиції в спрямуванні своєї діяльності, формуванні ідей, цілей, змісту та норм відносин і співпраці, їх глибини та інтенсивності з опозицією тієї чи тієї нації. Особливо нації панівної. Одним словом, — вони формуються у відповідності зі специфікою національних цілей та завдань. А через те, що такі відносини в добу дисидентства (яка ще триватиме) засновано, як правило, на особистих контактах, а не на основі організаційних програм та чіткої фіксації розуміння національних інтересів координаційним центром чи партією, то поняття «національні інтереси» залежить насамперед від особистих якостей людини, що встановлює контакт та бере відповідальність за нього, від її поглядів, розуміння і тлумачення нею об'єму та змісту цих понять та, безперечно, від розуміння точної дійсності, оцінки суспільної ситуації, чіткої визначеності рамок конкретної задачі, від політичної кон'юнктури й тактичних цілей.

Тож залежно від збігу цих інтересів, їх спільности, невтральности чи незбігання, суперництва або конфронтації формуються зв'язки, покладання цілей, союз та спільні дії на його основі або колізійні та ворожі відносини. І в низці складних проблем, що стали на порядку денному перед національними силами народів імперії впродовж двох останніх десятиріч (як, до речі, й раніше), одним з найскладніших були й залишаються спільність і розбіжність національних цілей та задач нації панівної і націй поневолених. Сьогодні — це висунення та утвердження статусу паритетности цих сил з повним і остаточним усвідомленням російською опозицією як виняткової важливості національного питання, так і прийняття принципового рішення у цій проблемі. Ні одне, ані друге повище сказане не зроблене і за поневоленими народами не визнано права на самовизначення, державність, суверенітет, а саме в цьому фундаментальному питанні основа протиріч.

Вони — спадкоємці російської імперії в усі історичні епохи — відзначалися лютою нетерпимістю до Національно-визвольних

рухів. Елементарне волевиявлення до самотності та автономії кваліфіковано як «злочинний сепаратизм», а природні і священні стремління великих і життєздатних націй до самовизначення придушено з азіатською жорстокістю та безжальністю. «В зародище унічтожить сепаратизм», «кальоним железом вижечь націоналізм» і «посыгательство на целостность (!) нашей государственной территории» — ось формули, що служили «заповідями» впродовж сторіч і переходять із покоління в покоління російських шовіністів усіх гатунків. Великодержавна машина була носієм цих формул та інструментом їх втілення в життя. Комуністичний режим успадкував ці традиції, надавши їм варварських методів і тотальності в застосуванні репресій, у винищуванні народів та їхніх культур. Нечуваний грабунок національних багатств і цінностей, неприхований політичний бандитизм, свавілля, геноцид та етноцид, масове переселення людей — це умови, в яких змушені жити десятки націй уже понад півстоліття. За скоєні злочини проти людини, націй та людства, в росіян мусить з'явитися комплекс національної вини, як він з'явився у німців за злочини нацизму. Лиш відчувши його, вони по-справжньому усвідомлять зміст демократії. Але покищо його нема. Покищо в чаді суцільної шовіністичної оргії формуються й душі російських дисидентів. Також більшості з них важко звільнитися з полону імперського дурману, з зацепленої грабунками так званої величі та сили, й усвідомити, що принципи свободи та демократії єдині й рівні для всіх.

Отже, особливість російського дисидентства полягає в «специфічності» його цілей як опозиції панівної нації. Основні розгалуження його «дерева цілей» коротко можна сформулювати приблизно так:

а) захист прав людини;

б) усвідомлення назрілої потреби моделі оновленого й більш відкритого суспільства та обґрунтування його викриттям усталених зловживань імперіалізму та невідповідності його політико-економічної структури вимогам часу. Спрямування вольових натуг російської еліти, що ставить собі за завдання примусити режим реформувати деякі ланки системи, а головне, модернізувати й наблизити економіку до моделей сучасних західних структур;

в) декларування спільних із Заходом цілей. Альтернативні комуністичним оцінки та підхід до ключевих міжнародних проблем з метою спростувати перед Заходом утверджений історичною практикою стереотип російської агресивності і запрограмованість на анексію та розширення імперії;

г) пом'якшення імперського режиму і можливого надання гегемоном (в його розумінні «доцільности» і «міри») повніше вираженої культурно-національної автономії поневоленим народам імперії, одначе під російським «скіпетром» і в межах «непорушних» імперських кордонів.

Окреслені цілі оптимізовані [...] нами тим, що це задачі тільки незначної, але, безперечно, найдемократичнішої частини російського дисидентства, яка задекларувала свої максимальні політичні задачі. В основній ж, найвпливовішій масі цілі далеко льокальніші, хоч імперіялістичний режим як політичну систему держави вона ж приймає. Вимоги мінімальні? Так! Проте для росіянина така обмеженість потреб закономірна, бо вони витікають з «національного комплексу» — стратегії збереження імперського *status quo*.

Розвиток продуктивних сил — об'єктивніший процес, а його темпи — це сукупність факторів та впливів суб'єктивних воель, дією яких еволюційний рух нації можна прискорити, пригальмувати або зупинити чи відкинути назад. Потреба змін, перегляд позицій вимагають і зміни ставлення до деяких фундаментальних цінностей. Цього не відбулося. Звідси й поміркованість росіян: у кожную історичну добу фактор збереження імперії та її розширення домінував над усіма іншими й диктував свою волю. Неподільність імперії — основа основ, а демократичний устрій, духовний розквіт нації, актуалізація її економічної структури — другорядні, беззастережно підпорядковані першому. Отже, навіть реалізувавши запрограмовані цілі, росіяни знову опиняться у хвості світового прогресу, як під оглядом політичної системи, так і економічної побудови, тобто при збереженні традиційного російського імперського механізму насильства, пригнічення і визиску націй, збережеться й екстенсивно бюрократичний спосіб господарювання. Тому на тлі зазіхань комуністичної диктатури на завоювання світу, половинчастість демократичних вимог російської опозиції за серйознішого випробування може виявитися не тільки схваленням імперської політики, а й поштовхом до необ'ємної (?) війни, до ще однієї катастрофи на кшталт тієї, якою став для Росії і для нас 1917 рік і наступні десятиріччя. В тодішній політичній ситуації суб'єктивна воля купки людей здобула перемогу і над потужними демократичними силами і над об'єктивними тенденціями поступального розвитку економіки на основі вільної ініціативи. Ленін, утвердивши комунізм, відкинув Росію в духовному, демократичному, культурному розвитку на сторіччя назад. Сталін з усім тим, що вміщає поняття «сталінщина» як суспільна практика — ще на сторіччя. Проте, повністю списувати результати катастрофи на купку людей і вважати, що комуністична диктатура з її справжнім, в своїй глибинній сутності незмінним обличчям — сталінщина — історична випадковість, означало б помилятися. Помілятися свідомо чи несвідомо. Комунізм як суспільна практика — це без сумніву плід російської душі.

В наслідок історичного нарощування території імперії шляхом загарбницьких війн, росіяни селекціонували як природну національну рису смак до експансії та привласнення чужих територій.

А війни та анексії знову ж таки були виявом агресивного характеру росіянина, його запрограмованости на «здобич», тобто грабунок та насильство. Тож комуністична диктатура стала логічним, природним витвором російського духу, конденсатором його імперських стремлінь. Ленінізм і сталінщина — це також втілення азійського психіко-біологічного прапервня росіянина, що виявляється в обожнюванні сили та влади, в неконтрольованому й безмежному самоутвердженні сильного над слабким, у внутрішній потребі кожного росіянина зламати волю іншого, принизити його гідність, підкреслити його нижчість, беззахисність і в той же час — в абсолютній безмовності слабого перед свавіллям сильного, в схилянні перед можновладцем, заданості до покірливого сприймання долі, до конформізму. Саме звідси впливає наявність колосального перепаду психологічних амплітуд в одній особі: від презирства до етичних норм, закону та їх «зайвості», бо «Я» — сильний, до ще більшого презирства та «зайвості» цих категорій, бо «Я» слабкий, абсолютно беззахисний. «ТІ — червь, захочу — роздавлю, захочу — помилую» — так на кожному щаблі «знизу — вверх», так і «зверху — вниз». Аналогією є і державний механізм: декорації європейські, сутність — азійська деспотія.

Разом з тим у сильному російському характері закладено не тільки глибинну біологічну потребу утвердитись будь-якою ціною або стати повністю підпорядкованим, підкореним зверхникові — в ньому закладено й подвижницьку самовідданість, жертвовність ідеалові, яким би він не був. Звідси фанатична самовиявленість на шляху до реалізації мети. Будь-якою ціною! Хай, наприклад, через мільйони комуністичних жертв чи злочинного поглинання цілих націй. В російському типі домінує зоологічна нетерпимість до інакодумства, до чиеїсь незалежності. Консерватизм, закріплені дотримування догм і безпринципний прагматизм, пристосовництво визначають поведінку росіянина як у побуті так і в критичних ситуаціях. Сукупність тих ознак дає те, що маси безоглядно підпорядковуються владі, а влада за відсутности зрівноважуючих її факторів розбухає, узурпує права народу й перетворюється в абсолютну. Абсолютизм поміщика, городничого губернатора, царя з одного боку, і схиляння, обожнювання масами цих постатей з другого — споконвічний і самобутний спосіб російського суспільного буття. Тож ленінізм і сталінізм з'явилися на підготованому ґрунті. Вони — закономірний і природний продукт національного характеру росіян.

Разом з тим саме завдяки цьому характерові російська опозиція жила і в роки найчорнішої сталінської реакції. А вже з середини 50-их років російське демократичне відродження знову набирає форм відкрито проявлених протестів, охоплює щораз ширше коло людей і, що найсуттєвіше, мобілізує еліту до активної опозиційної діяльності. У час правління Хрущова з його викриванням практики сталінщини, амністією політ'язнів та частковими реформа-

ми, а також в наслідок науково-технологічної революції, вплив якої на суспільне життя ставав дедалі відчутнішим, в імперії витворилась нова суспільна ситуація, що стала хоча й слабким, а все ж живільним середовищем для розвитку опозиційних сил. Почався процес нагромадження енергії, пошуки найоптимальніших методів праці в умовах комунізму та шляхів до свободи. Брежневщина вже не спромоглася умертвити стремління до демократії дарма, що зробила все, аби зупинити поступальний рух опозиції.

Успадковані імперські погляди на національне питання в російському дисидентському середовищі такі тверді, що не зазнають помітної еволюції. Власне саму потребу «демократизації суспільства» вони сприймають з висоти становища панівної великодержавної нації: як, модернізуючи форми колоніального становища поневолених народів, знову затримати процес деколонізації ще на десятиріччя. Для нас же — за сьогоднішніх темпів русифікації та тотального етноциду — кожне десятиліття — це по суті справи питання життя і смерті нації. Тому вступаючи в боротьбу, українська молодь навіть під час своїх перших кроків не має права жити в атмосфері політичних ілюзій, а пам'ятати, що односторонність демократичних запитів, намагання зберегти імперське status quo — це історично спадкоємна специфіка російських суспільних рухів і що ця «специфіка» є нездоланим бар'єром несумісності двох чужорідних організмів. В цій односторонності їхня слабкість як демократів і разом з тим прояв національної неповноцінності: спрацьовує страх за втрату статусу супердержави, за неспроможність нормального функціонування одностороннього організму, за стан його духовного та інтелектуального потенціалу без донорських вливань висмоктаної елітарної крові з колоніальних народів.

Слід підкреслити, що незначний поступ у поглядах на вирішення національного питання в середовищі російських дисидентів — це, насамперед, результат впливу багатьох визначних єврейських індивідуальностей на розвиток руху в цілому, на його напрямні з урахуванням вимог часу і, звичайно, потреб безпосередньо єврейського населення імперії, права й можливості якого гранично обмежили ще в 50-их — на початку 60-их років, а з їх другої половини політиці антисемітизму Москви — з мотивів внутрішньої ситуації (євреї — це двигун руху) і окрім того, реалізуючи свої стратегічні імперські цілі на Близькому Сході — надав відверто цинічних форм пропаганди юдофобства та грубої дискримінації в усіх ланках суспільного буття. Відповідно на цю політику й стала широка включеність євреїв в російське дисидентство — рух, що власне значною мірою саме єврейству завдячує потужним ростом, резонансом, підтримкою світової громадськості, формуванням ідейних напрямків та їх якісною еволюцією.

Проблему прав людини поставлено в основу дисидентського руху. Вона стала його стратегічним завданням, ледь не кінцевою метою росіян. Для решти імперських народів вона як одне із відгалужень »дерева цілей« — задача, безперечно, дуже висока і заслуговує самовідданості. Важливо однак, щоб формулювання цього стратегічного завдання як універсальної кінцевої мети, піднесенням його до всеосяжності »дерева цілей« усіх націй імперії, значна частина російських опозиційних сил не намагалася закрити »цілого лісу цілей та завдань« як від самої себе, так і від Національно-визвольних рухів поневолених народів, а також світової громадськості. Йдеться про те, щоб ключова проблема прав людини не була перетворена в суто російському дусі в ширму, яка вигідно затуляє собою ще одну фундаментальну ціль — проблему визволення поневолених народів з колоніального ярма, їхнє священне право на самовизначення, суверенітет, державність.

Для нас, українців, саме ця мета освячена традиційними стремліннями та мільйонами мучеників, що полягли за волю України. Ми не маємо права повторювати колись уже допущених і спростованих лиховісною історичною драмою (зокрема неймовірно трагічним півсторіччям ХХ віку) помилкових тез про пріоритет соціального та демократичного начал над національним. Про гармонію цієї триєдності не завжди піклуються й великі суверенні держави. Для нас же самовизначення, суверенітет, державність — понад усе! Саме так повинно стояти питання!

Демократичного окупанта загалом не буває в природі, а доля України трагічна подвійно: нація в рабстві і в рабстві найжорстокішого в світі окупанта, що нещадно винищує нашу культуру й тотально розправляється з устремліннями як до державності так і до соціальної свободи та демократії. З цього погляду драматично маємо вважати таку »особливість« українського руху: зарубіжні радіостанції подають статистику на підставі аналізу документів українського самвидаву, що із 100 відсотків матеріалів, які потрапляють за кордон, 70% присвячені тематиці з питань прав людини і лише 30% порушують проблему національну. Разючі їх драматичністю цифри! Подібне становище пояснюється низкою причин, одна з них — результат русифікаторських зусиль окупанта, доказ того, що його погромницькі заходи спрямовані насамперед проти сил нашого Національно-визвольного руху. Але це водночас і показник рівня політичного мислення значної частини учасників руху! Й хоча аналогічна ситуація існує не тільки в Україні, вона є свідченням обмеженості національних вимог усього імперського дисидентства, що в останні роки йде у фарватері російського.

Захист прав людини — пекуча проблема дня й вона притягає до себе людей, наче метеликів до світла, абсолютна більшість яких — самовіддані патріоти й готові присвятити себе діяльності в

силах руху, проте не знають з чого почати, чим займатися, які завдання вирішувати. Але знають виняткову популярність правозахисної тематики в російськомовних радіопересиланнях (їх в Україні менше глушать), тож починають розвінчувати тоталітаризм і порушення ним прав людини. Порушення, що зустрічаються на кожному кроці, бо комуністичний режим аж загруз у злочинах проти людини: вони буквально горами нагромаджені в сфері творчості, свободи думки, ісповідань віри, соціальних ланках життя і т. п. Захист цих прав — шляхетна сфера праці. А сьогодні вона ще й популярна й, сказати б, вдячна. Така діяльність створює видимість результатів у наслідок транслявання через радіо частини документів з цієї тематики: до неї як до першого «зла» «терпиміше» ставиться імперський режим, вона дає резонанс на Заході, породжує певність захисту міжнародною громадськістю репресованих і отже притягує до своїх рядів більше нових людей — часто за рахунок прямих чи потенціальних учасників українського руху. Права людини — одна з найвищих і болісних цінностей нашої доби і праця задля її захисту вкрай потрібна. Має, проте, видаватися нам не метою, а лиш однією з задач і як правило в поєднанні з національною проблематикою — колоніальним статусом України і необхідністю виходу з цього становища.

В сумній статистиці, що її подала «Німецька Хвиля», є ще один аспект. Полишко окреслені нею реальності й об'єктивність (об'єктивність тільки для Заходу!) пануючих там співвідношень тематики документів, в дійсності картина не відбиває справжнього стану національно-суспільного життя України, не є адекватним еквівалентом рівня та зрілості української політичної думки, не є пропорційним відтворенням наших визвольних потуг. Доставлені на Захід матеріяли — лиш видима частина [...]. І не тільки тому, що велика кількість матеріялів українського самвидаву твориться й шириться серед людей, які не мають змоги передати їх на Захід — в Україні живуть в «катакомбах» численні стихійні сили Опору, осередки яких складаються з різної кількості осіб і вони зовсім не виходять «на поверхню». Тобто проводячи доволі активно нелегально працю серед населення, ці сили не заявляють про себе відкрито і не мають зв'язків як між групами, так і з Заходом. Широкої аудиторії вони не здобувають, але ведуть потрібну виховну й пропагандивну роботу що приносить відповідні результати. Саме ці групи після розкриття постачають до Руху своїх найкращих людей. З них, наприклад, прийшли Красівський, Лук'яненко, Здоровий, Литвин, Лісовий, Овсієнко, Попадюк та багато інших. Це одне. Друге, існують неспростовні факти свідомого «поліпшення» згаданих статистичних показників московськими дисидентами. (Прикладом, годі сказати чи оці нотатки потраплять за кордон, якщо будуть туди спрямовані через Москву). Можли-

вість контролювання поштових зв'язків дозволяє робити це без особливих труднощів та будь-якої відповідальності — хоча б моральної. Тож матеріяли, що торкаються тільки порушень прав людини комуністичним режимом, але не викривають його як російський імперський механізм — такі матеріяли «проходять цензуру», передаються по пошті й потрапляють на Захід. Зате Самвидав, просякнутий національною ідеєю, документи самого конструктивного політичного характеру — меморандуми, звернення, пропозиції, групові та індивідуальні заяви, матеріяли антиімперського (антиросійського) звучання виявляються «небажаними», осідають на пунктах зв'язку і... «губляться», або в кращому випадку з великим запізненням, уже втративши своє актуальне значення, повертаються власникам. Для повнішого зрозуміння ситуації, її «онаочнення» варта уваги ще така ілюстрація. У тюрмах і концтаборах часто виникають потреби в документах відповідної до ситуації дня тематики й міжнародного призначення. Українці, євреї, литовці, вірмени та інші підписують їх. Та коли в такому документі є, наприклад, термін «російський імперіалізм», «деспотична чи підступна Москва», «ліквідація імперської структури» і т. ін., під таким документом росіяни як правило не ставлять своїх підписів.

Ось чому об'єктивна статистика на Заході не відповідає дійсному станові цього явища в Україні. (Ось чого налагоджена система самостійних зв'язків потрібна нам як повітря!) Ці два конкретні факти до кінця розкривають «особливості та специфіку» — і дуже суттєво: — Українського національно-визвольного руху з одного боку і російського дисидентства — з другого, становище та можливості нації панівної та нації поневоленої.

Таким чином Національно-визвольний рух поневолених народів і російський Правозахисний є не тільки двома паралельними, історично складеними напрямками загально демократичного процесу, що сьогодні знову бурхливо розвивається в російській імперії. Вони не тільки несуть у змісті своєї діяльності специфічно власні й традиційні проблеми, кожна з яких вимагає свого вирішення як і 50 років тому. Вони не тільки йдуть паралельно й солідаризуються в своїй діяльності, допомагають один одному. Вони не тільки переживають розквіт, а й взаємні труднощі, невдачі, розбіжність інтересів, протиріччя, колізії, що обумовлені і національними цілями, і періодом формування та становлення після тотального винищення демократичних сил в 30-40 роки, і відповідним рівнем зрілості сьогоднішніх демократичних сил, покищо не масовою активною участю свого населення в усіх процесах Демократичного Відродження, і імперським статусом та національним характером росіян і видно слабкою моральною підтримкою, а по суті ігнорування Заходом національних проблем російської імперії, незнанням, та нерозумінням її внутрішньої ситуації, тобто дотеперішньої байдужости Заходу до такого потужного фактора, який здатен

змінити баянс сил не на користь імперії. Це об'єктивні труднощі. Їх не слід замовчувати. Про них мусимо говорити і навчитися розв'язувати їх, керуючись тими принципами, які покладено в основу нашої мети: суверенітет, демократизм, справедливість. Інакше ще довго не виберемось з початкуючого, неорганізованого методу елементарного інакодумства, що в масі своїй інертне, а його активна частина ставить лиш льокальні задачі, вирішує маломаштабні проблеми, потопає у взаємних протиріччях і через терор та власні протиріччя неспроможна поставити й вирішувати фундаментальні питання — питання про організацію та владу.

*

Сьогодні на тлі суцільної, проте пасивної опозиційності бути активним дисидентом — не тільки готовість до подвижництва та страждань. Це насамперед висока честь. А для нас, українців, рабів ХХ століття, це священний обов'язок і подвійна честь — право на ім'я **НАЦІОНАЛІСТА**. Лише воно наділяє всеосяжною відповідальністю за долю нації, стає імперативом безстанних вольових потуг в ім'я України, її свободи й державности.

Найбільш зріла частина українців, що включились у боротьбу в 60-70 роки, називає себе не дисидентами, а націоналістами. Позиція шляхетна і абсолютно правильна, хоч об'єктивно це покоління борців належить до дисидентської доби: націоналізм, окрім одержимости ідеєю, вимагає ще структуральної оформлености. І саме такою, якісно високою національною особливістю українців є постійна націленість до об'єднання в групи, консолідації груп та напрямків у єдину демократично оформлену структуру, що ставить перед собою широкий діапазон задач і вирішує їх. Саме Національно-визвольний рух України історично найтриваліший, наймасовіший, найбагатший досвідом вчить, що лише структурна оформленість (згідно до вимог часу) дає постійно діючий рух, найпотужнішу, незнищенну і спадкоємну силу з єдиним загальнонаціональним координаційним центром.

Чи Ви вже вирівняли передплату В.Ш. на 1982 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 35-річчя! Домагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

МИКОЛА РУДЕНКО: «ОРЛОВА БАЛКА»

На Захід продістався великий самвидавний твір-роман Миколи Руденка «Орлова балка». Автор, голова Української Гельсінської Групи, закінчив писати цей твір у 1976 р. Рукопис цього твору має понад 500 сторінок.

«Орлова балка» — це самвидавний твір, що продістався на Захід і в якому у високо-художньому стилі зображена сучасна Україна. Це твір ідеологічно-політичний, в якому автор устами своїх героїв і персонажів обговорює ідеологічні й політичні питання, питання віри в Бога, побуту молоді, робітників, селян, інтелігенції, мистців і письменників. Ціла історія твору розвивається навколо дегенерації сучасної советської бюрократії, яка крок за кроком вироджується від ідеологізму воєнних років до звичайного кримінального злочину у половині 70-их років. Нижче передруковуємо кілька уривків з цього твору.

*

Пригадалися слова Ксені: «Одне вмерло, друге ще не народилось». Майнула думка: а вона ж сказала головне! Невже справді всі отак думають? В цьому було щось заспокійливе: отже ти, Володько, не якийсь там виродок, а нормальна людина. Просто час такий — мов перед світанком. Серце твоє розломилосся, мозок твій розломився — по-старому вони вже не зростуться. Це, Володько, у твоїй душі сама епоха розломилася, а тепер дві її половинки караються, бо їм треба розлом отой новою плоттю і духом новим заповнити. Через те тобі й боляче. Терпи, не здавайся! . . .

*

Строката процесія рушила спершу сільською вулицею, потім по ледь помітній дорозі, котра густо поросла споришем, посунулася до якоїсь дивної споруди, що височіла за селом на вигоні. Коли підійшли ближче, Володимир зрозумів, що то була стара зруйнована церква.

Ковані із заліза ґрати у високих вікнах нагадували тонке мереживо. Бані зруйновані, — лишилася тільки центральна. Залізо на ній проіржавіло наскрізь. І все ж в обрисах церкви вгадувалась її колишня краса.

Ніхто не озирнувся на цю руїну, нікого вона не здивувала. Володимир також не наважився зупинитись, хоч вона вразила його уяву, збудила думки, вихлюпнувши на нього із далеких віків щось загадкове, неосяжне і незбагненне. Володимирові й захотілося оглянути зруйновану церкву, постояти біля неї та подумати.

Віктор, який йшов поруч, тихо сказав:

— У мене в багажнику є фарби. Ось ключі від машини.

Володимир з подякою глянув на Віктора. Як можна помилитися в людині! Віктор зрозумів без жодного слова, що саме хвилювало Воло-

димира. Ні, навіть не сама руїна, а клен, високий клен, що виріс там, де раніше вигравали золотими хрестами церковні бані. Склепіння церкви виявилось надиво міцним, і хоч воно багато років було оголене, мите осінніми дощами та бите палючим вітром, але, бач, не впало, навіть не покололося. На склепінні створився шар ґрунту, росла трава і навіть шипшина. Та понад усе вразило Володимира струнке, пружне дерево, що спроквола погойдувалося на вершині церкви, відганяючи від руїни смерть, вдихаючи у зелене, вкрите мохом каміння ту одухотвореність, повз яку не можна було пройти незворушно. Як же сталося, що Ксеня Петрівна навіть не обернулася до цього дива? Невже б Неля лишилася байдужою? Ні, цього не може бути! Неля мислить не розумом а серцем — і саме в цьому її перевага. Навіть він, Володимир, до всього хоче дійти думкою. А художник передусім повинен відчувати.

*

До того ж і господарство занепадає: нічия земля родить все гірше. Як відомо, Одеса була закладена для того, щоб українська пшениця рушила на світовий ринок. Сьогодні одеський порт вщерть засипаний закордонною пшеницею — там не встигають розвантажувати американські кораблі. Чи довго ви зможете отак господарювати? Ні, Сидоре, не довго. Сама земля збунтується проти вас, коріння злаків мовчазну революцію вчинить: не вродить пшениця — ото й баста! Сьогодні одного голоду досить, щоб ви посипалися з державного дерева, мов перестиглі яблука. І ми тоді, Сидоре, побачимо, чия візьме.

*

Захоплення Бориса Корнійовича іконами почалося не сьогодні. Він також належав до комсомольців тридцятих років, які обдирали церковні вівтарі, орудували сокирами там, де наші предки з відчуттям великої святости працювали тонкими, неквапливими різьцями.

Був у нього друг дитинства Сидір Прилипка. Жили через вулицю, взимку босоніж бігали одне до одного: чобітки — це надмірна розкіш, дітям вони навіщо? Нехай сидять на печі. Часи були суворі: всюди шаблями рубалися та із гармат палили. Хлопчики також мріяли прославитись. До Сидора це прийшло в тридцятому, коли почалась колективізація — Пилипка тоді районним комсомолом верховодив. Одночасно з колективізацією почався наступ на церкву. У вивернутих кожухах, розмальовані сажею — справжнісінькі чорти! — комсомольці налітали на богомольних бабусь. А потім почали хрести з церковних бань зрубувати й ризниці грабувати. Ні Бога, ні Сонця: наше сонце живе в Кремлі. Адже ж рубалися шаблями та кулеметами прошивали одне одного за те, щоб було саме так, не інакше. Які можуть бути сумніви? Хто не з нами — той проти нас.

Друзі дитинства майже ніколи не розлучалися. Сидора перекидали із району в район — і разом з ним, наче його тінь усюди вирушав Захар Андрійович Гарбуз, якого тепер величали Борисом Корнійовичем.

Контрабандисти його знали як Куцого. Так його знав і Володимир.

Отож для нас він також залишився Куцим.

У пам'яті Захара-Бориса назавжди лишилося те осяяння, яке він пережив у невеликій, але на диво красивій церкві, що стояла над Дінцем на мальовничому пагорбі. Куций та Пилипко родом з Донеччини, отож саме тут починалася їхня кар'єра. Церкву обдирали вночі при газових ліхтарях. Чи то освітлення винне, чи, може, це так запрограмовано ще до народження: зненацька здалося Куцому, що обличчя Диви Марії ворухнулося, розверзлися уста і Мати Божа мовила:

— Грішне діло робиш Захаре. Збирай мої скарби і зберігай.

То був початок його колекції, яка тепер налічує десятки спражніх шедеврів. Багато гріхів на совісті Куцого, — є й такі, яких ні Бог, ні люди йому не простять, — але потаємна церква в катакомбах, під будинком його сестри, до гріхів, мабуть, не належить. І хоч не завжди праведним шляхом приходили до Куцого оті скарби, але так воно споконвіку діється: добро змушене ходити темними дорогами, бо ще у світі не розвиднилось. Підземна церква у мріях Куцого перетворювалася на американські долари — цього також не варто замовчувати. Та є тут одне, що ми змушені вшанувати: контрабандист виявився далекогляднішим від людей, котрі формували нашу культуру — він рятував духовні цінності там, де вони садистично їх винищували.

*

Не колючі дроти людську душу ранили — до дротів німець привчив, лихо те якось можна було терпіти. Палила думку страшна думка: це ж рідна земля, за яку ти власну кров пролив — чому ж вона також жорстокою виявилась? Кожна людина зокрема ніби й невинна: хіба наглядачі — не люди? Ту ж саму політграмоту вивчають, те саме радіо слухають. Може, це не від людей? Може це лихо із пекельних глибин на поверхню землі видерлося, щоб людський мозок потьмарити? Та хай йому грець, якось воно минулося. Років десять оте минуле проклинали, тож мабуть, не повернеться на землю нашу. А втім позавчора заводський парторг Сталіна знову назвав »товаришем«. Що ж це має означати? . .

ЧОМУ Я ЗАЗДРЮ РОБЕРТОВІ СЕНДЗОВІ?

З українського самвидаву прийшов на Захід новий документ — думки Вячеслава Чорновола про голодівки як засіб боротьби проти насилля. Передруковуємо його з деякими скороченнями.

*

»Може здаватися дивною заздрість людині, яка добровільно пішла із життя, згасивши себе голодом. І все ж доводиться заздрити навіть самогубцям, живучи у суспільстві, яке в числі інших людських прав позбавляє людину також права розпоряджатися власним життям.

У громадян демократичних країн можуть часом викликати подив і недовір'я повідомлення про голодівки советських політв'язнів, що тривають не раз місяцями. Справді, як міг, наприклад, автор цих рядків, протестуючи проти фабрикації кримінальної справи за політичними мотивами, проголодувати в 1980 році понад 120 днів? Ну, та існують практичні межі людських можливостей: без їжі людина може проіснувати якихось 40-50 днів. Чим пояснити такий феномен витривалості советських в'язнів?

Використовуючи голодівки ірландських націоналістів проти консервативного уряду Великобританії, советська пропаганда змушена бодай скоромовкою згадати про умови утримання голодуючих політв'язнів Північної Ірландії. Дізнаємося, що їх тримають у лікарнях під постійним медичним наглядом, надаючи тільки ту медичну допомогу, на яку вони самі згодні. Читаємо, що якраз під час голодівки в'язень Роберт Сендз був висунутий кандидатом у депутати англійського парламенту, за його обрання велася активна кампанія і скінчив він життя уже членом парламенту Великобританії. Дізнаємося, що біля ліжка помираючого в'язня сиділа мати, і Р. Сендз, гублячи свідомість, а отже можливість собою розпоряджатися, просив її не дозволити лікарям його рятувати — і мати виконала останню волю сина . . .

Як не намагаються це приховати, голодівки, спроби самогубства і навмисне калічення себе (найчастіше — випускання крові із вен) у таборах і тюрмах ССРСР, як політичних, так і кримінальних, явище досить поширене. Одначе, умови, в яких голодує советський в'язень, дуже не схожі на улстерські. В перші ж дні голодівки вас кинуть у карцер часом навіть без постелі, на голі нари, а лікаря ви можете вперше побачити тільки на другий-третій тиждень голодівки, коли вже не можете ходити. Зате померти вам не дозволять — заллють їжу силою через запханий в шлунок зонд. Якщо будете заперечувати, натягнуть кайданки, розіжмуть зуби спеціальним пристроєм («рото-держаллям»). Час від часу, повторюючи цю знуцальну процедуру, вам підтримують животіння не від надмірної філантропії — в советських таборах і тюрмах не дуже цінять людське життя, медична допомога тут мізерна, смертність висока. Але гинуть демонстративно, на знак протесту проти сваволі адміністрації або несправедливості засудження, вам не дадуть.

Приведу новий приклад: 19 червня 1981 року я оголосив голодівку-протест проти позбавлення мене права на захист (щоб закрити мені рот, у мене, за вказівкою КГБ, відібрали всі матеріяли незграбно сфабрикованої кримінальної справи, навіть вирок). Крім того, в зв'язку з облудним використанням советською пропагандою смертельних голодівок ірландських політв'язнів і повним замовчуванням того, що діється у власній хаті, я хотів одержати свіжий матеріял для порівнянь.

Після офіційного оголошення голодівки, чотири дні я пролежав у загальному бараці, мене не ізолювали, лікар не з'являвся. На п'ятий день мені оголосили постанову про покарання десятьма добами карце-

ру за невихід на роботу, жодним словом не згадавши про мою голодівку (як голодуючий я не мусів і не міг працювати), силою затягли в штрафний ізолятор, роздягли і кинули в холодну камеру на голі дошки. До постанови була долучена довідка лікаря, що мене можна тримати в карцері, яку він видав заочно, мене не оглянувши. Вперше медпрацівник оглянув мене (поміряв тиск) тільки на тринадцяту добу голодівки, а «меддопомога» обмежилася видачею постелі, яка мені і без того від початку голодівки належалася. До кінця голодівки лікар підійшов до мене ще тільки двічі, помірявши тиск. Коли я, проголодувавши в умовах шизо (холод, сморід, брак свіжого повітря) заплянованих 20 діб, під загрозою насильницького штучного годування припинив голодівку, мене не випустили із камери, примушуючи після 3 тижнів повного голодування їсти глевкий чорний хліб і штрафну баланду. Виявляється таку «дієту» мені призначив таборовий «лікар» з очевидним наміром підірвати мені здоров'я...

Ні, при всякій трагічності долі ірландських в'язнів, які жертвують собою, при всій складності і, здавалося б, безпросвітності улстерської ситуації (гадаю, що в умовах демократичного суспільства вона все ж буде розв'язана шляхом розумного компромісу) не на руку советській пропаганді наживати собі на тому ідейний капітал. Адже всякому обізнаному в новітній історії не важко збагнути, що чекало б північноірландських католиків, якби Улстер виявився частиною ССРСР. Адже світ ще не забув про етноцид кримських татар, німців Поволжя, частини мешканців Західньої України і окупованих прибалтійських держав, вивезених за тисячі кілометрів від батьківщини і частково вигублених, частково розсіяних між інонаціональним населенням. І не бути при соцдемократії Робертові Сендзові депутатом парламенту. Не стежила б за його голодівкою світова преса, а замість гордої, голосної смерти, дістав би він кайданки на руки і гумовий шланг у горло. Якби все ж звів порохунки із життям, то тихцем загребли б його, нікому невідомого, в сибірську вічну мерзлоту, або в чужу мордовську чи уральську землю. А, замість тисяч демонстрантів, останню шану йому понуро віддавали б, перекурюючи на свіжій могилі з номером, хіба декілька в'язнів-могильщиків.

Саме така доля суджена мені і моїм соратникам по боротьбі за національні права українського народу й основні права всіх народів ССРСР.

Ось чому я заздрю Робертові Сендзові, в'язневі улстерських «ейч-блєоків», що помер мученицькою голодною смертю.

В. ЧОРНОВІЛ

15 липня 1981
Лагер ЯД 40/7 (Табага)
Якутская АССР

(Публіцист, лавреат англійської
журналістської премії 1975 року,
член Української гельсінської групи)

»СПРАВА ЛИСТІВОК« — СУДОВА РОЗПРАВА В КИЄВІ

У травні 1981 р. *появились інформації про арешт Сергія Набоки і його дружини Наталії Пархоменко (яку помилково названо Оленою) за розліплення в Київському університеті листівок з закликом відзначити 12 січня — День українського політ'язня. Згодом на Захід прийшли такі додаткові інформації:*

*

25-29 червня 1981 року в Київському міському суді відбулася розправа над журналістом Сергієм Вадимовичем Набокою (1955 року народження), перекладачем Леонідом Ізраїлевичем-Мілявським (1951 р. народження), математиком Лярисою Юрієвною-Лохвицькою (1954 р. народження) і ендокринологом Інною Борисівною-Чернявською (1954 року народження), які були заарештовані 11 січня 1981 року. Всіх їх звинувачували за статтею 187-1 КК УССР. »Справа листівок« отримала число 2-62; слідство провадив слідчий Київської прокуратури В. Б. Танцюра. Головував на суді голова Київського міськсуду В. Н. Майбоженко; прокурор — Л. М. Абраменко, громадські звинувачі — С. Н. Ткач, Л. Д. Гоголев (співробітники видавництва »Мистецтво«, де працював С. Набока). Адвокати: Макаренко (Набоки), Федоренко (Мілявського), Карпенко (Лохвицької), Саханов (Чернявської).

На початку розправи Набока зажадав, щоб справа провадилася українською мовою, але цю вимогу відкинено.

Підсудних звинувачували в тому, що 11 січня 1981 р. вони розліпили листівки такого змісту: »Земляки! 12 січня — День українського політ'язня. Відзначте його!« Крім цього, їх звинувачували у виготовленні »Маніфесту« про стан внутрішньої політики ССРСР, документу »Перспективи заповнення духовного вакууму советського суспільства«, а також в написанні для розповсюдження листівки про бойкот Московської олімпіади. Крім того, С. Набоку обвинуватили в написанні і розповсюдженні »наклепницьких« віршів і статей (»Псевдосоціалізм« та інших); Л. Лохвицьку й І. Чернявську — в спільно написаній статті »Хартія«, Лохвицьку — в писанні статей »Майбутнє нашого суспільства« і »Вибрати свободу«, у провадженні денника »Записки радіослухача«, в усному схваленні діяльності польської »Солідарності«, в негативній настанові до введення советського війська до Афганістану; С. Набоку і Л. Мілявського — в розповсюдженні літератури, І. Чернявську — в слуханні радіомовлень »Свободи«.

Підсудні не визнали себе винними. Вони на суді і в своїх останніх словах обороняли свої позиції. Їх засудили на 3 роки таборів загального режиму. Від касаційної скарги вони відмовилися.

Л. Мілявський відбуває покарання в уст. ЮЗ-17/7-11-40 Херсонської області, Голопристанського району, село Стара Збур'івка. У цьому таборі на початку вересня 1981 р. скоївся бунт в'язнів проти поганого

харчування і биття в'язнів. Підпалено кілька службових будинків, одного вартового вбито каменем. Військо придушило бунт. Ініціаторів заарештовано.

С. Набока знаходиться в уст. МХ-324/78-12-121 Хмельницької області, село Райковці. Його приділили до праці в гальванічному цеху, не зважаючи на його серцеву недугу.

Л. Лохвицька перебуває в таборі в Харкові, І. Чернявська — в Одесі.

Дружину Набоки Наталю Пархоменко вилучили з університету і комсомолу і дали пересторогу. Перестороги дістали також дружина Мілявського Ірина і свідки, які виступали на суді: Андрій і Тетяна Горбань та Сергій Каличенко.

СТРАЙК НА КИЇВСЬКОМУ ЗАВОДІ

Появилася також вістка, що під кінець серпня 1981 року на Київському мотоциклетному заводі відбувся страйк. Він тривав пару днів. Робітники вимагали виплати премій і відновлення скороченої прогресивної оплати праці.

Коли адміністрація заводу виконала вимогу, тоді робітники припинили страйк.

ПОЕЗІЇ З НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ

Зіновій КРАСІВСЬКИЙ

МІЙ БІЛЬ

*Мамі, що й досі
гибіє на засланні.*

Мене вже більше серце не болить,
А тільки висне в грудях наче камінь.
Здається зараз біль той закричить
Як перед смертю: ма-мо!

Мене душа вже більше не болить,
А тільки очі як відкриті рани
Горять, горять, здається ще лиш мить
І біль душі сльозою з крові кане.

Мене нічого більше не болить . . .
Я п'ю з життя гіркий нектар відчаю
І на всесвітнім ярмарку століть
Я кров свою за півціни спускаю.

Мене уже . . .

О Господи прости!

Вітчизно на хресті!

Замучена!

Розп'ята!

З усіх терпінь, з усіх могил хрести

Ідуть мій біль на собі розпинати.

МОЯ КНЯГИНЕ ЯРОСЛАВНО!

Чорний ворон майнув проти сонця крилом

(Це мене до в'язниці узяли)

Ну, а ти мов прийшла із порожнім відром

За слізьми до моєї Каяли.

Збожеволіла ніч від надлюдських терпінь

(Ти хотіла розстатися з світом)

Та як рана на сонці припарилась тінь

І за серце трималися діти.

Ой попався, попав до неволі козак —

Залишилися шкіра та кості.

За дверима стоїть переможець-кончак,

Костомаха напрошує в гості.

Та у серці горить непогаслий вогонь

(Гей, Овруле, де борзії коні?!)

І палає чоло від гарячих долонь,

Сивиною покрилися скроні.

Утікають думки на тернисті стежки,

Кровоточать поранені ноги.

Ти зі мною ідеш крізь жорстокі віки

Моя, славна, кохана небого!

Ти стоїш як колись на фортечній стіні

У зажурі, моя Ярославно!

Потяглися мов хмари засмучені дні

Із Путивля додому, в Журавно.

Гомонить на вітрах перекличка століть,

Впав туман на заплакані очі

І ридає в піснях від страшних лихоліть

Українська недоля жіноча.

ЛІТА

*Катерині Зарицькій,
Галині Дидик,
Одарці Гусяк,
героїням, великомученицям,
що сидять в камері по сусідству
зі мною присвячую.*

Напнутою тятивою в мені
Видзвонюється настрої в дисонанси,
Щоб на вороно-чорному коні
Заїхати у мої сірі станси.

Вмирають закатовані літа
І як живі, роздерті в рану струпи,
Як замордована моя мета
Лежать на серці їх студені трупи.

Нема куди подітись від туги,
Яка з розпуки кров'янить обличчя,
Що дзвонить у тюремні ланцюги
І ті літа назад вернутись кличе.

А їм — ні монументів, ні могил . . .
Ані хреста, хоча би із осики!
Нема в моїх надіях стільки сил,
Аби на себе не накласти руки.

Вберу на себе чорний плащ
Й піду скорботний в даль багряню
Через страждання, муки, плач,
Через відкриту в серці рану.

БЛАГОСЛОВЕННЯ

Благословенна будь в женах
Як тая Мати Божа!
Зумій лишень в своїх синах
Збудити Бога тоже.

Щоби вони також як він
Дали розп'яти руки
За правду, волю, отчий дім,
Нащадків та онуків.

Благословен хай буде плід
Твого, жоно, лона;
Навчи любити їх свій рід,
Як Мати Божа сина.

І да святяться у віках
Їх імена в народі!
Благословенна будь в женах
І чрева твого плоді.

Євген КРАМАР

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Збагнути тільки: сльоту пору,
Коли пільма скривала день.
Мале дівча знялося вгору,
Щоб наспівати нам пісень.

Не соромливо, ні, не стиха —
Пісні бадьорі, голосні.
Вони лунали серед лиха
І гнали геть думки сумні.

А премісу дикі болі
Пронизували до кісток:
В дитинстві ще до щастя-долі
Недуга знищила місток.

Співачка тілом слабосила
І навіть немічна в хотьбі,
Та дух — немов гранітна брила,
А слово — криця в боротьбі.

І лився голос славно, дзвінко
На нашу спраглу »твердь земну« —
То Україну Українка
Будила з вікового сну.

ЛІНА КОСТЕНКО

Вже перша половина сотні
Здала екзамени на гарт.
Від п'ятдесятих до сьогодні —
Для поетеси це не жарт.

Не так то дуже і багато,
Зате яке воно усе.
На ювілей сестра Ерата
Презент, напевно, піднесе.

Услід і я для Вас бажаю
Здоров'я, щастя і добра,
І ще — наснаги аж до краю,
По вінця скреслого Дніпра.

Забудь тривогу, Україно,
Бо в амазонки кінь Пегас,
Це я про Вас, козачко Ліно,
Без фальшу в слові, так, про Вас.

Від «лінос» стежка йде в Елладу,
Це слово — «пісенька сумна»,
А Ваша не такого ладу —
Заклична, мужня й чарівна.

Слова то ніжні, то крицеві,
В них правда — не сценічний жест,
Те знамените «Кобзареві»¹
Воно і вірш і маніфест.

Надія є: й вісімдесяті
Дадуть багатий урожай
Он на починок в рідній хаті
Господарює вже «Чурай»².

Хотів би краще щось до рими,
Та де ж візьму для цього дар.
Прийміть же ці рядки й такими
Уклінно просить Є. Крамар.

15. III. 1980 р.

1) «Кобзареві» — вірш Ліни Костенко (1961 р.), своєрідний маніфест поетів шести-десятих років.

2) «Маруся Чурай» — її історичний роман у віршах (1979 р.).

Тарас ШЕВЧЕНКО

МИНАЮТЬ ДНІ

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем завмірати,
І гнилою колодою
По світу валятись,
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, — то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умірати в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого: однаково —
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

ПСАЛОМ 43

Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні криваві

Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрити землею
Труп ворожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люди і в покої,
В добрі одпочили,
Слав'я¹ Господа. А нині
Покрив-еси знову
Срамотою² свої люди, —
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жерують . . . Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям,
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Не молимося чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу³,
Побори і другу,
Ще лютішу. Встань же, Боже —
Вскую⁴ будеш спати,
Од слів наших одвертатись,
Скорби⁵ забувати?
Смирилася⁶ душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам
Встать на ката знову!

1) Слав'я — заспіваю, виславляючи.

2) Срамотою — ганьбою, соромом.

3) Як прикласти до України, то перша сила — Польща, друга, ще лютіша — Москва.

4) Вскую — чого, чому.

5) Скорби — горе, біду, скорбити.

6) Смирилася — присмирніла, смирною зробилася, тихою стала.

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПОЕТІВ

Степан ЛЮБОМИРСЬКИЙ

ТАРАСОВІ

Був час, коли не стало України,
Знеможений народ упав у боротьбі,
І мати до грудей голубила дитину,
Щоб плач її не дразнив ворогів.

В степах померкло сонце, прийшла неволі ніч,
І в тиші гробовій заснула Україна,
Заснула шабля слави в руїнах Батурина,
Умер Великий Гетьман, впала Січ.
Могили сповнилися ущертъ.
Настала смерть.

Та Бог, що в небі, Всевидючий,
Що свого Сина з гробу воскресив,
На мить лиш глянув — і з могил Вкраїни
Вогонь піднявся ясний, що світ весь осліпив.

Дитина в білій свиті, із правдою в душі,
З мечем розплати в слабкій іще руці
Принесла нам великий клич з небес:
Воскресне Україна, як сам Христос воскрес!

І так на світ прийшов поет Тарас,
Щоб Матері-Вкраїні в чорний день
Обтерти сльози і подати руку,
З неволі вивести на ясний шлях,
Віддати їй любов свою і муку —
Народ послати на визвольний змаг.

А сам, пройшовши тюрми й злидні,
В останніх блисках свого дня,
Списав нам Заповіту видні
З душі крицею ковани слова:
»Вставайте, кайдани порвіте —
І вражою, злою кров'ю —
волю окропите!«

Ярослав КУРДИДИК

БАЛЯДА — ПРО ДЕНЬ МОЇХ НАРОДИН

Я хочу бути повічно оптимістом і всі мої невдачі — приймати
з достоїнстю.

Я вчуся ще даліше самопосвяти одинцем, а не на форумах
велелюдних —

Хочу збагнути тужність, що допомагає іти в житті тільки
простими дорогами

І вивчити, як то людей одухотворюють шляхетний труд і глибока
віра . . .

Не має у світі вже більш нічого такого, що я ще хотів би мати на
власність,

Я найщасливіший, бо вмю прощати зло і втішатися чистою
совістю,

Я кидаю в непам'ять, усе, що було бентежне, загадочне, чи
недомовлене

І мені наймиліше, що не потребую відчувати більш жалю до
нікогисінько . . .

Люблю сприймати мудрі слова, які цвітуть, або шугають орлами
у піднебессі,

Або коли моя власна душа шурхотить осокором, чи тремтить
ніжно ялицею,

Я не маю жалю до життя, що мене приякорило тільки до одного
місця

І каже подивляти ці самі сузір'я, що горять на Господніх вівтарях
овиду . . .

Я вдячний, що Господь призначив мені зрозуміти змаг, радість,
розпач і тугу,

Або стояти в саду і в дерев випитувати: — »Чим же мені вгостити,
вас, друзі? . .

Чи кримським шампанським, вас, мої сестри, непорочні білі
черешні і груші?

Чи випити чарку коньяку з вами, ровесники-дуби, що приходите
мене привітати — »В День Моїх Народин!?« . . .

Флоріда, 6-те березня, 1980.

МЕЛОДІЯ РУК

Я не віртуоз,
заледви кілька коротких мелодій,
що вмю виграти
у своїй душі . . .

Мелодії ці прості, різкі.
Глибокі, як прірва,
як гнів,
як туга,
як розпука самотньої людини...

Твоє серце
ніжно-акустичне
схопить цей резонанс —
і затримає
аж до того менту,
коли я знову, —
торкнуся твоїх рук...

Твої руки мовчазні,
але тремтять,
як струни...

А я —
повір,
розумію —
мелодію твоїх рук...

ТРЕПЕТНІ СУРМИ

Дерева грають на трепетних сурмах
пісню для комишів,
що ритмічно маршують загонами війська...

Вітер наспівує холодом увертюру без слів,
що починається і кінчиться
грімким »форте« — вперед!..

Яке щастя покластися —
читати поеми вібраційних хмар,
на безвідних горах бачити ліси,
що шевелять і пахнуть кучерями сонця...

Чекати,
поки місяць зійде з небостою
і запалить у жерандолях зорі —
струнково-трепетні, янтарові свічі...

Сісти коло білої книги одкритої ночі
і записувати...
мислі про тебе кохана —
і про дерева, що грають
на іграшкових і трепетних струнах...

о. С. ГАРВАНКО

МАТЕРІЯЛИ ПРО ПАТРІЯРХІЮ

Патріярх (ho patriárkhes)¹ це в перекладі на українську мову: *голова-батько* родини чи покоління. У св. Письмі Старого Завіту Авраам виступає як «батько многих народів», а »Twelve Patriarchs« — the heads of the 12 tribes. Із Старого Завіту це слово перейшло і до християнської церковної спадщини та її термінології. Не сталося це за одним історичним фактом чи рішенням, але шляхом еволюції через три-чотири віки. Християнські громади творили одну духову родину (агаре), зв'язану узами любови і споживанням одного Євхаристійного Хліба, отже й слушно, що голова цих громад (духових родин) вважався батьком («отець»-»папас») цієї родини.

Хоч самий термін «патріярх» (у пізнішому історичному значенні) на початках християнської історії ще не існував (чи не був у вживанні), то існувала однак гідність чи достоїнство «перших єпископів» або «старших єпископів», що її покищо ще неписаним законом (а тільки звичаєм і переданням) почали приписувати єпископам важливіших християнських Церков. З вирізненням олександрійського і антіохійського престолів на зразок римського (6-ий нікейський канон), ця гідність набирає вже більш конкретної форми, бо канон згадує вже про владу (судовладу — юрисдикцію в пізнішому значенні: »horum omnium habeat potestatem«; »suburbicarum Ecclesiarum sollicitudinem gerat«)², і так уже в IV стол. маємо оформлені три найстарші патріярхати, хоч ще не названі цим словом. Ними є Рим, Олександрія і Антіохія. Крім того, в наслідок зростання поваги святого міста Єрусалиму (численні паломництва до Гробу Спасителя!), цей же Нікейський Собор (325 року) у 7-му каноні підносить та наголошує гідність і єрусалимського єпископа (в залежності, однак, від митропольної Кесарії), а єпископ Ювеналій (420-458)³ таки прямо перетворює це почесне становище в дійсну патріярхальну систему, хоч покищо також ще без назви «патріярх». Із перенесенням імператорського двору до новозаснованого Константинополя (330 р.) почала

1) he patriá — рід, покоління, раса, плем'я, родина; he arkhé — начальник, голова, початок; ho patriárkhes — начальник (голова) роду чи покоління (племени).

2) »Нехай має владу над тим усім« чи »над ними всіма«; »нехай дбає (чи піклується) про підміські (довколишні) Церкви«.

3) "... after much dispute", see "The Catholic Encyclopaedia", vol. XI, New York 1913, p. 550.

зростати і гідність єпископського престолу цього нового столичного міста, нового Риму»⁴.

Що ж до самої назви або терміну (чи вислову) «патріярх», то спочатку його вживано тільки як *почесний титул без ніякої фактичної влади* (юрисдикції). Імператор Теодозій (408-450) так титулує папу Льва I (гляди Mansi, VI, 68), а в слід за тим і візантійські єпископи примінюють цей титул до свого первоієрарха Акакія (471-489; гл. Єварій, Hist. Eccl. III, 9). Св. Григорій з Назіянсу висловився: «Старші єпископи або радше патріярхи» (Бес. 42, 23); а Сократ каже прямо, що Отці Царгородського Собору (381 р.) «встановили патріярхів» (Н.Е. V, 8)⁵. Також Кодекс Юстиніана (VI стол.) вживає титул «архієпископ і патріярх», він же (Юстиніан) у листі до папи Івана II титулує його патріярхом.

Розпочату Нікейським і Царгородським Соборами формацію патріярхатів⁶ довершив остаточно Халкедонський Собор. Всі три західні префектури (Галлія з Іспанією, Італія і Іллірія) підлягали римському «патріярхові» (все ще не називаний цим титулом!); а префектура Орієнту в церковному заряді належала до антиохійської і олександрійської митрополій. Із заснуванням і зростом Константинополя починає набирати особливої ваги єпископський престіл цього нового столичного Константинового городу і він поволі переймає зверхність над Церквами Тракії, Азії (Передньої — сьогодні західня Туреччина) і Понту, що дотепер були під впливами Антиохії і в них особливе значення мали Церкви ефеська і кесарійська. Це все закріпив Халкедонський Собор 451 р., який на додатковій VI-й сесії схвалив відомий т. зв. «28-ий канон» про надання «святішій Церкві Константинополя» свого роду зверхности над митрополіями Понту, Азії і Тракії (покищо тільки у формі «рукоположення митрополитів» для тих же Церков)⁷. Таким чином, коштом обкороєння антиохійського постає царгородський патріярхат; а після Собору⁸ ще обкороюють Антиохію і з територій Палестини та Сирійського півострова постає «наймо-

4) Властво константинопільський або царгородський престіл розрісся з первісного «єпископства Іраклії» (Heraclaea), яке стало матір'ю царгородського архієпископства. Царгородський патріярх ще й потім уживає титул «митрополита Іраклії». Царгородський Собор 381 р. у 3-ім каноні встановив, що «єпископ Константинополя буде мати примат почеси по римським єпископі, бо Царгород є новим Римом».

5) Лист імператора Теодозія до папи Льва I, див. Mansi, VI, 68; Візантійські єпископи у відношенні до первоієрарха Акакія, див. Єварій, Hist. Eccl. III, 9; про Сократа, див. Hist. Eccl. V, 8.

6) У цій формації Церква держалась існуючого вже цивільно-адміністративного поділу, що його перевів імператор Діоклеціан. Він поділив цілу імперію на чотири великі префектури: Галлію, Італію, Іллірію і Орієнт (Схід — Praefectura Orientis) префектури ж далі ділились на дієцезії (цивільні області) і Префектура Сходу мала п'ять таких дієцезій («dioceses») — Тракію (сьогодні східні Балкани), Азію (західня частина Малої Азії), Понт (причорноморська смуга), Схід (Орієнт — сьогоднішня Сирія, Ливан, острів Кипр, Палестина, західня частина Арабії та Синайський півострів) і Єгипет (зі східною частиною сьогоднішньої Лівії та Суданом).

7) Див. Mansi, VII, 177-84.

8) Деякі приписують це ще VII і VIII сесіям Собору (див. The Catholic Encyclopedia, I.c.); треба однак згадати, що автентичність цих сесій є взагалі оспорювана. Остання і головна була властвою VI сесія.

лодший і найменший» єрусалимський патріархат. Цьому завершенню церковної адміністрації надав імперської (цивільної, державної) санкції імператор Юстиніян, який, між іншим, так висловився у 126 новелі: «Приказуємо, отже, блаженнішим архієпископам і патріархам, себто старого Риму і Константинополя, Олександрії і Теополя (Антіохії) та Єрусалиму»⁹. Таким чином за імператора Юстиніяна патріархальна система церковної організації стала завершеною; підтвердив її ще Трульський Собор¹⁰, а вкінці і IV Лятеранський (1215 р.) на Заході (5-ий канон). Перші єпископські осередки-митрополії, які виводили свій початок від Апостола (крім Царгороду, що набрав поваги столичного городу, як «Новий Рим!»), розвинулись у патріархальні центри і їх почали звати «більшими чи головнішими патріархами» (історично старшими) для відрізнення від інших т. зв. «менших патріархій», що постали пізніше.

Кожна річ, однак, навіть у своїй найдосконалішій формі — може скривати в собі зародок непевности та розстроєння. І коли настануть такі обставини, і не допильнується ладу й правопорядку, тоді ці зародки непевности й розстроєння розвиваються і доводять до дисгармонії, чи вкінці й до анархії та упадку. Патріархати були завершенням церковної організації, але вони рівночасно були й поділом на помісні Церкви, а поділ, з природи речі, таки не сприяє єдності Церкви. І на це не треба було довго ждати. Коли наставали критичні хвилини й боротьба з ересями, то якраз патріархати довели до схизми в Церкві та в свою чергу стали причиною дальшого помноження патріархатів.

Адріян Фортескую, автор гасла «Патріарх і патріархати» у Католицькій енциклопедії (т. XI, стор. 550) пише: «Схизма і дальші різниці, що були б не виникнули як не через схизму, поважно збільшили число єпископів, які вважали, що мають право на це звання. Однак перед великою схизмою, коли відділились несторіянці і монофізити, потворились різні єретичні патріархати»¹¹.

Почалось від Антіохійської Церкви, яка перша і в найбільшій мірі стала жертвою слідуєчих нездорових потрясень. Першими відірвалися несторіянці в V стол., які зразу почали звати свого голову заступником чи намісником антіохійського первопрестольника («a vicar of Antiochene pontiff»), а від часів Бабеа (Баб-Гай, 498-503), який прийняв титул «патріарха Селеукії і Ктесіфону»,

9) Див. Novella 126, *De sanctissimis et Deo amabilibus episcopis*, c. III in *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Vol. XI-2, col. 2264: "Tubemus igitur beatissimos quidem archiepiscopos et patriarchas, hoc est senioris Romae et Constantinopoleos et Alexandriae et Theopoleos (Antiochiae) et Hierosolymorum".

10) Canon 36, див. Mansi, XI, 959.

11) See Adrian Fortescue's article "Patriarch and Patriarchate" in "The Catholic Encyclopaedia" (Vol. XI, p. 550): "The schism, and further distinctions that would not have existed but for it, considerably augmented the number of bishops who claimed the title. But before the great schism the earlier Nestorian and Monophysite separations had resulted in the existence of various heretical patriarchs". See also R. Vancourt, *Patriarchs* in DTC. XI-2, col. 2267-68.

таки оформились у патріархат. Подібно їй монофізити, які, відриваючись від правовірного (католицького) антиохійського патріарха і Церкви, що звалася *мелхітською* (melkite — по-арабськи «царники», вірні православно-католицькій науці Халкедейського Собору) створили свою сирійсько-монофізитську Церкву, яка від Якова Барадая (Bar Addai в 543-544 рр. рукоположив на єпископа Павла Бейта Укамін) почала зватись *якобітською*. Подібно і в Олександрії, де в протигагу до правовірного мелхітського патріарха, монофізити вибрали свого і почали зватись *коптійською* Церквою. При кінці VII стол. *мароніти*, що поселились довкруги монастиря св. Марона в Лівані над річкою Орантес, вибирають свого патріарха та творять свою власну Церкву.

Вкінці і *вірмени*, навернені на християнську віру ще за часів св. Григорія Просвітителя в IV стол., ввели також свою мову до літургії, замість грецької. Вони підлягали спочатку кесарійському митрополитові, а згодом перейшли на монофізитизм і створили свій патріархат («католикос») в Ечміядзін і Сіс у Кілікії. Ці різні сепаратистичні рухи підтримували також нові завойовники — араби й турки, хочаби тим ослабити авторитет константинопільського патріарха, прикладом чого може бути створення ще й вірменського царгородського патріархату в 1461 р. через Мохаммеда II-го.

Не треба випускати з уваги моменту, що першенство завжди признавалося *першим чотирьом* патріархам, катедри яких були засновані самими Апостолами (Рим, Олександрія, Антіохія і Єрусалим), а Царгород долучувано тільки з огляду на його столичне значення¹². Цим пояснюється таке сильне намагання візантійців переперти теорію про легендарне походження царгородського престолу від Апостола Андрія та про «первозванність» цього ж Апостола.

Коли настав великий роздор у Церкві («схизма Керулярія»), всі ці головні патріярші престолы, крім Риму, стали нез'єдиненими, тож щоб їх заступити для вірних латинського обряду, що проживали на території цих патріярхів, хрестоносці створили паралельні латинські патріярхати в Антіохії, Олександрії, Єрусалимі і в самому Царгороді. А коли від XVI стол. почався унійний рух і поворот Східних до католицької Церкви, тоді побіч існуючих нез'єдинених і латинських патріярхатів, постали ще й нові з'єдинені східні патріярхати. А крім тих усіх постало ще кілька патріярхатів нез'єдинених національних Церков, що унезалежнювалися від Константинополя: із них болгарський ще в X стол., московський при кінці XVI стол., сербський 1920 року і румунський 1925 року. Про надання патріяршних титулів декотрим латинським архієпископствам у Західній Церкві буде згадка нижче.

¹² Див пояснення папи Миколи I до болгарів: «*Resp. ad consulta Bulgarorum*», cap. 92 — PL 119, 1011-12.

Особисті рефлексії

А тепер дозвольте подати рефлексії автора цієї праці. На тлі дотепер з'ясованого історичного нариса варто застановитися, яке місце нашого *українського патріархату* в Христовій Церкві, за який це патріархат іде тепер змагання нашої Церкви у вільному світі? Це місце зовсім окреме і особливе, так що численні не розуміють його. Наш патріархат, як бачимо з вищесказаного, мав би бути новим твором, одначе у дусі старовинної східної традиції. Це мав би бути патріархат християнської України, одначе у злуці з Римським Апостольським Престолом. Це значить — національний патріархат Української Помісної Церкви, мета якого об'єднати наш український народ за думкою митрополита Андрея Шептицького в його посланнях «За єдність святої Віри, Церкви і Нації», або «Як будувати Рідну Хату» з рівночасним відгородженням його від геноцидних впливів та колоніальних і нищівних зазіхань московського патріархату. Це добре розуміє Москва і тому не хоче навіть чути про таку концепцію. Але, на нещастя, це неправильно розуміє, чи взагалі не хоче розуміти, Західній світ, включно з церковними колами! Приписує він нам *відщепеність*, а може й «духа схизми»; очевидно, самі наші декотрі одиниці своїми необдуманими висловами, браком досвіду, а може й з браку релігійного вироблення, а попри це ще й нетактовною загонистістю, можуть піддавати причини до таких осуджувань.

Тому й наші завдання зовсім окремі: ми маємо очищувати себе від негативних елементів (роздрібнення чи автокефальства, непослуху найвищому авторитетові в Христовій Церкві), які не будують, а руйнують. А з другої сторони, ми маємо позитивно показувати перед світом, що нам дорога старовинна традиція католицької-вселенської Церкви разом з усіма її надбаннями протягом віків, яка має бути нами так уживана, щоб ми дійсно стали помостом між Сходом і Заходом за думкою слів папи Урбана VIII: «Через вас, мої українці, сподіваюсь навести Схід». А навернення, згідно з думками Ватиканського Собору II, має довершуватись тільки через «свідчення живої віри», що за словами Євангелії означає: «Так, нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони бачили ваші добрі діла» (Мат. 5, 16). Якраз цієї ролі українців так дуже лякається Москва і за всяку ціну (навіть удаваним залицянням до Ватикану!) хоче нас відсунути від цього завдання та від можливостей його сповнити, і нищить нас як націю. Ось такі є наші високі завдання, які вимагають особливіших наших зусиль.

Права і привілеї патріархів

Автор гасла про патріархат у параграфі про права патріархів¹³ зазначає, що ці права не були однакові у всіх патріархатах, а різнились відповідно до обставин місця чи часу.

У загальному, одначе, вони були такі: нагляд над цілим патріархатом; висвячування (і з ним рівночасно злучене потвердження вибору!) митрополитів у своїй території, що відносилось до царгородського, антиохійського і ерусалимського патріархатів, а олександрійський сам або через делегата святив і звичайних єпископів. Римський патріарх у своїй італійській митрополії святив усіх єпископів (в добі Нікейського Собору!), а вже в Іллірії тільки митрополитів і то через свого вікарія в Тессалоніці. Про Галлію і Іспанію немає згадки. Щодо судової влади, то патріарх був першою інстанцією для митрополитів, другою для єпископів у всіх процесах, а третьою для звичайного духовенства лише у церковних процесах. У процесах мішаних духовенства з мирянами чи в цивільних справах патріарх не мав більшої влади від єпископа. Останньою інстанцією для всіх був синод і тут процес уже кінчився. Очевидно, що тут мова про синод провінційний. Патріарх був також предсідником патріаршого синоду.

Щодо вибору патріарха, то була досить велика розбіжність. В Єгипті (в добі Нікейського Собору) вибирали патріарха єпископи і була вимога, бодай моральна, присутности усіх єпископів. За часів Юстиніяна ця практика дещо змінилася. В інших Церквах т. зв. «оптимати» (уповноважені або знатніші миряни) і духовенство міста вибирали трьох кандидатів, а з цих трьох святителів вибирав одного і висвячував. Ці практики не мали, одначе, ще остаточної сили й мінялися.

Щодо відношень патріархів між собою, то римський єпископ слав т. зв. синодальний лист до єпископа Царгороду, Олександрії, Антиохії і Єрусалиму; так само кожний нововибраний єпископ Царгороду повідомляв папу синодальним листом про свій вибір. Це саме чинили і інші східні патріархи. Кожний із патріархів мав свого представника (посол-апокрізарій) на імперському дворі в Царгороді; імператор Юстиніян наказав, щоб єпископи, які приходять до Константинополя зверталися до імператора, почерез патріарха Царгороду, або почерез апокрізарія свого патріарха. Отже, імператор був також засобом єднання між патріархами.

Всі ті перші патріарші права ґрунтувались на 6-ім каноні Нікейського Собору, на 2-ім, 3-ім і 6-ім каноні Царгородського Собору (з 381 року), на 9-ім, 17-ім і 28-ім каноні Халкедейського Собору і на кодексі та новелях Юстиніяна.

13) Див. D.T.C. XI-2, 2264-67.

Пентархія і тетрархія

За того самого імператора Юстиніана (після завершення патріархальної структури) виникла теорія т. зв. пентархії, на основі якої найвищу владу в Церкві мали б виконувати всі п'ять патріархів (як тіло фізичне є кероване 5-ма змислами) або тетрархії, тобто виконування найвищої влади в Церкві трьома патріархами. При чому католицькі письменники й богослови, допускаючи ці теорії (радіше другу з них), вважали патріархати людською установою, подиктованою історичним розвитком церковної організації та й при виконванні цієї влади першенство й зверхність мав би мати патріарх Риму. А іновірці (гетеродоки) вважали патріархати за установу Божого походження і Божих прав. У практиці, однак, ці теорії виявились неможливими до здійснення, і вони впали.

Інституцію п'ятьох патріархатів у містичному Тілі Христовому, яким є Церква, порівнювали до п'ятьох змислів у побудові людського тіла, або також, поминаючи найменший і наймолодший єрусалимський патріархат, до чотирьох рік земського раю. Авторів цих порівнянь — Петра Антіохійського з XI стол., Ніла Доксопатра з XII стол. і т. зв. «арабські канони» з V-VI стол. наводить «Словник католицької теології»¹⁴.

У випадку правління Церкви пентархією — котрий з патріархів мав би найвищу правлячу владу?¹⁵

Св. Теодор Студит сказав до царгородського патріарха Никифора: «Ти ж, божеська і найвища вершино (голого) священних голів!» (лист 2, 79)¹⁶. А про Єрусалим цей же св. Теодор так висловився: «Бо де народився єпископ душ і архиерей усіх і (де) довершив усього Божого (всіх Божих діл), і перетерпів муки і був погребаний, де воскрес і жив та вознісся (на небо), — там без сумніву найвища гідність» (лист 2, 15)¹⁷. Як погодити це першенство Єрусалиму в Теодора з іншими його текстами, де безсумнівно й превирадно висуває примат Риму?.. Автори розв'язують це тим, що Теодор признає Єрусалимові примат почести, а Римові властиву найвищу владу з Божого права. Зрештою, Теодор вживає слова «dignitas», а не «auctoritas».

Триста років після Теодора візантійський каноніст Валсамон¹⁸ викладає, що Петро заснував три патріархати — Антіохію, Олександрію і Єрусалим, та призначив також Апостола Андрія єпископом Тракії з престолом Іраклія (Heraclea). Рим став упривілейо-

14) Див. D.T.C. XI-2, 2264 і 2270-71.

15) Cf. "n'en est-il aucune qui domine?": *ibid.*, col. 2272.

16) Cf.: "Tu vero, o divine et supreme sacrorum capitum vertex?" (Ep. II, 79 — PG. I 99, 1318; *ibid.*).

17) Cf.: "Ubi enim episcopus animarum et pontifex omnium natus est et divina omnia operatus et passus et sepultus, ubi resurrexit et assumptus est, illic suprema procul dubio dignitas" (Ep. II, 15 — PG. 99, 1162) also cf. DTC XI-2, 1.c.

18) Cf. *Meditatio sive responsa de patriarcharum privilegiis*, PG 119, 1162 ss.

ваним щойно через Константина, а на Константинопіль перейшли привілеї Іраклії (за єпископату Митрофана в 308 р.). Отже, Рим не мав ніякого права на першенство. В наслідок наїзду сарацинів, твердить Валсамон, патріархії не перестали існувати, а тим часом власть управи Церквою (через »п'ятьох«) мала б бути в руках титулярних єпископів (заступників патріархів) поза межами окупованих територій поки не покращають часи. І тому 37-ий канон в Труллі¹⁹ і едикт імператорів Олексія Комнена приписують святити єпископів для територій невірних, хоч би вони й не мали змоги виконувати там своєї влади. Теорія Валсамона, як бачимо, досить хитка й свавільна.

Кожний патріарх є зверхником у партикулярних справах свого патріархату; у справах спільних і загальних цілої Церкви патріархи рішають разом, колегіяльно²⁰, і в управі всесвітньою Церквою ніхто із них не має особливої прерогативи. Така є теорія нез'єдинених не тільки у Валсамона, але і в Аристена, Ніла Кавасієса, Петра Антіохійського. Ціла ця теорія пентархії протривала до XVII стол., а після появи московського патріархату і теорії »третього Риму« вона впала. В часі Фльорентійського Собору греки під проводом Марка Ефеського брали ще з неї аргумент проти римського примату²¹.

На Заході аж до Лятеранського Собору в 1215 р. існувала теорія *тетрархії*, за якою Захід визнавав лиш трьох патріархів: Риму, Олександрії і Антіохії. Царгороду не вважали за патріархат, бо цей престіл не був заснований апостолом. Захід мав таку дефініцію патріархів: патріархи — це єпископи, які мали особливішу участь у гідності Апостола Петра, засідаючи на престолах прямо або непрямо ним заснованих²². Єрусалиму не брали під увагу, бо на єрусалимському престолі не засідав св. Петро. З'ясування цієї теорії дав папа Микола I у вищезгаданих поясненнях до болгарів²³.

Із часом, одначе, і ця теорія трійки про патріархів почала затиратись під натиском сильного просування царгородського престолу між патріархії, так що 5-ий канон Лятеранського Собору з 1215 р. приймає п'ять патріарших престолів, додаючи до згаданих уже трьох ще Царгород і Єрусалим. Це потвердив і Собор у Фльоренції. При тому патріархати уважано за інституції церковного права, а не Божого.

19) Cf. PG 137, 638-40.

20) Див. Трактат Валсамона: PG 119, 1170.

21) Cf. MANSI, XXXI, 1007; and DTC XI-2, 2274.

22) Cf. DTC XI-2, 2275.

23) Cf. "Resp. ad consulta Bulgagorum", 92 (PL 119, 1011-12).

(Далі буде)

Богдан ЛІВЧАК

»... ЦАРЕВІ МОСКОВСЬКОМУ КОНЯ НАПОЇЛА ...«*

Після всяких перебоїв Тарас Шевченко врешті опинився на Московщині в Петербурзі, де і був звільнений з кріпацтва, там і закінчив Академію Мистецтв.

По чотирнадцятьох роках болючого скитання на чужині, по гіркій розлуці з Батьківщиною-Україною здійснилася мрія Тараса Шевченка і весною 1843 р. він, немов би перелетна птиця, опинився на рідній землі — на рідному гнізді.

До цього часу поет Тарас Шевченко змальовував свою рідну Україну як «прекрасну, хоч і безталанну», у виданім 1840 р. «Кобзарі» і «Гайдамаках» з 1841 р.

Прийшовши в Україну, Тарас Шевченко побачив жалюгідну дійсність, про яку писав до Я. Кухаренка: «Був я уторік на Україні... скрізь був і все плакав, сплюндрували нашу Україну катової віри німота і з москалями, — бодай вони переказилися».

Ось один образ українського села, який наводив тільки почуття жаху на поетову душу:

»Село, неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть...«

(«І виріс я на чужині...»)

Тут годиться ще додати таке. Коли Шевченко роз'їздив по Україні 1845 р., він був у домі Родзянків, та, побачивши як старший слуга побив молодшого, навіть не забравши своїх рукописів, — зник з дому, де б'ють людей. Кілька місяців пізніше він так само покинув дім якогось дідача в Лубнях, побачивши, як той збудив ударом слугу-кріпака.

Побивання аж до смерти було дуже часте, навіть у церковних книгах було зазначувано, що «помер від побоїв».

Пани робили собі жарти, часто за непослух обвішували цілі вулиці села кріпаками застроленими на палях.

Треба згадати, що в тому часі, коли Шевченко плянував відвідати Україну, були також думки, щоб він виїхав до Італії продовжувати малярські студії.

Роздумуючи над тим, важко взагалі вгадати, що було б сталось з його поетичною творчістю, якщо б він був виїхав за границю.

Бо, якраз на ці три роки 1843-1845, що їх Тарас Шевченко перебув в Україні, припадає його поетична творчість вершинного надхнення як українського національного поета. Ці три літа були справді zenітом поетичної творчости національного генія.

*) Див. «Великий Льох».

В цих роках Тарас Шевченко створив цілий ряд поем і поезій, в яких змалював політичний і соціальний стан в Україні під московським караулом. Він виступив із голосним протестом проти національного й соціального поневолення українського народу.

Написані в цих роках поеми і поезії увійшли в альбом «Три літа». Це були такі поезії і поеми: «Три літа», «Розрита могила», «Чигирин», «Сова», «Сон», «Хустина», «Єретик», «Сліпий», «Великий Лях», «Наймичка», «Кавказ», «Послання», «Холодний Яр», «Заповіт».

Та незавидна доля стрінула цю збірку поезій. Під час арешту Тараса Шевченка в 1847 р. їх усіх забрала поліція і щойно в 1906 р. їх передано до Чернігівського музею ім. Т. Шевченка. Більше як 50 років український народ не мав змоги читати цих віршів, бо царські посіпаки, та й сам цар держали їх під замком, боючись цих гострих слів осуду, за які сам Тарас Шевченко карався 10 років на важкому засланні.

Зупинімось дещо над поемою «Великий Лях», яку Шевченко назвав містерією. Цю політичну поему написав він у Миргороді в 1845 р., взявши за мотто до неї 43-ий псалом:

»Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами . . .«

Тарас Шевченко назвав «Великий лях» містерією, так немов би в ній міститься якась тайна. Виступають в ній по три особи: духи, янголи, люди.

Тарас Шевченко змальовує у тій поемі відкуплення, визволення України. Поема побудована на основі народніх містеріяльних дій, вірувань, мітів, легенд і переказів. Автор розробляє в ній глибоку проблему української історії.

Поема наводить перекази про Богданові, козацькі й гайдамацькі льохи, що переховують найкоштовніші скарби українського національного відродження та оповідають про козацьку силу, зброю, гроші, непереможний національний дух української землі, дух козацтва, що тільки тимчасово перебувають у цім підземнім сховищі і ждуть, коли новий Іван Гонта покличе нову Січ до виконання останнього обов'язку перед Україною.

На початку поеми виступають у постаті білих пташок три душі, які караються, бо їх у рай не пускають.

Перша душа розказує про свою долю. Коли вона була людиною, то звалась Прісею. Вона росла як квітка, виростала під опікою самого Хмельницького. Гетьман носив її на руках, пестив, цілував, і всі її любили, всі до неї залицялися, бо вона була врод-

лива, чорнобрива. Та зустріло її лихо: вона з повними відрами перейшла шлях, коли гетьман із старшиною їхав у Переяслав Москві присягати. За те вона тепер карається.

Перша душа — це символ Богданової України.

Друга душа сповідається, що не впускають її в рай за те, що:

»Цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави...«

У той час загинула її сестра й її мати. Насилу її саму одірвали од неживої матері й пустили москалям на грище. Після того, як вона напоїла цареві коня, нежива впала на порозі.

В постаті другої душі Шевченко бачить образ тієї України, яка в час боротьби гетьмана Івана Мазепи з царем Петром I стала по боці Петра (коня напоїла), а не Мазепи, чим занастила долю сестри (тієї України), яка боролася проти Петра, матері (всієї Гетьманщини) і свою власну. Після того, коли цар знищив Батурин (столицю Мазепи) і вертався переможцем із-під Полтави, тоді саме козацька старшина й частина українського народу стали добровільно по боці Петра I, зрадили Україну, чим спричинилися до більшого поневолення (коня напоїла), бо так наказав їй московський цар.

В образі третьої душі Тарас Шевченко відтворив особовість України з часів цариці Катерини II, коли Україна була вже у повній неволі по скасуванні Гетьманщини і зруйнуванні Запорізької Січі. Тоді український народ затратив національну свідомість. Не маючи ясної орієнтації в тому, хто ворог України, він без спротиву годився на своє національне поневолення і переслідування московською окупаційною владою.

Тут Шевченко висловлює стан третьої душі, як немовляти. Коли цариця Катерина II їхала по Дніпрі в Канів, мати тримала цю дитину на руках, яка плакала. Щоб її чимось заспокоїти, мати показала на золоту галеру, в якій сиділа цариця із своїм почотом. Дитина подивилася і усміхнулася, не знаючи, що цариця Катерина — це лютий ворог України, голодна вовчиця.

В другій сцені тієї містерії виступають три ворони — українська, польська і московська, що хваляться своїми ділами.

Ворони символізують злі духи, темні сили народу. Українські ворони — це перевертні, що »помагають москалеві господарювати«, та з »матері полатану сорочку здійсмати« (»Розрита могила«); це зрадники Галагани, Кисілі, Кочубей-Ногаї; це донощики, недолюдки, що правдою торгують; це ті, що їх безчестіє, зрада і криводушіє огнем кровавим, пламенним мечем нарізані на людських душах; це ті »няньки, дядьки отечества чужого«, що в погоні за власними користями не знають ніякого етичного стриму — це

»не люди, а змії«, це свідомі злющі, люті шкідники України, що руйнують її здоровий політичний, культурний та моральний розвиток; це люті вороги правди й волі на Україні та її самостійного державного будівництва . . .

На руку їм іде 1) *Сліпота*, себто національно-політична темнота в Україні; 2) *Навіженість*, бездумність, нерозум матері навісної, яка регочеться, що її близнята »Іванами обох будуть звати«; 3) якась *душевне роздвоєння* всієї України (О, сміється і ридає уся Україна), бо, коли взяти під увагу, що близнята родяться серед незвичайних обставин, як при Різді Месії »над Чигирином, як над Вифлеємом, мітла простяглася і над Дніпром і Тасьмином земля затряслася, застогнала гора над Чигирином« — то треба сподіватися, що Україна, — *уся Україна*, — буде вітати свого Месію, а не сміятися і ридати в переміж.

Ворони відлітають, щоб поховати українського Гонтю.

На сцену вступає живе українське духове каліцтво в постаті трьох лірників — сліпого, кривого і горбатого. Вони сліпі на все, що в Україні кругом діється, вони із викривленими поглядами на історичні і сучасні події, вони із zdeгенерованим інтелектом.

Тарас Шевченко показує це на їх безглуздій суперечності якраз про маяки. В історії України маяки мали велике значення сторожників перед небезпекою. В новітньому житті України її духові провідники повинні б сповняти ролю колишніх маяків. Але вони плетуть усякі нісенітниці, без найменшого хисту брешуть. З усього ясно проглядає якась містична віра в силу москалів, в царський імперіялізм та в панську самоволлю, страх перед ними та думка про хлібець, поживу і спання.

Сцена знову міняється. Люди копають льох »під караулом«. Там знаходять черепок, гниле корито та кістяки в кайданах. Ісправник казиться мов несамовитий. Яременка в пику пише і по-московськи лає »увесь народ і на старців-лірників налітає« та наказує »завалити їм«. Взяли й »завалили«, »випарили у московській бані-прохолоді«.

Це дика сцена московської брутальної урядової сваволі на Україні.

На весь цей образ політичного недоумства відповідальних провідників, свідомого шкідництва злих духів, сліпоти, невіжености, лжогось незрозумілого душевного роздвоєння України, духового каліцтва і безідейности її лірників та брутальної сваволі московського уряду в Україні — кидає яскраве світло вміщене на початку поеми мотто з 43-го псалму Давидового, що його Тарас Шевченко сам переклав.

У цій поемі, як у дзеркалі, мала побачити себе вся Україна — своє минуле, своє сучасне, почути наругу сусідів, сміх сторонніх людей, немов пережиті душею знущання і брутальну сваволлю

московського уряду і разом з цим *перейнятися* вірою в прихід спасителя (комета над Чигирином, новий Гонта).

Шевченко даліше продовжує оці міркування про періоди історії занепаду України. Він стверджує, що в ніякому разі більший чи менший брак ясної орієнтації і національної свідомости про те, хто ворог України — нікого не виправдує.

Тому цей період занепаду України є найтрагічнішим. Це, на думку Шевченка, найтяжчий гріховний переступ, хоч і несвідомий, але добровільний і скерований проти волі Божої. У наслідок того — Україна карається уже сотні літ у московському ярмі.

Поневолення прийшло тому, що душі тих, які не впали в боротьбі за волю своєї нації спричинили це, що ворог ще більше поневолює український народ, а тривати цей стан буде так довго, поки окупант-москаль матиме змогу до решти пограбувати і знищити Україну, усе розграбити. Щойно тоді український народ прокинеться, усвідомить собі невільниче положення і зірветься до боротьби за своє визволення. Тоді у тім воєннім зриві Україна відродиться і здобуде втрачене щастя та добробут.

Студіюючи малярство, Шевченко почав писати і вірші і поезії. В 1840 р., заходами поміщика Петра Мартоса, появився перший «Кобзар» Тараса Шевченка з такими поезіями, як «Думи мої», «Перебендя», «Катерина» та інші.

Тоді вже минуло понад сорок років від часу, коли відродилася українська література. Та ніхто з попередників Шевченка не дав таких артистичних творів, як ті, що були вміщені у його «Кобзарі». Тарас Шевченко перший представив Україну як країну, поневолену москалями, країну над якою:

»Орел чорний
Сторожем літає...«
(«Думи мої», Заспів)

Багато дечого цензура викинула зі змісту «Кобзаря», але мимо того там ще осталися рядки просякнуті палким патріотизмом, які будили тугу за втраченою національною незалежністю.

Найяскравішим був образ невільника — хлібороба-косаря, що покірно... несе косу в росу.

Верхівка нації тхнула страшною моральною пусткою.

Україна, як писав Шевченко, «цвіллю зацвіла і в дупло холодне гадюк напустила».

Москаль Юрій Самарін у своїй праці про кріпацтво незапеченими даними стверджував, що українська селянсько-кріпацька дійсність була без порівняння гірша, ніж в Московщині.

Шевченко, як колишній кріпак, їздив до своїх рідних, до свого сам скрізь плакав. Закріпаченого народу, але там, крім плачу, нічого не побачив і

Не всі земляки однаково сприймали ідейне багатство цієї невеличкої збірки, але всі однаково були захоплені нею, як справжнім літературним скарбом.

Два молоді харківські поети — Корсун і Костомарів — цілу цю збірку, як присіли на вулиці, так і з місця все прочитали.

В 1840 р. Тарас Шевченко почав писати поему «Гайдамаки». На початку квітня 1841 р. «Гайдамаки» вже були закінчені.

Але як zareагували наші «любезні» сусіди на появу «Кобзаря» і «Гайдамаків»?

Ще весною 1839 р. в посланії «До Основьяненка» Шевченко передбачав вороже ставлення до своїх поезій і писав:

»Насміються на псалом той,
Що виллю сльозами,
Насміються! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!..«

Найбільшим ворогом писань Шевченка став Віссаріон Белінский, ворог «несамовитий» і темпераментний.

»Кобзар« Шевченка ще не був рецензований В. Белінским.

Але, «Ластівка» над якою довго працювали Шевченко і Гребінка, таки попала вже до рук цього сталого «обозревателя», який вже був знаний із своїх диких вибриків.

Що ж було у цій рецензії В. Белінського? Темою було, чи «існує на світі українська мова, а чи крайове наріччя» і чи може існувати українська література.

Вглянувши у минуле України, В. Белінский зробив висновок, що тепер уже немає української мови, а є тільки крайовий діалект простолюття.

Вправді до часів Петра I в Україні всі стани мали спільну мову, але від Петра I так у Москві як і в Україні почалася освіта й культура і вищі стани почали вживати московську мову, прийнявши московсько-європейську звичайовість. «Народня мова попортилася. Літератури української не може бути, бо письменники пишуть для освіченої верстви, а поезія — це ідеалізування дійсності. Освічена частина українського громадянства переросла українську мову», — казав Белінский, — бо говорить по-московськи, а українське наріччя — селянське. Мужичьке життя — нецікаве для освіченої людини і треба надзвичайного таланту, щоб це життя вміти ідеалізувати, представити поетично. Це під силу було такому геніяльному поетові, як Гоголь, та й той, пристрасно кохаючи Україну, пише по-московськи. Тому Белінському було шкода дивитися, коли й маленькі таланти «по-дурному витрачають свої сили, пишучи по-українськи для українських селян».

Подавши для прикладу з творів Основьяненка й Гребінки два короткі уступи, що мали ілюструвати наївність «мужичької» те-

матики українських письменників, які «знулилися» критикові, він іронічно заявив: «Та й гарна ж література, що дихає самим простацтвом селянської мови та дубуватістю мужицького розуму!»

Павло Зайцев пише у своїй книжці, що «Неуцтво самоука-»разночинца« конкурувало тут із нахабством, з яким він брав на себе ролю авторитета в справах, про які не мав найменшого поняття. Він для ліпшого обґрунтування своєї великодержавницько-нівелістичної теорії, яка не допускала ніяких провінційальних сепаратизмів як явищ з його погляду реакційних, добрав іще й фальшиві історичні аргументи. Крім того в статті Белінського не було зовсім ніякої критичної аналізи мистецької вартости вміщених у «Ластівці» творів, та й провадити її не хотів і не вмів, бо лише через п'яте-десяте розумів український текст. Підкреслюючи, що Гоголь і в українському селянському житті вмів знайти загальнолюдські мотиви для творчости, Белінський у творах Шевченка нічого загальнолюдського не знайшов, а тут же були надруковані й елегія на смерть Котляревського і балада «Причинна» і частина «Гайдамаків», про які він не згадав і півсловом! Белінський просто використав «Ластівку» як привід для виступу проти українського національно-культурного сепаратизму».

Тут годиться згадати і про Гоголя, якого Белінський так дуже возвеличав. Був кінець 1844 р. Шевченко мав багато яскравих, але контрастних переживань. Тоді він написав вірш «Чого мені тяжко, чого мені нудно»? В атмосфері почуття повної самотности — написав посланіє Гоголеві, яке, мабуть, ніколи не було доручене адресатові.

Шевченко думав, що цей «знавець серця людського» привітає-угадає великеє слово, але це була повна омана. Цей геніяльний земляк Шевченка звеличував Москву і був безмежно далекий землякові з кріпаків, що оспівував «недолю козацького краю». Ентузіяст-поет не бачив, що Гоголь — один із тих, про кого він сам казав у «Сні», що вони:

»Московською блекотою
В німецьких петлицях
Замучені...«

Німецькими петлицями Шевченко називає тут московські школи. Слова «німець», «німецький» замість «москаль», «московський» уживає Шевченко іноді свідомо, підкреслюючи той факт що в Москві панувала німецька династія (нім. барони) на службі московського трону.

В листі Белінського найбільше вразило й обурило Шевченка те, що той критик писав проти «мужицької» тематики в українській літературі. Присвята ще невиданих в цілості «Гайдамаків» В. І. Григоровичеві була для Шевченка добрим приводом, щоб ударити по ворогах — по всіх ворожих критиках, а по Белінському зокрема.

Шевченко написав її, як видно, за одну ніч, під свіжим враженням прочитаної «рецензії» Белінського.

Відповідний уступ розпочав із того, що змалював уявлене ставлення прийдешньої критики до свого нового твору:

»Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
»Нехай«, скажуть, »спочивають,
Поки батько встане
То розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розкаже
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва од гетьманства
Високі могили —
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате!
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про *»Матрьошу«*,
Про *»Парашу, радість нашу«*,
Султан, паркет, шпори, —
От де слава! А то співа:
»Грає синє море«,
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках . . .«

(«Гайдамаки»)

Популярний репертуар сюжетів та мотивів, що приносять авторам гроші і славу, був тут дуже дошкульною сатирично-іронічною вихваткою проти Белінського, бо це ж він, критик-естет, не соромився вихвалити у своїх рецензіях московську патріотичну макулатуру такого, напр., Полевого з його «Парашею Сибирячкою» та з усякими кавалерійськими героями.

Дуже цікаво, що саме вступ про Матрьошу, про «Парашу радість нашу», найбільше заціпив якраз Белінського. Шевченкова стріла влучила добре, бо Белінський своєю рецензією на «Гайдамаки» в «Отечественных записках» 1842 р. ніби у відповідь дав зразок нічим незамаскованої національної ненависти й лютого, тупого глузування (гляди у працю Є. Маланюка).

Белінський підніс рукавичку кинуту Шевченком йому й іншим критикам, ворогам української літератури.

Він твердив, що поеми »панів кобзарів« незрозумілі для народу, хоч у них і повнісінько »найвульгарніших вуличних слів і виразів«. Він радив Шевченкові »відкинути претенсії на титул поета« і писати українською мовою популярні брошури для народу.

Загалом, Шевченко кинув у лице своїм московським критикам:

»Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте! Кричіть собі,
Я слухать не буду!..«
(»Гайдамаки«)

Занадто гордий і національно живий був Шевченко, щоб дуже перейматися »однодушним глумом« і »шовіністичним сичанням« »ліберальної« московської преси.

Але рецензії такого предтечі сучасних ідеологів ССРСР, як славнозвісний »западнік« і »лівий« Белінський, що нюхом доброго критика і переконаного імперіяліста відразу оцінив шевченківську небезпеку для Москви, не могли не зробити на душу Шевченка певного враження і не дати поетові цінної науки про »ліберальну Москву«. Ця наука підтвердила Шевченкові те, що він національно інтуїцією вже давно відчував, і стала йому в пригоді під час формування його світогляду, який знайшов закінчений вираз у циклі »Трьох літ«.

Відношення поета до Московщини, як державної конструкції, та до москалів як її господарів визначилися уже назавжди і жодних »ліберальних« чи »клясових« ілюзій щодо »спільного з москалями фронту боротьби з царатом« він по 1840 р. вже не мав. »Царат« був лише найяскравішим образом-символом Московщини Миколи I, тієї »живої піраміди злочинів, що спиралася на »шостистах тисячах органічних машин з багнетами«, країни, де можна рухатися й дихати не інакше, як тільки з царського дозволу, або наказу«. Геніяльному поетові, що прозрівав крізь миколаївський режим, вічну істоту кожної Москви, »поученія« Белінського дуже придалися, бо в »Неофітах« стверджує:

»Упаде колись на землю
І притчею стане
Розпинателям народнім,
Грядущим тиранам«.

Отож, у »Сні« й »Кавказі«, поет розкриває механізм московської імперії і дає геніяльну аналізу психології московського

імперіялізму: »Нам тільки сакля очі коле: Чого вона стоїть у вас не нами дана? . . .«

Московщину треба було »громадою« »одностаино й односердне« валити цілу, разом з її символом — царем, а не лише символ, як це тепер з великою витратою енергії, часу й паперу стараються нав'язати Шевченкові комуно-московські дослідники і їхні різні прихвосні.

Від себе додамо: чи ж не та сама суматоха зчинилася й тепер, коли з'явилися між нами тут на Заході »дисиденти« — внуки, чи правнуки всяких імперіялістичних, ультрашовіністичних »белінських«, які теревенять нам про спільний »котьолок« та хочуть в нас вмовити, що найперше треба валити теперішній символ, себто комуністичну партократію, а відтак будувати нову імперію разом з москалями, які »найбільше терплять від тієї партократії«.

Ми маємо готову на це відповідь Тараса Шевченка, який тим московським імперіялістам в очі заявив: »Розумне ваше слово, та брехнею підбите«.

»Тому не щадив Шевченко гірких слів Хмельницькому і реабілітував Мазепу. Тільки на тлі доби, коли і чужі і свої всіляко вихваляли Хмельницького за »воссоединение«, а з Мазепи робили »злодія« — можна оцінити тепер всю революційність того ідеологічного кроку Шевченка, всю далекозорість його історіософічних поглядів«, — закінчує свої міркування Є. Маланюк.

Не обмежуючись тільки однією поемою »Великий Лях«, треба згадати ще й інші поеми та поезії з цього трирічного періоду, що його Шевченко назвав »Три літа«. В поетичному післяслові до них поет писав про ці »злії літа«:

»Невеликі три літа
Марно пролетіли,
А багато в моїй хаті
Лиха нарobili:
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо . . .«

Писав Шевченко про те, як він »прозрівати став потроху« . . .

»Доглядаюсь —
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії . . .
І засохли мої сльози —
Сльози молодії.
І тепер я розбитес
Серце ядом гою —
І не плачу й не співаю,
А вию совою! . . .«

Страшні були його »прозріння«. Шевченко бачив ясно, що Україну катують її власні сини, що нема кому помагати одностайно стати, що ціла верхівка нації зрадила матір-батьківщину, і переконався, що мало не всі українські пани — недолюдки, діти юродиві, розбійники-людоїди, »голодні ворони«, бачив як вони:

»Кайданами міняються,
Правдою торгують,
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма . . .«

(«Посланіє»)

Національною традицією ці перевертні нехтували, — колишня »добра слава« України була для них чужа, вони не хотіли її знати: »московською блекотою в німецьких петлицях заглушені«, отруєні чужою культурою й чужою наукою не розуміли того, що:

»В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля! . . .«

Коли писав у глухому закутку Переяславщини своє надхненне »Посланіє« до цих земляків-панів, коли закликав їх »обняти найменшого брата-кріпака й не шукати правди на чужому полі«, а полюбити щирим серцем »велику руїну«, то мариво кривавої народної революції стало перед його очима, і він загрозив цим зрадникам-недолюдкам:

»Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди . . .«

Не переставав і потім думати про цей »день радості«, про народне повстання, і в »Холодному Ярі« знову предрікав »неситим« »перевертням«, що над ними:

»Розпадеться кара,
І повіє новий огонь
З Холодного Яра!«

В часі своєї хвороби в день Різдва Христового 1845 р., думаючи про можливу смерть та кличучи до революції тих, що ще мають живу душу, поет у »Заповіті« писав:

»Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте! . . .«

Перед лицем можливої смерті спішив ще раз сказати те, що вщерть переповнювало його »трудне« серце. Кликав до збройної

дії в ім'я вольної, нової нації-родини — України, звільненої від пут усякої неволі — національної й соціальної.

В міжчасі Шевченко зустрівся з Миколою Костомаровим, якого твори Шевченка положили цілковито. Він писав: «Тарасова муза прорвала якусь підземну гать, уже кілька віків замкнену багатьма замками, припечатану багатьма печатами, засипану землею», і закінчує: «Однак поезія не лякається ніякого згубного випару, якщо вона справжня поезія, і не погасить її світильника ніяка історична, або моральна вуглекислота. Цей світильник горить нетлінним вогнем — вогнем Прометея...»

Цей «вогонь Прометея» приніс тоді надхненний Шевченко не тільки одному Костомарову, від якого Шевченко довідався про існування таємного українського братства — Товариства св. Кирила й Методія в Києві.

Костомаров розповідає, що коли познайомив Шевченка з ідеєю єднання слов'янських народів, то Шевченко прийняв її з великим захопленням. Але рівночасно стверджує, що «Шевченко часто з ним сперечався на тему деяких справ Братства і робив це з великою задирилістю і крайньою нетолерантністю».

Суперечки найчастіше вибухали тому, бо в плянах братчиків замало увипуклювалось те, що в Шевченка було «свята святих» себто — українська національна справа, а також тому, бо засад «любови, лагідности й терпіння», що їх наголошували братчики, як основи їхньої праці, не міг Шевченко погодити зі своїми національно-громадським (не особистим) сумлінням.

В ім'я визволення мільйонів поневолених, в ім'я створення «вольної нової держави, справді християнської», він уважав за можливе взяти в руки меч проти тих, що теж мечем тримали в покорі мільйони в ім'я засад фактично антихристиянських і в ім'я їх поневолювали нові і нові народи.

Він це виразно висловив і в «Кавказі» і в «Заповіті». Це був голос із підземелля української національної душі — з «Великого Льоху», якого Москва «ще не дошукалась» і до якого він відкрив землякам стежку, що її вони забули.

Перебуваючи якийсь час в Києві, зрисовував Шевченко чудові пам'ятки київської старовини. Він був закоханий у святе українське місто. Усе життя леліав свою уяву «образами золотоговерхого, садами сповитого й тополями увінчаного Києва».

У далеких азійських пустелях, як живе вставало в нього перед очима це українське «вічне місто»:

»Мов на небі висить
Святий Київ наш великий
Дивним дивом сяють святі храми,
Ніби з Богом самим розмовляють...«

Так змальовував Шевченко наш Київ, колишню столицю Русь-України за наших князів і королів.

Київська інтелігенція, краще б сказати — творча її частина, обгортала Українського Барда глибоким почитанням. Кияни, за словами Куліша, «взирали на Шевченка, як на якийсь світильник небесний і се був погляд праведний... Шевченко з'явився між нас, яко видиме оправдання нашого надхнення звиш». «Для мене ж, — казав Куліш, — сяєво його духа було чимось надприродним». Згадував Куліш і те, як Шевченко всіх їх навчав ненавидіти москалів, яких не називав інакше, як кацапами.

Про тих кацапів вже була мова. Їх головним виразником був В. Белінский, який інтуїтивно відчував небезпеку в особі Шевченка та його писаннях, які покищо ще не були такі революційні, як ті, що зродилися у тих «Трьох літах».

Не судилося Белінському бачити ті революційні поезії і поеми, де Шевченко вже пише не про Україну «прекрасну хоча і безталанну».

Там Шевченко безпосередньо дав наказ українському народові повстати, кайдани розривати і вражою злою кров'ю волю окропити. А про яку ж вражу злу кров думав Шевченко, як не про московську, бо тільки московський чорний орел над Україною літав...

Цікаво, що був би радив Белінский тоді робити Шевченкові. Він і так у своїй зарозумілості і глупоті не дошукався у Шевченка того, що зробили жандарми, які по арешті Шевченка почали ретельно студіювати його твори.

Ген. Л. В. Дубельт переглянув уже друковані твори Шевченка. Він здивувався, як могла їх цензура пропустити, бо докладно їх заналізувавши, прийшов до висновку, що Шевченко і в цих творах «все йде вибраним напрямком: невинно нарікає на страждання України в сучасному її становищі, хоче збудити ненависть до панування москалів і, згадуючи давню свободу, подвиги і славу козаків, закидає сучасному українському поколінню байдужість».

Урядовці III відділу занотували ще 10 квітня 1847 р., що в забраних у Білозерського недрукованих віршах Шевченка «оповідається про страждання, пролиту кров, ланцюги, кнути, про Сибір тощо, вони повні ненависти до уряду і мабуть написані з тією самою метою посіяти в народі незадоволення з влади».

Шевченка заарештували 5 квітня 1847 р. Час допитів тривав до кінця травня. В тому часі Шевченко створив цілий ряд поезій хоч і малих, які, однаке, вражають своїм особливим артизмом. Тут годиться згадати: «Мені однаково», яка кінчиться:

»Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденою збудять...
Ох, не однаково мені!«

(Далі буде)

Іван ВЕРГУН

ХАРАКТЕРИСТИКА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ГЕТЬМАНІВ ФРАНЦУЗЬКИМИ ІСТОРИКАМИ І ДИПЛОМАТАМИ XVII, XVIII. XIX СТОЛ.

(Закінчення, 3)

Критична аналіза французьких трактатів про Україну не є, як на перший погляд це може видаватися, легкою. Крім позитивної характеристики зустрічаємо в них багато неточностей, пропущень, двозначности, контрадикцій та тенденційних цитат, взятих від не сумлінних істориків. Все таки, знаючи добре французьку мову й ментальність французького народу, постараємось відшифрувати, теж між рядками, правдивий сенс їхніх висновків, роблячи вкінці об'єктивну синтезу.

Перша згадка про Русь-Україну, як ми про це вже згадували, в французькій історіографії належить Блез де Віженер-ові з 1575 року²⁷. В ній, хоч коротко та посередньо, він заподає конкретні факти, наприклад, про вивезення зі Львова до Кракова, в 1340 р., поляками дорогоцінних хрестів. До речі, цей самий факт оприлюднив теперішній польський історик Лешок Подгорецькі в «Зарисі дзеюв України», том I, стор. 158, додаючи, що Казімір Великий забрав зі Львова (16. 4. 1340) ще інсигнії княжої влади та дві дорогоцінні корони.

«Описові України» Бопляна належить не тільки позитивна оцінка, але й похвала. Хоч ця праця присвячена Янові Казімірові, все таки незвичайно об'єктивна, бо ілюстрована етнографічною (на ті часи) картою України, над якою Боплян працював 8 літ. В ній, крім фавни, фльори та географічного аспекту України, детально описано звичаї (свята, одяг, поживу, лікування й війни) українського народу, з духовістю якого познайомився і простудіював на протязі свого 17-літнього побуту в Україні, від 1630 до 1647 року включно.

Запорожців схарактеризував він такими, якими вони насправді були, себто з додатними й від'ємними рисами. Описуючи Київ, Боплян твеирдить, що в ті часи столиця України заледве начислювала 6.000 мешканців. Ці дані відповідають дійсності, бо ще в 1578 році Київ заселявало 5.000 мешканців, себто 10 разів менше як за Київської Русі¹⁷.

Про «Опис України», з якого черпали відомості інші французькі історики, позитивно висловлювався відомий польський історик Збігнев Вуйцік: *«Найліпших детальних описів України й козаччини з порушеної нами епохи, не залишили нам ані поляки, ані*

русини, ані росіяни... Нічому, що було написано в тих часах про Наддніпрянщину та її мешканців, не може дорівнятись*». Отож, дальші коментарі про «Опис України» нам видаються зайвими!

В «Історії війни козаків проти Польщі» П'єра Шевальє⁴ зустрічаються деякі неточності та, може, пересадне насвітлення негативних козацьких рис, а вихвалювання польських. Щодо першого його твердження не дивно, бо Шевальє писав цю історію під впливом польських інформацій і після свого 10-літнього побуту в Польщі. В ті часи французька політика була польонофільською. Щодо другого твердження, воно покривається з першим, себто з приязними тодішніми відносинами з Польщею, з якими Шевальє, як втаємничений дорадник Людовіка XIV, був запізнений. Зрештою, це було тоді нормальним явищем, бо навіть дружина Яна Казіміра, попередньо Владислава IV, Марія-Люїза де Гонзак походила з французького княжого роду. Навіть князь де Конде хотів тоді заангажуватись на бік Польщі, як генералісимус армії, у війні проти України і Московії.

Все таки позитивні риси української нації у нього переважають. Русь-Україну вважає відрубною від Московії-Росії, симпатизує з козаками й простим народом, підкреслюючи безсторонньо їхні риси, а Хмельницького слушно називає українським Кромвелем!

«Мемуари» Терлона** цікаво, яскраво й подрібно насвітлюють незнану досі сторінку української історії, а саме про семигородсько-українські, як теж шведські відносини, в часі війни в 1657 р.

Ревеляції цих подій з історичного погляду є точними, як, зрештою, про це запевняє Людовіка XIV сам Терлон: «Величносте, реляції, які наважуюсь представити Вашій Величності, віддзеркалюють точно й вірно події з моєї місії в Північній Країні».

На тлі тих подій Шевальє Терлон розмальовує теж яркими фарбами правдиву бравуру козаків, шляхетність і великодушність українського дипломата Юрія Немирича й полковника Антона Ждановича. Його «Мемуари» зайвий раз підтверджують незаперечну правду, що Хмельницький, розчарований союзом з Москвою, шукав інших шляхів виходу з цієї непевної ситуації, провадячи, як перед тим, самостійні дипломатичні зносини з сусідніми державами.

Працю про «Правдиві початки козацького повстання проти Польщі»²⁸ Лінаж де Восієн написав на підставі розповідей Єремії Радзейовського, одного з перших офіцерів польської корони. За панування Владислава IV він був висланий на Запоріжжя, щоб намовити козаків до «вдаваного» повстання проти шляхти. Це

*) Cf. bibl. 31, str. 125: Najlepszych szczegółowych opisów Ukrainy i Kozaczyzny z omawianej przez nas epoki nie pozostawili ani Polacy, ani Rusini, ani Rosjanie... Nic, co w czasach tych o kraju naddnieprzańskim i jego mieszkańcach napisano, równać się nie może.

**) Юг де Терлон (1620-1690) французький дипломат, народжений у Тулузі. Мазарин наставив його амбасадором у Швеції, відтак у Данії.

було тільки претекстом, щоб їх відтак використати у війні проти Туреччини.

Це твердження де Восієна є правдивим, бо на ту саму тему Збігнев Вуйцік пише подібно: *»Король, занехавши плян війни з Туреччиною, мав підбурити козаків до повстання проти шляхти й магнатів. Хмельницький, ініціюючи повстання, робив це зі згодою і волею Владислава IV, та в порозумінні з канцлером Оссолінським«* (гл. бібл. 31, стор. 167). Але цілком іншої думки є наш історик Іван Холмський: *»Він (Хмельницький — І.В.) їздив на переговори з королем до Варшави, де козацькі старшини дістали обітницю поліпшення долі реєстрового війська і наказ готуватися до походу. Але магнати зірвали королівські пляни і ще з більшою ненавистю взялись нищити козаків«* (гл. бібл. 32, стор. 196).

Не дивно, отже, що в цім трактаті зустрічаємо чимало перекручень і неточностей, бо Восієн базувався виключно на польських джерелах.

Побіжно згадаймо, що Сьєр де Готвіль (Гаспар де Тенд) в *»Історичних взаєминах Польщі«*⁷, які написав по 25-літньому побуті у Польщі, згадує теж про Львів, Холм, Белз і козаків. Згадуючи про козаків, він, правдоподібно, користувався працями Бопляна та Лінажа де Восієна.

Історик і дипломат Фуа де ля Невіль, пишучи про Московщину¹⁵, в якій перебував 2 роки як секретний висланник Людовіка IV, але на польських дипломатичних паперах (1689 і 1690 роках), об'єктивно заторкує справи України, хоч про них довідався від польських міністрів, та, як ми бачили вже раніше, заподає ревелюційні відомості про гетьманів Самойловича й Мазепу.

Серед цих усіх трактатів про Козацьку Націю найбільше розгослосу серед західних дипломатів мала, без сумніву, 2-томова праця Жана-Бенуа Шерера про гетьманську Україну, для написання якої черпав безпосередньо інформації з українських джерел¹⁹. Помимо прецизійности й об'єктивности, все таки в ній можна знайти деякі неточності. Наприклад, під Берестечком він начислює 300 тисяч козацького війська (разом з татарами), польського 80 тисяч (стор. 171). Тоді коли Подгорецький твердить, що тоді українського війська було 60-80 тисяч, татар 20 тисяч, а польського 57 тисяч (гл. бібл. 17, том I, стор. 279). Рівнож, що Пилип Орлик оженився з туркенею і мав з нею багато дітей . . . , (т. I, стор. 279). Також запорожців змальовує пияками, лінюхами, жорстокими . . .

Цю негативну рису козаків Шерер, користуючись Київськими джерелами, мабуть, вибрав зі Самовидця: *»Усе забияли, не щадячи ані жон и дітей їх, маєтности рабовали, костели палили, обвалювали, ксіонзов забияли, дворі зась и замки шляхецкіє и двори жидовськіє пустошили, не заставаючи жадного цілого«* (стор. 52).

Цей вияв народньої стихії проти польсько-жидівського гніту, мабуть, Шерер вважав притаманними рисами козаків? Чейже ж, це було повстання, в яким урвався народній терпець проти всяких

здирств, покарань та несправедливостей. Сусіди наші були далеко жорстокішими відносно нашого народу: палили, грабували, насилували жінок, четвертували...

Різко осуджує Шерер теж гетьмана Дорошенка (1665-1676) за те, що він раз заключав союз з поляками, а іншими разами з татарами й москалями (т. II, стор. 139). *«И так юже гетманов два козацких справовало: один на крулевскую руку, а другий на московскую руку, и Запорожже при его царском величеству держался»* — так про Руїну висловивсь Самовидець. Більше того, той самий Самовидець*, який був тоді «протопопом», згадуючи про зайняття турками Кам'янця Подільського (1672 р.), з огірченням пише, що по Божих образах *«турчин вехал в Камянець и его подданний незбожний Дорошенко гетман»* (стор. 114).

З об'єктивністю правдивого ерудита, яку насправду треба подивляти, Шерер згадує, що *«Року 1683 Собеський, польський король, з армією польською і з численними козаками-добровольцями, пішов на поміч імператорові Леопольдові»***. Але теперішні польські історики (Серчик, Подгорецький) про участь наших козаків у відсічі Відня промовчують!

У цій прекрасній і вичерпній праці про Гетьманську Україну мало зустрічаємо даних про гетьмана Мазепу. Мабуть на це вплинула російська анатама на гетьмана, а в додатку згоріла бібліотека Печерської Лаври (1718 року). Отож, по-перше бракувало Шерерові відповідних джерел; по-друге — викляття гетьмана російською «Церквою» було ще тоді дуже актуальним.

Може теж видаватися дивним, що такого масштабу вчений, як Шерер, вживає часто терміну Малоросія? Насправді за Виговського і Мазепи в зв'язках України з Московщиною вживано її, як офіційної назви, себто Малоросія, або прямо Росія. *«Церква у своїх молитвах поминала його гетьманом і государем Великої Росії, а чужі посланники звали його князем Руси»* — пише про гетьмана Богдана Хмельницького Іван Холмський (стор. 212).

Збуваючи мовчанкою деякі інші «прогріхи» Шерера, необхідним є об'єктивно ствердити, що він трактував Гетьманську Державу, цілком відрубною від Московщини. Чейже ж, як сам це підкреслює, мала вона свій уряд, військо та власне судівництво. Крім того, сама вона нав'язувала дипломатичні зв'язки зі сусідніми державами, а з Московщиною за посередництвом Колегії (міністерства) зовнішніх справ при російським уряді! Чи ж можна було краще й об'єктивніше окреслити Козацьку Державність?

*) Самовидець — це Роман Ракушка-Романовський (1622-1703), який був ніженським наказним полковником і дорадником гет. І. Брюховецького, а генеральним підскарбієм до 1687 р., пізніше протопопом у Брацлаві. За гет. Дорошенка їздив до царгородського патріарха Методія, щоби затвердити Й. Шумлянського львівським єпископом. По 1676 р. у Стародубі, Лівобережжя, виконував священничі обов'язки.

**) Cf. Scherer "Annales de la Petite-Russie..." tome II, page 153: "L'an 1683 Sobieski, roi de Pologne, avec une armée de Polonois, et quantité de Cosaques volontaires, alla au secours de l'empereur Léopold".

Прстилежно до Шерера характеризує тодішню Україну історик Шарль-Люї Лезюр. Він негативно змалював козаків: кошового Гордієнка змішав з Городенським, а гетьмана Кирила Розумовського назвав неосвіченим, грубошкурим, невихованим. Зрештою, тут нічого дивного, бо Лезюр, пишучи «Історію козаків»^{20, 24}, комплював факти і цитати, користуючись різнорідними працями, які, часто-густо, були суб'єктивними, ба навіть тенденційно ворожими для України. Наприклад, користався «Життям Катерини II» Кастери, який був панеґриком цариці та Петра I.

До певної міри Лезюра можна оправдати за його критичне наставлення супроти козаків, які, у 1812 році представляли собою різнорідну суміш народів, були брудними й носили подертий, різноманітний одяг... І на підставі тієї констатації він робить, зовсім неправильно, висновок, що *«існування тієї республіки (українсько-козацької — І.В.) являється політичною аномалією»**.

Чи Наполеон, який мав би базуватись на висновках свого високоставленого службовця в Міністерстві зовнішніх справ і ерудита, рішився завербувати цих козаків на свою службу, проектуючи революцію в Україні?

Кажучи правду, цей *«задум подобався імператорові, який його ані не зреалізував, ані не відкинув»* — стверджує Роже Тіссеран (гл. бібл. 21, 207). І не буде нерозважним висловити у тій справі думку, що створення цієї держави під назвою «Наполеоніди» змінило б теперішнє політичне обличчя Європи.

Праця Лезюра є оригінальною тим, коли він аналізує козацьку націю і Московщину з різних сторін, пригадуючи всі характерні риси козацької України. Все таки, помимо його помилок, треба признати, що його великою заслугою є те, що українську націю відрізняв від московської, а скитів уважав за пращурів українців! Тим самим він пригадав ролю і значення українських козаків у тодішній Європі.

Після прочитання «Історії Карла XII» король Станіслав Лещинський (теж ген. Понятовський) підтвердив у 1763 р., що заповдані в ній події є правдивими й точними (стор. XXXV). На згадану тему Вольтер так висловився (стор. XXI): *«Ця Історія є написана на підставі розповідей відомих персоналій, які прожили багато літ побіч Карла XII і Петра Великого, московського царя, й які, виемігрувавши у вільну країну, по смерті цих принців не мали ніякої користи спотворити правди»*. Розуміється, що Вольтер, згадуючи про Полтаву і Мазепу, брав теж інформації від Григора Орлика, який від 1729 до 1759 року проживав у Франції.

Анатоль Леруа-Больє⁸, помимо доказу різниці між москалями й українцями (мова, характер, зовнішній вигляд...), робить висновок, що москалі й українці це той самий народ, бо користуються тими самими традиціями, релігією та є споріднений мовою... На

⁸) Cf. "Observations générales", tome II, chapitre V, page 317: "L'existence de cette république est une anomalie politique".

його думку українці не мають права на власну самостійність... Але вдумливий читач легко зорієнтується, порівнюючи наведену характеристику цих двох народів, що насправді існує колосальна різниця між Україною і Московією.

Для возвеличення гетьмана Мазепи, легендарного й історичного (обережний Одисей, український Соломон і т. д.), Євген-Мелькійор де Воґує використав писання Костомарова, Соловійова, Бантиш-Каменського, Мордовцева, як теж пісні-думи сліпих степових українських кобзарів.

Базуючись на російських джерелах, Воґує пише, що за панування Мазепи Малоросія була підпорядкована аристократії та що гетьманська проклямація зриву з Московщиною була зігнорована народом. Більше того, нарід вважав своїх провідників ворогами до того ступеня, як колись польських панів... Правда, що за Мазепи селяни збунтувались, бунт яких був придушений старшиною. Але Мазепа універсалом із 1691 року полегшив їхню долю!³²

Фраза, як напр., *«малорусини масово переходили на сторону Петра, затримували й припроваджували до його генералів агентів гетьмана»**, була, без ніякого сумніву, запозичена з ворожих Україні джерел.

Хоч сам автор підкреслює, що історія гетьмана має таку саму вагу як легенда, все таки він ставить наголос на анекдотичну сторону. Видвигаючи, наприклад, «Полтаву» Пушкіна, він проявляє більше симпатій в сторону Петра I, чим до Карла XII і Мазепи. Одначе, він визнає *«Малоросію, країну козацької нації»* цілком відмінною від Великоросії, а Мазепу, на правду, героя своєї нації!

Не без того лиха, в статті Проспера Меріме про «Українських козаків та їхніх останніх отаманів»¹³ теж зустрічаються помилки та суперечності. Один раз пише, що «священники запорожців були неосвічені», іншим разом, що в Києві існувала богословська школа, з якої походили козацькі духовники (гл. бібл. 21.6.1854 р., стор. 673).

Про Юрія Хмельницького пише, що він помер у Туреччині в 1679 році, будучи вбитим у сутичці з Сірком (гл. бібл. 23.6.1854 р., стор. 681). Але з достовірних джерел знаємо, що турки його стратили в 1681 році у Кам'янці Подільським.

Крім того, Меріме вважає Мазепу останнім українським гетьманом... Про Гордієнкових козаків висловлюється, за шведським істориком Нордбергом, насмішкувато й навіть компромітуючо. Наприклад, на бенкеті у Карла XII, вони хотіли забрати собі срібне nakриття і т. д. Але назагал, помимо тих неточностей і компромітуючих цитат, стаття написана дуже об'єктивно.

В другій його книжці «Козаки в минувшині»¹⁴, яку написав на підставі «Богдан Хмельницький» Костомарова, руських і поль-

* Cf. Vogüé (Eugène-Melchior de): Mазеppа, page 348: "Les Petits-Russiens se portèrent en masse du côté de Pierre, arrêtant et amenant à ses généraux les émissaires de l'hetman".

ських хронік та французьких попередніх трактатів, теж зустрічаємось з необ'єктивними копіюваннями. Меріме називає козаків пияками, жорстокими, варварами. Про Хмельницького пише, що в Павлові, куди він приїхав разом з Виговським, гетьман зліз із коня й сівши за стіл, так впився, що в ході двох днів був нездібним зайнятись державними справами (стор. 197).

Нісенітницею є теж його твердження, що в 1651 році Ракоцій зрадив Хмельницького під Берестечком, й через те був опущений козаками в 1657 р. (стор. 285). Насправді було так, що полковник Антін Жданович запропонував йому з доброго серця, помімо того, що Ракоцій кумався з поляками, козацьку ескорту аж до границь Семигороду, але Ракоцій від неї відмовився⁹⁰.

Загально кажучи, характеристика Хмельницького виглядає позитивною: звів 34 битви з ворогами, був правдивим козаком. Більше того, на думку Меріме українці, як нарід, є синонімами руських козаків і малоросів, росіяни — москалів!

*

З 13-ох французьких вчених, XVII, XVIII і XIX стол., 7-ох безпосередньо цікавились Україною: Боплян, Шевальє Восієн, Шерер, Лезюр, Воґуе, Меріме. Решта, себто шістьох: Блез де Віжінер, Терлон, Готвіль, Фуа де ля Невіль, Вольтер і Леруа-Больє, вибирали для своїх праць чужі сюжети, серед яких знаходимо більші, або менші згадки про Україну.

Найдетальнішими й найоб'єктивнішими історичними працями про козацьку країну являються, без найменшого сумніву «Опис України» Бопляна та «Анали Малоросії, або історія запорозьких і українських козаків» Шерера. Боплян описав Україну на підставі 17-літнього побуту (1630-1647) в Україні; Шерер — після українських архівальних джерел. При тім додаймо, що «Історія козацької війни з Польщею» Шевальє була написана в наслідку дипломатичних контактів, які тоді автор мав з Польщею й Україною.

Інші вчені, крім Блез-а де Віжінер-а, черпали інформації, для написання своїх трактатів, з чужих, ворожих Україні, джерел. Вийнятком серед них може нам послужити Вольтер, який до «Історії Карла XII» черпав додаткові інформації у короля Ст. Лещинського, графа Понятовського, генерала Григора Орлика та французького амбасадора в Константинополі Дезаллерса.

Правда, в деяких із цих праць зустрічаються неточності, тенденційні цитати інших авторів, ба навіть, хоч рідше, суб'єктивні й двозначні висновки («Історія козаків» Лезюра, «Царська імперія і росіяни» Леруа-Больє). Все ж таки критичний читач, проаналізувавши характеристику, заповдану даними авторами, України й її

гетьманів та Росії, прийде до висновку, що автори цих праць самі себе заперечують!

Деякі з цих аномалій можна пояснити використанням чужих, часто нам ворожих, джерел та заприязненням тодішньої Франції з Польщею. Але все таки незаперечним фактом є те, що майже всі тодішні французькі історики й дипломати чітко відрізняють Україну, називаючи її теж Козацькою Нацією, Руссю і Малоросією, — від Росії-Московії, не скриваючи своїх симпатій до бравурних козаків та високоосвічених, добрих стратегів і дипломатів, гетьманів, з яких найбільше місця присвятили Б. Хмельницькому й І. Мазепі, подвижникам української самостійности. Не дивно, бо ще довгі літа після знесення гетьманщини (1784) і по зруйнуванню Січі москалями, український народ їх вихваляв з великим піетизмом: «Від Богдана до Івана не було гетьмана!».

Їхні праці про Україну мали позитивний вплив на майбутні покоління французьких ерудитів і дипломатів. Отож, Казимир Делямар перепхав у парламенті навчання української мови в «Колеж де Франс» декретом з 20. 11. 1868 р., підписаним Наполесном III. В лютім 1869 р. Делямар вніс петицію до сенату, щоби завести теж навчання української історії²¹. Відтак багато французьких учених присвятили свій час студіям української літератури, науки, політики й економіки. З поміж них зачитуймо важливіших: Альфред Рамбо, Елізе Реклю, Жан Брюн, Рене Пінон, Роже Лябон, Жозеф Кастанье, Антуан Мартель, Емануель Евен, Жан Молнье, Роже Тіссеран, Роже Порталь і Роже Галлю.

Один із них, а саме Рене Пінон (проф. політичних наук) в 1933 році висловився, що *можливо, що остаточний і неминучий офензивний поворот європейської духовости відбудеться завдяки Україні*«. А другий, Роже Тіссеран поставив крапку над «і»: *«Це вона (Україна — І.В.), яка була й яка продовжує бути передовим сторожем західньої цивілізації»***.

Нема де правди діти, французькі вчені минулих століть схопили об'єктивно правду про Україну, особливо її незavidну долю. Бож Франція, як Україна, є хліборобською країною (56⁰/о поля зі загальної площі, Україна 53⁰/о) й має подібну ментальність. Пережила стільки громадянських війн що Україна й тому її краще зрозуміла й співчувала, ніж будь-яка інша країна в світі. Більше того, Франція, як Україна, була й є великодушною, скромною, розумною і волелюбною! Але буває часом так, як це водилось і водиться в Україні, не знає як раціонально використати й спрямувати свої сили.

В природі, як і в суспільстві, буває так — потішмо себе — що життя завжди відновлюється через завмирання-знищення.

*) Cf. bibliographie (21), p. III: Peût-être, est-ce par l'Ukraine que l'emportera finalement l'inévitable retour offensif de l'esprit européen.

**) Ibidem, page 2: C'est elle qui fut et qui continue d'être la sentinelle avancée de la civilisation occidentale.

Використані джерела

1. Bainville (Jacques): Napoléon. Paris 1958, page 389.
2. Beauplan (Guillaume le Vasseur, Sieur de): Description d'Ucranie. Rouen 1660, pp. 1, 3, 4, 6, 7, 8, 17, 19, 55, 62, 84.
3. Borschak (Elie): La politique française de 1617-1924. Résumé de la Conférence scientifique à Sarcelles-Paris (15-16. 9. 1952). Soc. Scient. Chevchenko.
4. Chevalier (Pierre): Histoire de la guerre des Cosaques contre la Pologne. Paris 1663, pp. 25, 26, 29, 161, 168, 169.
5. Correspondence de Napoléon I., tome 23, p. III.
6. Hallu (Roger): Anne de Kiev, reine de France. U.C.U., Rome 1973, p. 119.
7. Hauteville (Sieur de): Relation historique de la Pologne. Paris 1686, pp. 73, 81, 162, 321.
8. Larousse du XXe s., p. 758.
9. Leroy-Beaulieu (Anatole): L'empire des tsars et les Russes. In "Revue des Deux Mondes", 2-de période, T. 107 (sept.-octobre 1873), pp. 275, 282-284.
10. Lesur M.: Histoire des Kozzaques. Librairie A. Belin, Paris 1814, T. I, pp. 291, 293, 352, 400; T. II, pp. 12, 29, 66, 116, 144, 149, 182, 183; 254, 255, 259, 308, 311.
11. Літопис Самовидця. Вид. «Наук. Думка», Київ 1971, стор. 99, 114.
12. Мацьків Теодор: Іван Мазепа — гетьман України. «Укр. Думка», ч. 32, 9. 8. 1979.
13. Merimée (Prosper): Les Cosaques de l'Ukraine et leurs derniers atamans. "Le Moniteur Universel" du 21 (p. 673), du 22 (pp. 677, 678) et du 23 (pp. 681, 682) juin 1854.
14. Merimée (Prosper): Les Cosaques d'autrefois. Paris 1889, pp. 1, 5, 51, 85, 95, 97, 100, 191, 279, 284, 290, 294, 297.
15. Neuville (Foy de la): Relation curieuse et nouvelle de Moscovie. Paris 1698, pp. 78, 81, 112, 113.
16. Плющ Надія: Доповнення до справи І. Мечникова. «Шлях Перемоги» з 20. 1. 1980 р.
17. Podhorodecki (Leszek): Zarys dziejów Ukrainy. Warszawa 1976, T. I, str. 158, 279, 195.
18. Portal (Roger): Les Slaves. Paris 1965, p. 145.
19. Scherer (Jean-Benoît): Annales de la Petite-Russie ou l'histoire des Cosaques-Saprogues et des Cosaques de l'Ukraine. Paris 1788. Tome I, pp. 12, 103; tome II, pp. 132, 153, 207, 211, 256, 325.
20. Terlon (Chevalier): Mémoires. Paris 1682, T. I, pp. 48, 49, 64; T. II, p. 82.
21. Tisserand (Roger): La vie d'un peuple — l'Ukraine. P. 1933, pp. 139, 236-244, 188, 187, 207, 239, 2.
22. Vauciennes (P. Linage de): L'origine véritable du soulèvement des Cosaques contre la Pologne. Paris 1674, pp. 80, 142.
23. I. Verhun: Relations historiques entre la France et l'Ukraine. "Les problèmes actuels de l'Est Européen". No. 17, Mai 1963.
24. Вергун Іван: Скити — пращурі козацької нації. «Виз. Шлях», кн. 9, 1978.
25. Вергун Іван: Найстарший французський документ про козацьку Україну. «Укр. Думка» ч. 10 з б. 3. 1980 р.
26. В. В.: Математична наука на Україні. «Бюлетень УТГІ», ч. 3, 1980 р.
27. Vignères (Blaise de): Les chroniques et annales de Pologne. Paris 1573, pp. 2, 36, 42, 227.
28. Vauciennes (P. Linage de): L'origine véritable du soulèvement des Cosaques contre la Pologne. Paris 1674, pp. 80, 142.
29. Vogüé (Eugène-Melchior de): Mazeppa (La légende et l'histoire). In: "Revue des Deux Mondes". 3-me période, tome 48, nov.-décembre 1881, pp. 321, 333, 335-339, 341, 342, 344, 347, 348.
30. Voltaire: Histoire de Charles XII, roi de Suède. Paris 1853, pp. 132, 124-128.
31. Wójcik (Zbigniew): Dzikie pola w ogniu. Warszawa 1968, str. 125, 126, 167, 188.
32. Холмський Іван: Історія України. Накладом НТШ, Нью-Йорк—Мюнхен, стор. 196, 212, 247.

Іван ЛЕВАДНИЙ

Л. ПОЛТАВА — МАЙСТЕР РІЗНОМАНІТНИХ ЖАНРІВ

(Продовження, 5)

У світі чарівниці опери

Багата і різноманітна тематика численних лібретт Леоніда Полтави до опер, оперет і музичних комедій.

Любов до оперового мистецтва притаманна багатьом поетам. Нею відзначався Тарас Шевченко, який під час життя в Петербурзі часто відвідував вистави різних опер. У співпраці з композитором Селецьким Великий Кобзар задумав створити оперу «Мазепа» і почав складати до неї лібретто, але пізніше заплянована опера через зовнішні причини не була здійснена. На засланні Шевченко мріяв якнайскорше вирватись з того «вертепу мерзостів», побачити знов свою Академію, оглянути ще не бачений Ермітаж, послухати чарівницю оперу (він особливо любив Вебера) і, вийшовши на волю, знову став частим відвідувачем оперових вистав.

Багато українських поетів недавнього минулого працювали над перекладом оперових текстів іноземних композиторів на рідну мову, щоб збагатити репертуар українських оперових театрів. Такими були Людмила Старицька-Черняхівська, Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Вороний, Яків Савченко, Іван Варрава, Олександр Щепотієв.

Автором самостійних лібретт виступив Леонід Полтава. В 1950 р. в Парижі він склав лібретто триактової опери «Оксана», в якому показав трагедію української родини в Києві під час Другої світової війни. Героїню — медичну сестру Оксану помилково розстрілюють українські партизани, взявши її за шпигунку. Музику до опери брався komponувати спочатку Мар'ян Кузан у Парижі, потім — Олег Стратичук в США, але не закінчив, бо не знайшлося нікого, хто зацікавився б і допоміг матеріально у тій великій і клопіткій праці. Перша редакція лібретто була надрукована в 50-их роках у «Визвольному Шляху». Пізніше на прохання композитора О. Стратичука Леонід Полтава зробив другу редакцію лібретта, повністю віршовану. В опері «Оксана» діють реальні герої-люди, але є і один символічний образ — Демона, втілення світового зла.

По приїзді з Франції до Америки, в 1950 р., перебуваючи в Бофало, він написав віршоване лібретто до казки — оперети для дітей «Червона шапочка», а досвідчений композитор Василь Безкоровайний уклав до неї музику. Дію перенесено в Карпатські гори і дійовими особами виступають українці. Вперше ця казка-оперета друкувалась у 1961 р.

в дитячому журналі «Веселка» УНСоюзу і її ставили з великим успіхом дитячі театральні гуртки в різних місцевостях США, Канади, Аргентини та Австралії. В 1969 р. цей твір з'явився знов у великому кольоровому виданні, з чудовими ілюстраціями мистця Едварда Козака.

До оперети-казки для дітей і молоді «Вовк у овечій шкурі» на 3 дії Леонід Полтава в 60-их роках склав лібретто і додав народню сцену полтавського ярмарку та інші жанрові сцени. Музику скомпонував обдарований композитор Олег Стратичук. Цей твір виставляв під керівництвом Володимира Шашарівського «Театр у П'ятницю» у Філядельфії. Текст був видрукований у лондонському журналі «Визвольний Шлях». Ця музична п'єса чи оперета мала надзвичайно великий успіх і в молоді, і в старших глядачів.

У 1967 р. Леонід Полтава написав у Вашингтоні лібретто до історичної опери «Анна Ярославна». Дія опери відбувається в XI стол. у Вишгороді — палаці князя Ярослава Мудрого, в Парижі — в палаці короля Генриха і в Реймсі — старовинному місті, де відбувались коронації французьких королів.

Дійовими особами виведені історичні постаті: князь Ярослав Мудрий, його дружина Інгігерда-Ірина, їх донька Анна, а також французький король Генрих і його оточення. Фабулою опери є сватання французького короля Генриха до доньки київського князя Ярослава Анни і їх шлюб. Поруч цього лібретист впровадив любовно-драматичний елемент, ревності і двірські інтриги. Музику до опери скомпонував д-р Антін Рудницький. Постанову опери спонзорував Український Народний Союз і вона пройшла в багатьох містах США і Канади, на жаль, при збіднених до краю декораціях та інших можливостях. В опері співали кращі закордонні солісти Галина Андреадіс, Лев Рейнарович, Андрій Добрянський; балетні сцени ставила хореограф Рома Прийма Богачевська.

Також у Вашингтоні, в 1967-68 рр., написав лібретто до опери для молоді «Лис Микита» на 4 відслони за поемою Івана Франка й закінчував її у Нью-Йорку. Музику створив український композитор Василь Овчаренко. Вистави спонзорував Союз Українців-Католиків «Провидіння», диригував проф. Юрій Оранський з Українського Музичного Інституту у Філядельфії. Базуючись на поемі Івана Франка, лібретист увів кілька оригінальних сцен. У головній партії виступала солістка Слава Оранська. Ані «Анни Ярославни», ані «Лиса Микити» не записано на платівках, але збереглися магнетофонні записи з перших вистав тих опер.

У Нью-Йорку в 60-их роках написав Л. Полтава лібретто до одноактівки-сатири на диктатуру «Конкурс». Музику творив д-р Ігор Соновецький, однак до 1979 р. ще не скінчив остаточної редакції.

Спільно з тепер уже покійним, відомим композитором Ярославом Барнічем Леонід Полтава створив музичну п'єсу-казку «Чародійна сопілка». Ярослав Барнич написав текст першої дії, Леонід Полтава двох інших. Музику скомпонував Барнич, а по його смерті закінчував Василь Овчаренко. П'єса була виставлена в Дітроїті.

До Різдвяно-Новорічної оперети для дітей і молоді «Лісова царівна» на 3 відслони написав лібретто Полтава, в якому виступають діти, звірі та пташки. Музику скомпонував нині вже покійний Василь Овчаренко. Текст і ноти були видруковані в журналі «Веселка» в 60-их роках. Вистава відбулась в Йонкерсі силами драматичного гуртка при Осередку Спільки Української Молоді.

Для лялькового театру дав лібретто оперети-одноактівки «Як миші kota налякали». Музика Олега Стратичука. Текст і ноти були надруковані в журналі «Веселка» в 1970 роках. Того твору дотепер ще ніхто не вивів на сцені театру ляльок.

У 1976 р. Леонід Полтава ґрунтовно переробив текст своєї, написаної ще в 1946 р. в Регенсбурзі і тоді виставленої в ляльковому театрі «Лелека» в Баварії (режисер Теодор Верещанський), віршованої казки-оперети «Мавпячий король», яка тепер стала триактовим твором. Дія відбувається на Україні, в Африці і знов на Україні. Героєм виступає хлопчик Петрик, який не слухав Діда і Баби, не хотів іти до школи та опинився в Африці. Прегарну музику написав тоді 16-літній композитор-юнак Василь Сидоренко в Торонті, а проєкт костюмів подала його 14-літня сестра Галина. Новий текст і ноти були видруковані в журналі для дітей Українського Народнього Союзу «Веселка».

До 200-ліття Американської Держави і 100-ліття українського поселення в тій країні, Леонід Полтава уклав віршоване лібретто для дослого глядача «Капітан Джан Сміт» на 5 відслон з історичними підтекстами. Дія відбувається на Україні, в США, в Туреччині і Австрії. Текст був надрукований у «Визвольному Шляху». Текст поклав на ноти Олег Стратичук, та сталося так, що оригінал нот загубились у редакції щоденника «Свобода», а копій нот не було.

Лібретто до історичної опери «Ольга Київська» написав Леонід Полтава в 1976-1977 роках у Канаді у м. Ярмут, в Новій Шкотії та у Монреалі. Опера має 4 дії і 5 відслон. Дія відбувається на початку Х стол. у Києві, далі в Болгарії, потім знов на Україні-Русі. В опері зображено перехід княжої України на християнство. Героями виступають історичні постаті: князь Ігор Рюрикович, болгарська княжна-християнка з роду царя Симеона Елена Сондоке й майбутня київська княгиня Ольга. Музику написав на замовлення корпорації «Українська Опера» композитор-лауреат Ігор Білогруд.

В «Альманасі — 1978» Українського Народнього Союзу була надрукована інформація про цю, найновішу українську закордонну оперу. Уривки з віршованого лібретто вражають силою навантаження думки і красою вислову. Уривок із арії князя Ігоря:

Я князь і воїн
Русь моя —
Могутня і слаба.
Чекає нас столітня боротьба . . .
Ти, жрецю мій, подбай про небо . . .
Я знаю, що нам треба:

Щитів на Царгороді,
 Могутності Візантії нам треба!
 Мечем Олеговим клянусь,
 Що я в одно з'єднаю Русь . . .

Повністю лібретто ще не опубліковане. Окремі арії княгині Ольги з повним успіхом виконувала на концертах солістка-зірка Галина Андреадіс.

До недалекого вже великого свята Тисячоліття хрищення України-Руси — офіційного, урядового хрищення за князя Володимира Великого, підготованого рівноапостольською княгинею Ольгою, залишилось небагато років (1988 р.). Відгукуючись, як та Еолова арфа, на події українського життя, Л. Полтава саме опублікував у тижневику «Шлях Перемоги» в лютому 1980 року та в іншій поточній пресі в США й Канаді текст великої кантати під заголовком «Тисячоліття», яку поет присвятив нескореному братові Валентинові Морозу. На цей твір звернули увагу члени журі музичного конкурсу — Фондації ім. Лярисі Целевич у США (звідти і був розісланий текст кантати до преси).

У ділянці кіно-мистецтва

Відома також участь Леоніда Полтави в кіноматографії, як любителя-кіноаматора. У Франції за допомогою родини д-ра Миколи М. Аркаса в 1954 р. біля Парижу він поставив півгодинний звуковий кольоровий кінофільм казку «Мавп'ячий король» у виконанні ляльок. Дикторський текст читав актор Сергій Дубровський, а д-р Микола Аркас і його син водили ляльки. Єдиний примірник фільму зберігається в Студії Ярослава Кулинича в США, де також знаходяться різні хронікальні кадри з життя українців у Франції, Англії та Німеччині в 1950 рр.

Полтаві належала також редакція всіх російських текстів (репліки советських солдат) у фільмі «Джерней» з Юл Брінером та Деборою Кер, на тему антикомуністичного повстання в Угорщині та долі групи американських туристів. Фільм поставив режисер Анатоль Литвак, який змінив закінчення цього фільму після затвердження сценарію.

Леонід Полтава також автор сценаріїв «Вир», що буде називатись англійською мовою «Вирпул», і «Життя без вікон», в якому розповідається про Митрополита, пізніше Патріярха, Йосифа Сліпого. Обидва сценарії досі не реалізовані.

У столах із рукописами «похована» вже майже чверть століття Полтавина документальна праця «Історія українського кіна» від початків до 1932 р., коли московський уряд остаточно зліквідував ВУФКУ⁶. Для написання цієї книги автор використав понад 200 українських та міжнародніх джерел.

⁶ ВУФКУ — Всеукраїнське Фото-Кіно-Управління діяло з такими самобутніми режисерами як О. Довженко, Ю. Стабович, І. Кавалерідзе та інші.

Золотий ювілей

За кордоном поширений звичай вшановувати працівників з нагоди річниць.

50-ліття з дня народження Леоніда Полтави було відзначено в 1971 році спеціальною імпрезою в Філядельфії.

Серію привітальних листів до ювілята започаткував Апостольський Візитатор українців у Західній Європі Високопреосвященний Архiepіскоп Іван Бучко, який у листі 20-го липня писав з свого місця перебування в Італії:

»В журналі українського юнацтва «Крилаті», якого Ви були першим редактором і постійно збагачуєте своїми творчими статтями, прочитав я милу згадку про 50-ліття Вашого життєвого шляху, а разом з тим і Вашої праці та заслуг як письменника й драматурга. З цієї отож милої нагоди прошу прийняти мій привіт, найкращі побажання та з цілого серця Архiepейське благословення на дальший життєвий шлях, великі успіхи, на щастя й на здоров'я, на многі та благії літа, на радість нам усім. Не раз згадую Вас з тих повоєнних років, коли зустрічав Вас у Парижі і у Франції і мав нагоду зблизька пізнати шляхетні риси Вашого характеру, гарні прикмети ума і серця. Також отець шамбелян Марусин долучає свої привіти й побажання для Вас, враз із запевненням молитов«.

Літературний вечір Леоніда Полтави в Чикаго, в 1968 р., в присутності 300 слухачів. У почесній президії вечора, зліва праворуч, за столом: сл. п. поет Олесь Бабій, відомий письменник для дітей Роман Завадович, поетеса Ганна Черінь; інших, на жаль, не встановлено.

(Світлина членка АДУК п-ї Ангеліна Срібна)

Від Наукового Товариства ім. Шевченка 12-го жовтня 1971 року наспів такий лист голови НТШ д-ра Матвія Стахова*: »З нагоди відзначення 50-ліття Вашої праці та діяльності як письменника та поета — просимо прийняти від нас наші найщиріші вітання та побажання дальших успіхів у Вашій так корисній праці... Пересилаю від мене і цілої Управи НТШ наші щирі привітання «Ад мульти аннос!»

Тоді ж привітального листа Ювілятові надіслав поет і письменник у ділянці дитячої літератури Роман Завадович, старший колега Л. Полтави, який писав: »Я повний признання за Ваш цінний вклад у літературу для молодого українського покоління, що його Ви своїм поетичним словом і виховними думками вели до громадських і національних чеснот, особливо ж за збагачення репертуару українського театру нарівні для старшого покоління та молоді«.

Ювілейний вечір з нагоди 50-ліття народження і 30-ліття літературної творчості Леоніда Полтави відбувся 16-го жовтня 1971 року в залі УЗО «Тризуб» у Філадельфії, старанням місцевого відділу Об'єднання Жінок ОЧСУ у співпраці з Асоціацією Діячів Української Культури.

Доповідь про життя і творчість Леоніда Полтави виголосив д-р Григор Лужницький, який відзначив, що в наш час, час поділу літератур світу на дві частини, що часто одна одну заперечує або є протилежною їй «головно йде не про авторів, а про існування так званих вічних елементів мистецтва, які незалежно — не зважаючи на те, в якій частині даної літератури вони є — вносять щось мистецько нове до цілоти письменства або стараються зберегти давні цінності цієї духової скарбниці народу, що нею є кожна література«.

Продовжуючи свою думку, доповідач, — відомий літературознавець, драматург, критик і журналіст, — зазначив, що »таким саме сполученням різних антитез, що появляються в різних жанрах літератури, є творчість Леоніда Полтави — сина «полтавських шляхів«, що їх як відомо увіковічили в українській літературі Іван Котляревський і Григорій Квітка-Основ'яненко. Він — поет і письменник, журналіст-репортер і драматург-лібретист, перекладач і сатирик. Він автор низки творів для дітей і лялькового театру, йому не чужі сатиричні епіграми. Він шукає нових форм у драматургії де — як ось у драматичному діалозі «Актори» — світло, кінова плівка й поетичне слово творили одну цілість. Він уміє також вкласти свої почування у ковану форму сонетів. Кажучи словами Івана Франка, Леонід Полтава — «непосидючий дух» як у творчості, так і в житті. Саме ця його «непосидючість» є поштовхом до різноманітності літературних жанрів з одного боку, а з другого — до різноманітності сюжетів. Однак в цілій творчості Леоніда Полтави бачимо одне спільне всім його творам — це культура як сприймання, так і вислову. Така основна характеристична прикмета всієї дотеперішньої його творчості«.

*) Л. Полтава є членом НТШ і АДУК.

Летюча нарада членів Асоціації Діячів Української Культури, після покладення вінка біля пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, 1978 р. Сидить у центрі видатний діяч д-р Михайло Кушнір, ліворуч — ред. Віталій Лехтер, акторка п-і Марія Старостяк, мистець-фотограф Йосип Старостяк, 80-літня господиня дому сл. п. Євгенія Скасків, біля якої стоїть Леонід Полтава, поруч — активна членка АДУК рецитаторка п-і Слава Скасків.

(Світлий майбутній Отець УКЦеркви Всч. Богдан Скасків)

Давши сгляд життєвого і творчого шляху ювілята, д-р Г. Лужницький ствердив багатогранність цієї творчості і відзначив: «Таке широке поле зацікавлень як жанрового так і тематичного в творчості мусіло викликати (іще тепер викликає) певного роду збентеження в українській критиці, яка не знає, куди зарахувати Леоніда Полтаву. Бо кожний критик, як силою звички, так просто і логічного порядку, старається примістити письменника в якійсь «шухляді», в якихсь рамках, дати йому якусь своєрідну наліпку, мовляв, цей письменник належить сюди, а той туди. А творчість Леоніда Полтави просто без рамок, одна наліпка чи одна «шухлядка» ніяк не годиться.

З численних критик і рецензій творів Леоніда Полтави для простої інформації відмітимо голоси трьох критиків: двох чільних письменників нашої доби Леоніда Мосендза і Юрія Клена-Бурггардта і проф. Юрія Григорієва. Зазначивши в першій збірці віршів Полтави «За мурами Берліну» — «гармонійну цілість між формою і змістом», Леонід Мосендз (на сторінках журналу «Звено», ч. 2, Австрія) стверджує, що «форма віршів» Полтави майже «бездоганно літературно-мистецька...

рими свіжі і дзвінки, вирази припасовані, образи ясні і рельєфні... Автор є паном українського слова... (ця збірка) таки справді наша українська »Україна«.

В основному з Мосендзом погоджується і Юрій Клен »Українські Вісті«, Новий Ульм, ч. 80, 1947), хоч має застереження, а саме з погляду цієї різноманітності жанрів творчості Леоніда Полтави, бо він, мовляв, »дуже нерівний«. Деякі вірші Полтави »незвичайної сили«, »тонкі своєю досконалістю« і з нього — пише Ю. Клен — »може виробитись першорядний майстер, якщо він сам до своєї творчості поставить суворі вимоги«.

Оцінка письменницьких творів третього критика, проф. Юрія Григорієва, подібна до поглядів Мосендза і Клена, хоч — на його думку — в поезії Полтава декуди »патетичний«, а в прозі »дотримується спокійнішої оповідацької мови« (До повісти »1709«).

Далі проф. д-р Григор Лужницький на ювілейному вечорі сказав:

»У відповідь на ці вислови наших критиків — не мавши на думці ніяких »шухлядок« чи »наліпок« — і нам хотілося б сказати: Леонід Полтава не поставить до своєї творчості суворих вимог, бо він по своїй духовій структурі є лірик-імпресіоніст. У кожній ділянці своєї творчості він лірик, незалежно від того, чи це повість, а чи кіно-сценарії або твори для дітей. Але його ліричне ставлення до життя не є розхристане, його чуття не переливаються поза бар'єри мистецького такту. Леонід Полтава лірик цього типу, що його характеристику так вміло подав Іван Франко у віршованій полеміці з Миколою Вороним, кажучи, що душа поета подібна до Еолової арфи:

»... що все брентить і не вгаває,
в ній кожний стрічний вітер грає...«

А скільки було цих »стрічних вітрів« у дотеперішній життєвій мандрівці Леоніда Полтави й вони — ті »стрічні вітри« — мусіли прибирати різноманітну форму ліричного вислову. Навіть сьогодні, коли б ми отой живий організм, що ним є творчість кожного письменника, а в цьому випадку Леоніда Полтави, для своєї власної орієнтації і критичної аналізи перерізали ножем критика на дві частини, на дві фази (себто 1940-1958 і 1958-1971 роки), то побачили б, що творчість Полтави йде як у першій, так і в другій фазі тими самими жанровими шляхами«.

У мистецькій частині вечора, до якого входили різні твори Леоніда Полтави, маленькі дівчатка Михайлин і Турченко декламували уривки з поеми »Лисячий базар«, поеґеса Міра Гармаш прочитала »Матері Моря« і »Моя Україна«, студентка Дора Варварів — »Птахи в зоопарку« і »Хвилі«, Оля Максимюк і Ліза Граур читали уривки з роману »1709«, мгр Зірка Погорило — уривок із повісти »Чи зійде завтра сонце«; співачки Н. Оранська і О. Гевка в супроводі Н. Остапович виконали дві пісні до слів Полтави: »Колискову« муз. В. Овчаренка і »Пісню для рідного Краю« В. Безкоровайного. Виконавцями були, отже, представники різних поколінь.

На тлі скульптурного портрету сл. п. Уляни Целевич-Стецюк, роботи мистця Михайла Черешньовського, виступає на осінній Конференції ОЖ ОЧСУ в Домі ОУВФронту в Нью-Йорку в 1981 р. Леонід Полтава, з подякою за нагороду на Конкурсі ім. Ляриса Целевич (за лібретто до історичної опери «Ольга Київська», музика композитера Ігоря Білогруда). Ліворуч — письменниця і малярка Мирослава Ласовська-Крук, у півпрофіль — мтр Іван Винник, прсв. член ООЧСУ.

(Світлила мтр Дарія Дика-Френч)

Наприкінці Ювілят читав свої нові вірші. Запізнене привітання від 28-го жовтня 1971 року наспіло вже по ювілею від віртуоза бандуриста Василя Ємця з Голівуду, який писав: «Зі «Свободи» довідався про Ваше 50-ліття. Живіть-живіть ще довгі-довгі роки. Люди з таким всебічним талановитим обдаруванням потрібні Україні. Шкодную, що велика відстань розділяє нас і не можу стиснути Вашу руку. Тож лету орлиного, а крику лебединого на добро і славу України!»

Чи не найбільше втіхи тоді принесла нашому Трудівникові поштова картка з України, що прийшла, заклеєна в листі, до закордонного радіо на ім'я Л. Полтави: «Слухали РА... Ми молоді поети. Ми з Тобою, Ювіляте!» в кінці було новорічне побажання.

Тут треба зазначити, що раніше Леонід Полтава часто виступав на радіопрограмах, як поет і як журналіст, у «Свободі» в Німеччині, в Еспанському Національному Радіо та у «Голосі Америки», а поет Микола Щербак, виступаючи як літературний критик, передавав по радіо в Україну огляди творів Полтави. Тому він не лише еміграційний

письменник і ми можемо припускати, що у вільній Україні багато його творів, як і інших передових поетів його покоління, будуть, без сумніву, виходити може й великими накладками.

Післяювілейна збірка

Прошли ювілейні свята, на яких д-р Лужницький ствердив незмінність творчого напрямку Леоніда Полтави, творчість якого в різні періоди життя поета йде тими самими жанровими шляхами. І раптом Полтава виступив у 1972 р. з виданою його власним накладом сьомою з черги збіркою поезій «Валторна», яка своїм вийнятковим новаторством форми віршів, висловів, образами, всіма засобами поетичного зображення здивувала і спантеличила і читачів, і шанувальників поета, і критиків, які збентежилися й не могли зрозуміти що означає такий крутий поворот у бік сучасної модерної поезії, в бік експериментаторства, в той бік, проти якого весь час перед тим висловлювався сам Полтава.

Коли гострота першого враження від збірки втратила свою початкову силу і читачі та критики стали більш спокійно її читати, їм стало ясно, що вона є теж ліричною і автор описав у ній свій власний внутрішній світ, свої переживання, свій біль за втраченою батьківщиною, терпіння від життя в сучасному модерному західньому місті з його шумом і гуркотом, його шаленою технікою, що нівечить і потворить кращі людські почуття. Свої особисті переживання, враження від Нью-Йорку — міста-велетня та його потворних див сучасної техніки описує автор у цій збірці ультра-модерними засобами, але вмів донести їх до серцець читачів.

Це якраз і помітила поетеса Ганна Черінь, яка в «Українській Книзівці» (ч. 2 за 1973 р.) про збірку «Валторна» писала: «Як зазначив сам автор, це лірична збірка. Коли врахувати, що більшість творів Леоніда Полтави — мають історично-публіцистичний характер, цей відступ у світ емоцій дає нам можливість поділити поетові шукання, сум і муки. Це світ людини осамітненої, світ людини, що втратила батьківщину, довго блукала, ні до якого берега не пристала й готується в дальшу мандрівку, бо не може собі знайти спокою в місті, що «ніколи не спить» і звідки втікають дерева «від каменю й муки». В часи, коли цілі народи, цілі країни втікають із свого місця або коли їх з того місця виганяє всрог, еміграція справді стає «вулканом, що вийшов з моря і сам для себе став землею». Яке життя на такому вулкані — всі ми дуже добре знаємо. А як це відчувається серцем — написав Леонід Полтава у своїй «Валторні».

Поезії цієї збірки — як арки нью-йоркських мостів: стрімкі злети кохання й надії, круті спади туги й розпачу. Вірш і антивірш. Зліт до Бога у вірші, розлука з людиною в антивірші, усвідомлення, що до висот не долетіти, бо немає крил: «Забрали їх для літаків», іронічно підсумовує поет.

Загалом, збірка сумна. Та чи й дивно? Всі ми знаємо, що таке туга, за втраченим, що не тільки не можливо, але й не бажано повернути в таких умовах, як тепер на батьківщину. Через те поет, і ми з ним, відчуваємо себе сиротами. Ляйтмотивом збірки є материнські слова: »Який же ти полатаний, мій сину!« Справді, які ми полатані, навіть ті, що мають будинки »бонгала« й шевролети! Для поета точкою опору могла бути кохана:

Ти землею могла б мені стати,
Щоб без мосту з двома світами
І землі над двома мостами...

Вірш обривається. Закінчити має читач, бо так хоче поет. Закінчується збірка не одним, а двома реквіємами й добрими побажаннями, що судилась доля під чужими прапорами.

З модерністично наклеєних газетних наліпок, що творять гарну, акуратну книжку, можна розібрати, що »Валторна« — сьома збірка. Це новий твір зрілого поета, що вже виробив свій сталий, від інших відмінний стиль, але все ж експериментує і відновлює свою техніку.

Тепер у час абсолютного звільнення всіх і вся від норм, законів і правил, важко визначити критерії поезії. На мою думку, з двох віршованих ознак — ритму й рими, принаймні одне у вірші мусить бути, і від цього Леонід Полтава не відступає. Деякі поезії »Валторни« мають ритм і рими, серед загально вживаних блищать і рідкісні знахідки (»На заводі виконують казку, у вояцьку вдягнену каску«; деякі вірші... білі, але з цікавим, складним ритмом, є тут і кінцеві асонанси й алітерації замість рим (дехто вважає їх римами) — але немюзичних віршів нема.

Змістове мірило віршів — образи. Сильні образи пронизують »Валторну«. В них єдність високої поезії й злободенної прози: »Над церквцями ніч хмарочосів«, »днів дешеві мідяки«, танець, що »пронизує променями ніч«, тиша »апартаменту«, де »телефоном можна викликать грозу«. Трапляються часом недороблені строфи (»Блукаю в ночей тротуарах*«, »В товпи від жаху вивернені очі«), а часом і ультрамодерні (»Мій антивірш«). Нова збірка Полтави це нове поетичне досягнення одного з кращих поетів на еміграції, та й не тільки на еміграції.

*) Згодом у приватному листі Л. Полтава нам пояснив, що в тім рядку трапилася друкарська помилка. Має бути: »Блукаю в ночі кулюарах«...

(Далі буде)

**СКЛАДАЙТЕ ПОЖЕРТВИ НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ!
НАШ ПЕРШИЙ І НАЙГОЛОВНІШИЙ ОБОВ'ЯЗОК — ДОПОМОГА
НАШИМ БРАТАМ І СЕСТРАМ У ПОНЕВОЛЕНІЙ БАТЬКІВЩИНІ
У БОРОТЬБІ ЗА ВОЛЮ І ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ!**

Ганна ЧЕРІНЬ

УКРАЇНСЬКА КРОВ

(Оповідання)

(Продовження, 4)

16. На небі й на землі

Чому кажуть »на небі«, коли по нім ходити не можна? Аджеж можна сказати »в небі!« Можна сказати і »в землі«, але то вже небажана мандрівка... Краще »на землі«, аніж »в землі«.

На землі ходимо, їздимо й метушимися ми, люди. Великі й маленькі, ми з неба здаємось мурашками. Богові нас і взагалі не видно, хоч Він і всевидючий і всевідаючий. Кажуть люди — Бог усе бачить, тому треба дотримуватись Його законів і не переступати їх. Але чи не забагато було б вимагати від Бога, щоб Він за кожним із нас наглядав? Те Він міг робити, коли на світі були тільки Адам і Ева, але тепер стільки Адамів і Ев, і стільки в них інакших імен і прізвищ, що всіх не допилинуеш. Тому поселив Бог у серце кожної людини частиночку Себе, і та частина називається — сумління. Не треба Богові керувати нами з високого неба, сумління саме нас стереже. Закони Божі й людські можна переступити, а от своє власне сумління не одуриш. Воно болітиме, як роз'ятрена рана, і коли не виправиш заподіяне іншим зло, то воно обертається проти тебе самого.

Але є люди, що не мають сумління. Чи то Бог їх обминув, чи то вони самі викинули з серця те маленьке зернятко, поки воно ще не пустило коріння... Такі люди можуть без мук совісті обікрасти, образити, вбити... Вони навіть не розуміють, чому цього робити не можна, коли їм хочеться, коли від цього їм буде користь. На світі може жити тільки той, хто перемаже інших. Такий закон природи — для тварин і для людей. Звичайно, — ті безсумлінні люди знають, — є в суспільстві поліція й суд, отож, треба вважати, щоб не попастися. Але й як попадешся, то нічого. Роздобути грошей, хоч і на позичку, підплатити адвокатуві — і він тебе оборонить. А потім обікрасти банк і заплатити позичку, щоб твій рахунок був у порядку й щоб наступного разу знову позичили.

А якщо попадеш у тюрму, то й звідти можна вибратися, якщо маєш хист. Але є ще й цілі держави без сумління! Більшість населення тих країн може б і не робила такої кривди, але хіба ж більшість керує державою? Керує меншість, що не має Бога в серці, не має сумління. Їм не потрібно обкрадати одиниці — вони

для себе мають усього досить, але мета їх діяльності — обікрасти інші нації, щоб підкорити їх собі, зробити рабами і стерти з лиця землі, забравши їх багатство, розум і культуру. І до таких якраз належить найближчий сусід України — Росія, що перефарбувалась із білого на червоне, але лишилась тим же хижим вовком, що була від початків свого існування. Розгнuzдана татарська ненаситність, монгольська жорстокість і упертість і своя власна захланність дали єдиний на цілій земній кулі тип, що, одягнувши павині пера культури поневолених ним націй, гастролює по світі й фальшивою славою здобуває розголос і захоплення. Що ж, сила й натиск також захоплюють маси, особливо тоді, коли вони ситенькі, ліниві і на рішучі дії не здатні.

— Геть із війною! Хай вам дідько, ми не підемо! — волає молодь, виходячи на демонстрації в навмисно подертій одежі, з нечесаним довгим волоссям, з подертими на колінах і задках штанами. Їх пробує спинити поліція, але вони її не бояться — бож хто справді підніме руку на своїх власних синів?! Палять військові картки, палять опудала державних діячів, палять навіть свій американський прапор!

— Знаєш, Борисе, це вже чорт зна що! Я щойно отримала громадянство, та й то через те, що мене запросили його взяти — або отримати статус чужого агента. Але я люблю цю гостинну країну, що дала нам працю й притулок, і я хотіла б для неї тільки добра. У мене сльози потекли, коли я побачила таку наругу над американським прапором. Ми от нарікаємо на еміграцію, самі на себе нарікаємо, але найгірший українець не опоганив би так свого прапора чи тризуба!

— Добре ще, що мене там не було, мамо, — підтримав її Борис. — Я б там не одному морду набив, і не кажи мені, що це некультурно. Я навіть не вибачаюся за такий вираз, бо тільки морда може отаке виробляти. Вони ж, молокососи, ще не були в В'єтнамі, пороху не нюхали й не знають, що таке комуністична агресія. Її провадять московські руки. Вся зброя, всі літаки советські; я не раз чув російську мову — вони так само, як і ми, »дораджують«, тільки багато більш підступно й брутально. Не дай Боже до них у полон потрапити . . .

Він, хоч і казав, що більш не піде, таки провідував у Домівці Ветеранів своїх комбатантів, вислухував їхні нарікання, помагав, чим міг. Радив їм користатися з ветеранських прав та йти вчитися, але в більшості на це не вистачало нервів. Ті, що були народжені від п'яних батьків або матерів з розхитаними нервами, не могли знайти собі місця, та й не шукали його. Найкраще вони почувалися в домівці, серед таких самих, як вони. І так спливав день за днем у марних наріканнях.

А в небі закінчував свою останню орбіту міжпланетний літак Джеміні 5. Астронавти Купер і Конрад вісім днів провели в небесах, робили якісь досліди, фотографували Землю, що виглядала

з неба як рай. Вони навіть якусь руханку робили, коліна згинали — алеж і мучились, сидючи в тісній кабіні та споживаючи концентрати з рурочок. Недарма кожен з них втрачав ваги приблизно один фунт на день — і де воно дівалося?

В чудовій Каліфорнії вирували заворушення чорних. Вони жили на передмісті Ватс. Коли припікало сонце, то гаряча африканська кров закипала. Білі жили краще, їх робота була цікавіша, одяг краще, жінки вродливі. Чому не всім те саме? І вони кинулися робити те, що в подібних ситуаціях робиться в цілм світі: розбивати крамниці, грабувати склади, пиячити й палити все, що можна, щоб і сліду не лишилося. А що потім буде — не важливо. Пролетаріатові нема що втрачати!

Чотири дні палав Ватс. Але 500 поліцаїв і 5 тисяч Національної Гвардії їх втихомирили. Уряд нікого не карав і пообіцяв поліпшити умови та видати матеріальну допомогу.

А на цей сигнал прокинулися негри по всій країні. Озвалися Бруклін, Нью-Йорк, Чікаго... За те, що їх колись завезли силою до Америки, негри тепер вимагають відшкодування. А чи буде відшкодування Україні за довгі століття рабства під московським ярмом, та ще й на своїй власній землі?..

17. Россель

Діяна знервована. Лице її горить червоними плямами, очі заволоклись сльозами, голос тремтить, а роблена усмішка спотворює гарне лице, як у розбитім люстрі...

— Що сталося?

— Ах, не питаєте. Я вже дзвонила до вас, щоб відкласти лекцію, але ніхто не відповідав. Я сьогодні недужа й не можу вчитись.

— Ви простудились?

— Ні.

— Щось інше? Чим я можу вам допомогти? Може ліків яких купити? Може провести вас до лікаря?

— Немає лікаря на мою хворобу. Лишіть мене саму.

— Ні, я вас не лишу. До певної міри, ми всі один за одного відповідальні. Одягайте якийсь светер чи жакет і ходімо на бульвар. Зараз же так гарно надворі — бабине літо, останній подарунок сонця. Надворі багато краще, ніж сидіти самій у хаті. А де ж Дженні?

— Вона пішла до своєї подруги Оксани. Їм би вдвох жити. Вони мають багато більше спільного, ніж зі мною.

— Оксана? Це українське ім'я.

— Так, вона українка. В нашій бібліотеці працює і, здається, студіює. Я її просила бути моєю вчителькою, але через дитину й студії вона не має часу.

Бабине літо снувало павутиння. Весело цвірінькали птахи, але не ті, що були ще з весни. Якись нові мандрівники, відлітаючи з

холодної півночі, зупинились тут перепочити, поки не стане холодно й непривітно.

Всі лавиці на бульварі були зайняті. Студенти сиділи парами, забувши про лекції, дехто простелив ковдру й простягся на ній, підставивши до сонця лице. Сміх і розмова — звичайні тривіальні фрази, що набирають такого особливого змісту, коли говориш їх тому, кому треба.

— Діяно, я вже давно хотів вас запитати, але не було нагоди: чому ви захопилися українською мовою? Чому її вивчаєте? Я знаю одне: ви не тому її вивчаєте, що вам нема чого робити (пригадуєте нашу першу зустріч біля автомата?!). Ви ж любите українську мову! Тут є якісь глибокі підстави, але я не знаю, які...

— Добре, Борисе, я вам розкажу. Може мені від того полегшає, а може ви чим і допоможете. Навіть Дженні про це нічого не знає. І ще одне, Борисе: нікому ні слова, згода?

— Про це ви могли б і не згадувати...

— Все це я роблю для Росселя, — почала Діяна. — Я зустріла його на весіллі моєї приятельки, що одружилася з українцем. Я була старшою дружкою, а він, Россель, — старшим боярином. Нас познайомили, і ми цілий день і цілий вечір були в парі. З першого ж погляду я в нього закохалась, а кохання з першого погляду — це страшна річ. Не перше кохання страшне (це в мене вже пройдений етап), а кохання з першого погляду. Нікого в житті я так не любила — й напевно нікого так не любитиму...

Діяна не бачила, як зблідло Борисове лице. Невеличка надія, яку він лелівав у серці, згасла під подувам цього палкого почуття... Залишалася роля старшого брата, друга, друга-дорадника; хемічно висловлюючись, каталізатора, що сам участі в реакції не бере, але прискорює процес... А Діяна вже линула в спогади й розповідала далі, про все, як було.

— Яке веселе було це весілля! По-українськи «весілля» від слова «веселий», правда?

— Не знаю, — відповів заскочений Борис. — Ніколи над цим не задумувався. Знаю, що колись на весіллі молода дуже плакала, а всі її подруги, і мати ридали... Але ви, жінки, взагалі любите плакати.

— Я впіймала букет молодої, а це означало, що незабаром і я стану до вінця... «Чи не заскоро? Ми ж іще не знаємо один одного?!» — подумалось мені на мить, бо вже тоді я могла б уявляти одруження тільки з Росселем. Мрії несли мене на лебединих крилах.

За вечерею гості почали стукати ложками об тарілки. «Що воно таке? — думала я. — Може це означає, що вони голодні й хочуть більше їжі? Але перед нами стояли повні миски різної страви, що її вистачило б на три бенкети. Це, мабуть, якийсь український звичай», — подумала я і запитала про це Росселя.

— Гості кричать »Гірко«, бо страва їм гірка, тому вони й стукають ложками. Молоді мусять поцілуватись, щоб було солодко. Молоді поцілувались, і гості втихомирились. Але не надовго. Знову заторохкотіли ложки й виделки.

— Чому ж молоді тепер не цілуються? — спитала я Росселя. — Це їм, здається, не так важко виконати.

— Бо це не для них. Гості кричать тепер: »Старша дружка й старший боярин — гірко!« Це для нас.

Не знаю, як би я поводилась із ким іншим, але признаюсь, що в цім випадку український звичай шов назустріч моему бажанню. А вже як зробиш перший крок у коханні — назад відступу нема.

Прошли три щасливі літні місяці. Цвіло наше кохання бузком, черемхою, липовим цвітом... Квітуче й п'янке. Скрізь я ходила з Росселем в українське товариство, і так мені подобалось, що всі вони один-одному довіряють, знають один-одного, разом провадять громадську працю, турбуються про долю України... Не так як ми, американці — крім ближчих родичів нікого не знаємо, а до чужих завжди насторожені, бо сподіваємося обманів і підступу.

Тільки до своєї матері Россель мене не запрошував, а я з тим і не поспішала: адже, мабуть, тільки тоді знайомлять дівчину з своєю мамою, як уже серйозне щось на думці мають... »Ще не пора«, — думала я собі, але в душі так бажала, щоб уже та пора прийшла... Я намагалась уявити Росселеву маму, і вона мені здавалася величною, доброю, сердечною. Зі свого боку, я написала про Росселя моїй мамі. Для мене вже пора настала...

І власне отут то й почалось.

Мама почала розпитувати, що то за Россель, а довідавшись, що він — українець, страшенно розсердилась і звеліла мені негайно їхати додому, в Пенсільванію. Я ще тоді не вчилась, працювала в маленькім бюрі й збирала гроші для студій. Взяла на тиждень відпустку, приїжджаю додому — мама зустрічає мене з набряклим від сліз обличчям.

— Що сталося, мамо? — питаю. — Хтось захворів, чи може помер?

— Нащо тобі українець? — одразу ж напала на мене мама. — Не могла собі американця вибрати?

— В любові не вибираєш, вона приходить сама. А чому ж не українець? Чим вони недобрі?

— То — конокради, вони темні, неписьменні, тільки мітлою махати здатні. Чи ж на те я тебе ростила — пестила?!

— Мамо! Як можна таке казати! — скрикнула я, вражена. — Звідки в тебе така страшенна ненависть до них?!

— Бо твій дід, а мій батько, був українець. І якби не моя мама — півірляндка й півшведка, то я б іще й досі десь за коровами прибирала. Але моя розумна мама видала мене заміж за ірляндця, доброго ремісника, і ми жили, як пани, поки твій тато не помер, царство йому небесне. В нас була хата, і вілла на озері, і я навіть

наймала прибиральницю раз на тиждень. В тобі благородна північно-європейська кров, і не треба її знову змішувати з мужицькою!

З матеріної тиради на мене найбільше враження зробило якраз те, чого вона ніколи не сподівалась. Я так зраділа, що я — також із українського роду!

Не дивлячись на материні сльози й погрози, на тяжку хмару, що нависла над нашою родиною й могла нас розколоти, я відчула невимовний приплив радощів: Я — одної крові з Росселем! Ми рідні! Ось чому ми покохалися з першого погляду: то наша українська кров заговорила. І вже нам тепер стелиться спільний шлях.

Через туман далеких спогадів я побачила себе, маленьку, на пасіці в дідуся. Тоді мені було літ може вісім, і жили ми в Канаді. Найкращі спогади дитинства завжди приводили мене на дідусеву пасіку, хоч дідусь більше возився з бджолами, ніж із внуками. Він збирав мед, щепив груші, розсаджував квіти... Він мудрий був у цім ділі, бо до нього приходили і по розсаду, й на пораду всі сусіди. А ми, діти, ходили за ним навзирці, як курчата за квочкою. Він вряди-годи озирається, погладить по голівці та дасть стиглу медову грушку... Як живий, стоїть він і тепер мені перед очима: весь сивий, у білій полотняній одежі, із сивими, праведними очима, з розкішними довгими вусами, прямий як смерека... А часом дід сідав під старою яблунею й читав якусь книжку в сірій полотняній оправі. Ми ще тоді й по-англійськи не могли читати як слід, але бачили, що літери в дідовій книжці якісь не такі...

— То дідусів молитовник зі старого краю, — доміркувався мій братік. Проте, в книжці був портрет гарного молодого темноокого юнака. Ми вирішили, що то і є дідусів Бог. І коли часом дідусь лишав книжечку на траві й біг відганяти теля від грядки з капустою, я крадькома брала ту книжечку, ставала під яблунею на коліна, дивилась на портрет гарного юнака й молилась до нього надхненно й щиро: щоб усім на світі було добре, а нам з дідусем найкраще, і мамі, й братікові... І щоб дідусь іще довго-довго жив.

Наступного дня я думала, що мама охолочила й пробувала зм'якшити її серце. Але вона закам'яніла. Роки самотнього життя й тяжка вдовина доля настроїли всі її думки тільки на заможність і добробут — за всяку ціну. Все інше було для неї неважливим, навіть якщо це загрожувало розривом взаємин. Я також втратила рівновагу, сказала, що хочу Расселя — або нікого.

— З ним до мене не приїжджай, — кинула мати свій присуд. — Я його й бачити не бажаю.

Повернулась я до Чикаго. А Россель зник. Щез не знати куди, не повідомивши мене. Я питалася наших спільних друзів, що з ними він мене познайомив — з усіма на світі. Одні казали, що він подався з футбольною командою до Нью-Йорку, другі — що

на Аляску, на заробітки . . . Може б запитатися його матері? Але ж я з нею незнайома й навіть не знаю адреси. Якщо не познайомилась досі, то якраз тепер не випадає. Я взагалі мало знала про Росселя. Любила його — й не розпитувала.

— На цій стадії й зупинився мій роман, — несподівано закінчила Діана.

— Оце й усе? — розгублено й здивовано вимовив Борис. — Коли ж ви його востаннє бачили?

— Місяць перед тим, як почала вчитися з вами. Так, вже багато часу минуло, але мої почуття незмінні. Це для нього я вивчаю українську мову. І я зовсім не якась придуркувата багачка, як ото ви колись казали.

. . . З того всього, казали ви, в голові полова лишиться . . . Ех, ви, багато ви знаєте, що таке кохання!

— Я таки в цій ділянці недосвідчений — замість кохання, воював у В'єтнамі. Вибачте мені. Тепер я зрозумів, хоч і не все. Я хотів би, щоб хтось мене так полюбив! — вихопилось у нього щиро й гірко. — Але я вже вас за ці півроку трохи знаю й не вірю, щоб ви вивчали українську мову тільки для Росселя. А якби ви його втратили — то що, покинули б і вчитися? Я не думаю! Ви ж також українка. Тільки одна четвертина крові, але хто знає, як сполучились гени? Може, якраз, до вас перейшли всі українські прикмети, витіснивши інші. От бачите часом мішані подружжя — білий із негритьянкою. Дитина мусіла б бути кавового кольору, а вона буває зовсім чорна, так наче нічого від білого батька не дістала. Певно, чорні гени перемогли. А от у вас могли перемогти українські гени, українська кров.

— Можливо, я таки почуваю себе якоюсь інакшою, ніж усі навколо мене. Може якраз через українську кров.

— А як прізвище того Росселя? Може я його знаю?

— Ви не повірите, але я його прізвища не знаю. Можу легко дізнатися від його друзів. Може ви його й знаєте.

»Боже, яка велика любов! Вона навіть не поцікавилась його прізвищем, ані матеріяльним станом, ані родинним! Ще може він, чого доброго, й одружений!« — вжахнувся Борис.

— А я таки не тільки через нього вивчаю українську мову. Я в ній вчуваю щось рідне й уже її не покину. Правда, покину ходити до класи вашої мами, бо мені тепер соромно там показуватись — мені здається, що всі вже знають, що Россель від мене втік!

— Утік! Діано, ви ж іще не знаєте, де він дівся. Може він вернеться.

— Не думаю. Зустрів мене учора один його товариш, до речі — той, що я його терпіти не можу, бо він увесь час між нас втру-

чався. Так от він досить ехидно повідомив, що Россель має іншу й хоче з нею одружитись. Той брехун може й вигадує, щоб мені зробити прикрість, але чим я можу заперечити? Адже він має мою адресу й міг би написати, навіть із Нью-Йорку чи Аляски. Мабуть, він вже до мене не повернеться . . .

18. Подруги

Діяна на два роки старша від Дженні. За ці саме два роки Діяна пройшла стадію жовтодзюба, що випурхнув з-під теплого маминого крила в чужий хижий світ. Вона вже встигла навчитися й назавжди покинути курити, пережила платонічний роман із старшим від себе на двадцять літ професором, накупила й викинула з сотню суконь, змінила кілька зачісок і тричі перефарбовувала волосся в інший колір, прийшовши нарешті до висновку, що її попелясте волосся найкраще їй пасує. Тепер Діяна навчала Дженні, як треба жити в світі.

Але формування людської вдачі не йде з чужої науки. Треба все пізнати на власній шкірі, спіткнутися на корч, розбитися навіть, опектися об небезпеку . . . І то не всього навчишся, бо життя стрічає все нові, неповторні ситуації.

Дженні прибула в Чикаго з заможної ферми в Мериленді, де вона, як дика квітка, зростала разом із двома братами й молодшою сестрою. На восьмому році вона вже вправно гарцювала на коні, на дев'ятому доїла корів, на десятому навчилася косити, а на дванадцятому році уже могла заступати в господарстві маму. Дженні була рум'яна, як помідор, весела, жвава, струнка й гарна з лиця. Але прийшла її шістнадцята весна, й Дженні засмутилася. Вечорами стояла біля перелоазу, дивилася на барвисто розмальовані хмари й мріяла. Навколо тільки розлогі поля, далеко на обрії — ліс, а під лісом — ферма найближчих сусідів, бездітної старшої пари. На інших сусідніх фермах також немає молоді . . . Доріст утікає до міста, шукаючи свого місця в світі. Особливо непокоїлися дівчата: з ким вони тут можуть одружитися? Раз на два місяці взимку бувають забави, а влітку — праця зранку до ночі, тоді вже не до забав. Поїдеш в стейтову столицю на ярмарок, там із кимось познайомишся, і той тиждень мине, як казковий сон. А де знову його зустрінеш? Отак і сиди з курми та коровами . . .

Подалася до міста й Дженні. Спочатку вона ніяк не могла звикнути до міського шуму, здригалася від гудків та сирен, не рішалась переходити вулицю навіть на зелене світло, хібащо за кимсь услід . . . А по кількох тижнях обулася й навіть захопилася своєрідною привабою міста: мальовничими берегами озера Мічіген, високими хмародерами, мерехтливою грою неонових реклям і всією тією атмосферою руху, прогресу, культури й робочого ритму, що їй назва — МІСТО. Дженні підстригла накоротко волосся, купила собі модне вбрання, знайомила з студентами. Правда, в місті

зовнішність Дженні швидко змінилася: вона непомітно, але швидко набрала зайвих 20 фунтів ваги, її засмагле личко злиняло й погрубшало, і тільки тонкий стан та довгі «фармерські» ноги рятували її перед зачисленням до категорії опецькуватих. Міська їжа не була така свіжа й здорова, як на селі, і здебільша складалась із цукру й товщу.

— Дженні, вважай, — остерігала її Діяна: — ти вже знову їси тістечка?

— А що я зроблю, як мені сумно? Ось я спитала Денні, чи він сьогодні до мене прийде, а він сказав, що протягом цілого півроку не матиме часу для побачень. Хіба ж так відповідають? Я не така дурна, щоб не зрозуміла, що це значить. Він просто не хоче мене бачити. Ну й що мені лишається, як не їсти пундики?

— Ти ось більше вчися, а менше думай про кавалерів. Нащо ти взагалі приїхала в місто: щоб учитися? Чи щоб шукати жениха?

— Саме для того. Для того ж ми, дівчата, на світі живемо, і ти, і я, тільки я про це одверто кажу, а ти криєшся. Це наша ціль, а все інше — засоби.

— От дурне сало! — засміялась Діяна. Вона сердилась на Дженні не за те, що вона, власне, казала правду, а за те, що казала це так одверто, неприкрито. Коли б ще вона знала про Росселя!.. Але про це вона Дженні нічого не говорила.

— А що, може неправда? — посміливішала Дженні. — І так все людське життя крутиться навколо кохання. Все навколо хліба й кохання. Це — сенс усіх еволюцій, революцій і контрреволюцій!

— Що за філософія! Добре, що крім кохання, ти ще й хліб любиш. Ще може прийде пора, що ти хліб, або принаймні, тістечка, на перше місце поставиш?!

— Якщо лишуся старою дівою й доживу літ шістдесят. Таке може бути.

— Тільки ти про такі філософії не говори своєму професорові, бо він тобі одразу »незадовільно« вліпить!

— І не вліпить. Я підтверджу цитатами з Юнга й Фрейда, і все буде гаразд.

— А щоб ті цитати знати й не переплутати, треба таки вчитися. А також менше читати Марселя Пруста, а більше підручники соціології. І з хлопцями будь обережна, бо, замість доброго чоловіка, збудеш собі погану репутацію. І ні за що, бож хто-хто, а я знаю, що ти чесна й порядна дівчина.

— А хіба в мене так багато хлопців? Я ходжу тільки з Карлом, Джімом, Стенлі, Семом і Діком.

— А ще Денні забула.

— А хай і йому й усім іншим — хрін! Я хотіла б тільки одного, а через те, що його нема, мушу ходити з багатьма...

В останній рік, особливо з тих часів, як вона заприятелювала з Оксаною, Дженні стала багато читати — не те, що потрібно для

студій, а просто для себе. Книжки то був її хліб насущний, котрий вона споживала разом із справжнім хлібом. Вона вміла смачно готувати їжу — без кулінарних витребеньок, а так, як її навчили на фармі. Кожного з своїх кавалерів вона великодушно запрошувала на вечерю, а ті, замість того, щоб бути їй вдячними, потайки насміхалися з неї та радили іншим до неї залицятися, то безкоштовно матимуть смачну вечерю. Діяна сердилась за це подвійно: по-перше, вона бачила ці причини, що їх недобачала простодушна Дженні, а, по-друге, хай би краще Діяні перепавав той кусень смачної печені, що діставався Карлові або Денні. Та ще й розважай тих кавалерів, поки Дженні пораяється в кухні... З них дехто, чекаючи на стейк, ще й пускав бісики до Діяни! Доводилось тоді насуплюватись і удавати неприступну.

Отак воно й ішло. Подруги жили разом, оберігали одна-одну й кидались на розшуки, коли котрась із двох вчасно не приходила додому. Бо в великій місті людина може загубитися, а то й пропасти, і слід її прохолоне. Згодом Дженні заприятелювала з Оксаною, але Діяна до них не пасувала. Тому трикутник не утворився. Дженні приятелювала на два боки й зв'язувала трьох дівчат, але разом вони не зустрічались, хібащо часом у бібліотеці. Дженні ж ходила до Оксани додому й лишалась у неї ночувати з малою Орисею, коли Оксана часом ішла до театру чи в гості. Але це бувало не часто.

(Далі буде)

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ РІЧНИЦІ В 1982 РОЦІ

Українська спільнота у країнах Вільного Світу в 1982 році буде масово відзначати 50-ліття початку штучного московського голодомору в Україні в 1932-33 роках і 40-ліття створення Героїчної Армії українського народу — Української Повстанської Армії, яка впродовж 10 років збройно утверджувала на нашій рідній землі Акт Української Державности з 30. 6. 1941 р. у Львові.

Крім того, на РБ 1982-ий припадає багато історичних і пам'ятних дат, у тому в різних ділянках української культури.

На прохання Асоціації Діячів Української Культури (АДУК) видатний літературознавець та історик, випускник Київського Ун-ту, промінентний член АДУК у США проф. Іван Левадний зладив КАЛЕНДАР важливих подій і дат у 1982-му році.

Управа АДУК закликає відповідні українські інституції і все наше Громадянство та окремих діячів-науковців різних профілів відзначати в доступній формі зазначені нижче річниці, події і дати.

Управа АДУК висловлює щиру подяку проф. Іванові Левадному за важливу працю, яку він виконує вже кілька останніх років — для всієї української спільноти.

З УКРАЇНСЬКОГО КАЛЕНДАРЯ — НА 1982-ий РІК

- 360-ліття смерти гетьмана І. Сагайдачного;
- 325-ліття смерти гетьмана Богдана Хмельницького;
- 240-ліття смерти гетьмана Пилипа Орлика;
- 225-ліття народження мистця Володимира Боровиковського;
- 260-ліття народження філософа Григорія Сковороди;
- 175-ліття народження мистця Івана Сошенка, друга Т. Шевченка;
- 140-ліття народження композитора Миколи Лисенка;
- 125-ліття створення поеми «Юродивий» де згадано про Вашингтона;
- 100-ліття народження композитора Кирила Стеценка;
- 100-ліття народження письменника Архипа Тесленка;
- 90-ліття народження диригента і композитора Дмитра Котка;
- 75-ліття смерти письменниці Марка Вовчка;
- 50-ліття смерти письменника Степана Васильченка;
- 40-ліття смерти письменниці Ольги Кобилянської;
- 30-ліття смерти актриси Соломії Крушельницької;
- 40-ліття мученицької смерти поетів Олени Теліги та Івана Ірлявського в окупованому німцями Києві;
- 180-ліття смерти різьбяря Михайла Козловського;
- 170-ліття народження байкаря Євгена Гребінки;
- 120-ліття народження мистця Миколи Пимоненка;
- 75-ліття народження письменника М. Трублаїні;
- 70-ліття смерти композитора Віктора Матюка;
- 40-ліття з часу мученичої смерті з рук німців-гітлерівців у Кривому Розі українського поета-націоналіста Михайла Пронченка;

ЗІ СВІТОВОГО КАЛЕНДАРЯ НА 1982-ий РІК

- 250-ліття народження Джорджа Вашингтона;
- 170-ліття здобуття Москви армією Наполеона Бонапарта;
- 150-ліття смерти Гете;
- 125-ліття народження на Україні письменника Джозефа Конрада;
- 100-ліття народження італійського різьбяря Антоніо Шіюртіно, що одержав першу премію на світовому конкурсі на пам'ятник Т. Шевченка в Києві в 1914 році;
- 90-ліття народження Роя Кемпбелла, автора поеми «Мазепа».

Можливо, що цей КАЛЕНДАР не вичерпує всіх важливих подій і річниць. Тому закликаємо український Гарвард, УВАН, НТШ, УММАН, УВУ та інші відповідні інституції попрацювати у цій ділянці — для добра громади.

АДУК, грудень, 1981 р.

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Дорогий Друже Редакторе,

При нагоді хочу сказати, що на сторінках 1220 і 1221 у «Визвольному Шляху» є дуже невидні, але багато значучі помилки, а саме: наголос на слові «назавжди» повинен бути на «и», а не на «а». На сторінці 1219 в українській вірші Федьковича в другому рядку («В.Ш.» ч. 10/1981) надруковано «цвіла», а в мові Федьковича написано «цвила», і тоді рима задержана.

д-р М. К.

Редакція вдячна п. д-рові М. К. за звернення нашої уваги на повище подані друкарські помилки, що їх ми не зауважили під час коректи. Помішуючи уривок із листа, ми цим самим їх виправляємо, а авторів і читачів перепрошуємо.

Д-р М. К. і д-р А. Дrajн'ювський звернули нам увагу, що в одному чи двох місцях довшої праці д-ра А. Дrajн'ювського друкованої в нашому журналі в двох чи трьох місцях слово «русский» виступає так, як подав автор, а в двох чи трьох інших місцях «руський», за що перепрошуємо автора і читачів також.

*

З Різдром Христовим та Новим Роком засилаю найщиріші побажання Редакторові й Редакційній Колегії та всім Співпрацівникам Вашого журналу «Визвольний Шлях». Бажаю багато сили та витривалости у Вашій дальшій праці на користь українського народу.

З правдивою пошаною

Василь ГОЛОД — Чикаго.

ПОЯВА НОВОГО ВИДАННЯ

В лютому 1982 р. Редакція нашого журналу одержала перший том «ЗБАРАЖЧИНИ», що охоплює наукові статті, історичні довідки, нариси про діячів Збаражчини, спомини, п'ять мап, десять карт і 130 фотознімок. Цілість цього тому має 740 сторінок друку. До зібраного матеріалу додано Іменний покажчик, Географічний покажчик, список ілюстрацій тощо. Книга появилася від імени НТШ (Український Архів том ХХХ) під редакцією проф. д-ра Володимира Жили, літ. редактор — проф. д-р Яр Славутич, з друкарні «Київ», Торонто, Канада. Тверда обкладинка з гербом міста Збаражу.

Ціна тієї книжки в продажі 30 ам. дол., або рівновартість в іншій валюті. Книжку можна замовляти, пишучи на адресу:

Federation Ukrainian Zbaraschan in Canada
150 Geoffrey St., Toronto, Canada. M6R 1P5

**НОВЕ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ (УВС)
В ЛОНДОНІ**

Юрій Борець-Чумак

**РЕЙД БЕЗ ЗБРОЇ
(УПА НА ЗАХОДІ)**

В цьому році українська громадськість відзначатиме 40-річчя постановлення Української Повстанської Армії (УПА), яка своєю довголітньою боротьбою проти гітлерівських, а від 1944 року проти московсько-більшевицьких наїзників принесла невмирущу славу українському народові.

З нагоди цієї ювілейної річниці Українська Видавнича Спілка видала спогади старшини УПА Юрія Борця-Чумака. Книга спогадів започатковується від переходу сотні командира Громенка рейдом на Захід.

Цікаво і кольоритно зафіксував автор свої і своєї дружини враження з «рейду без зброї» довкола світу, зустрічей та розмов з багатьома українськими діячами та друзями з ОУН і УПА.

Цей новий твір Юрія Борця-Чумака поручаємо широким читацьким кругам, а головно молоді, бо його спогади мають велику виховну вартість.

Книжка спогадів «РЕЙД БЕЗ ЗБРОЇ» має 300 сторінок друку, в твердій обкладинці з мистецькою сорочинкою Ростислава Глужка.

Ціна книжки: Велика Британія	фунт.	6.00
США і Канада	дол.	15.00
Австралія	дол.	12.00
Німеччина	н.мар.	30.00
Франція	ф. фр.	70.00
Бельгія	б. фр.	500.00
Швеція, Норвегія	ш. кр.	70.00
Країни півд. Америки	фунт.	5.00

Книгарням і гуртівням даємо відповідний опуст, узалежнений від кількості замовлених примірників та уділюваних кредитів.

Замовлення слати на адресу:

**UKRAINIAN PUBLISHERS LTD
200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN**

Січень, 1982 р.